

■ “Fabrikaların kapalı, yolların otomobilsiz olduğu bu karantina günlerinde gökyüzü berrak, atmosfer kirletici partiküllerden azade. Toprağın altından doğal madde çıkarmaya dayalı ekonomiye, kirlilik üreten ekonomiye geri mi döneceğiz? Sermaye birikiminin yıkım cinneti normaline geri mi döneceğiz? Değişim değeri uğruna faydasız hızın normaline geri mi döneceğiz? Hayır, fayda üretimine dayalı bir toplum yaratmaya doğru ilerlemeliyiz.”

41

■ “Mimarî kutsallaştıran, mimarî tasarımı doğal çevre üzerinde aşkınlaştıran tahayyüller yerine, mimarlığı doğaya içkin kılan kurgular örgütlemek mümkün. Yirmi birinci yüzyılda mimarlık hâlâ doğayı sömürgeleştirmek ve zapturapt altına almakla övünen bir meslek olarak kalmak zorunda değil. Süreklilik, heterarşi ve içkinlik üzerine -yani ortakyaşam üzerine- kurulu yeni bir mimarlık-doğa ilişkisi tasarlamak hâlâ mümkün.”

48

■ “Mimarlık camiasının takip ettiği kanallar başta olmak üzere, yaygın bir çağrıyla yola çıkan ağa çoğunlukla genç kadın mimarların cevap vermesi, çok az sayıda mimarlık ofisi ve yaygın kabul gören mimarın ilgi göstermesi, benzer dertlerdeki sivil toplum girişimlerinin desteklemesi kendi yaralarımızı sarmak ve daha iyisini kurabilmek için yapılacak herhangi bir dayanışma pratiğinin hangi kuşaktan ve kimlerden oluşabileceğine dair ipuçlarını barındırıyor.”

60

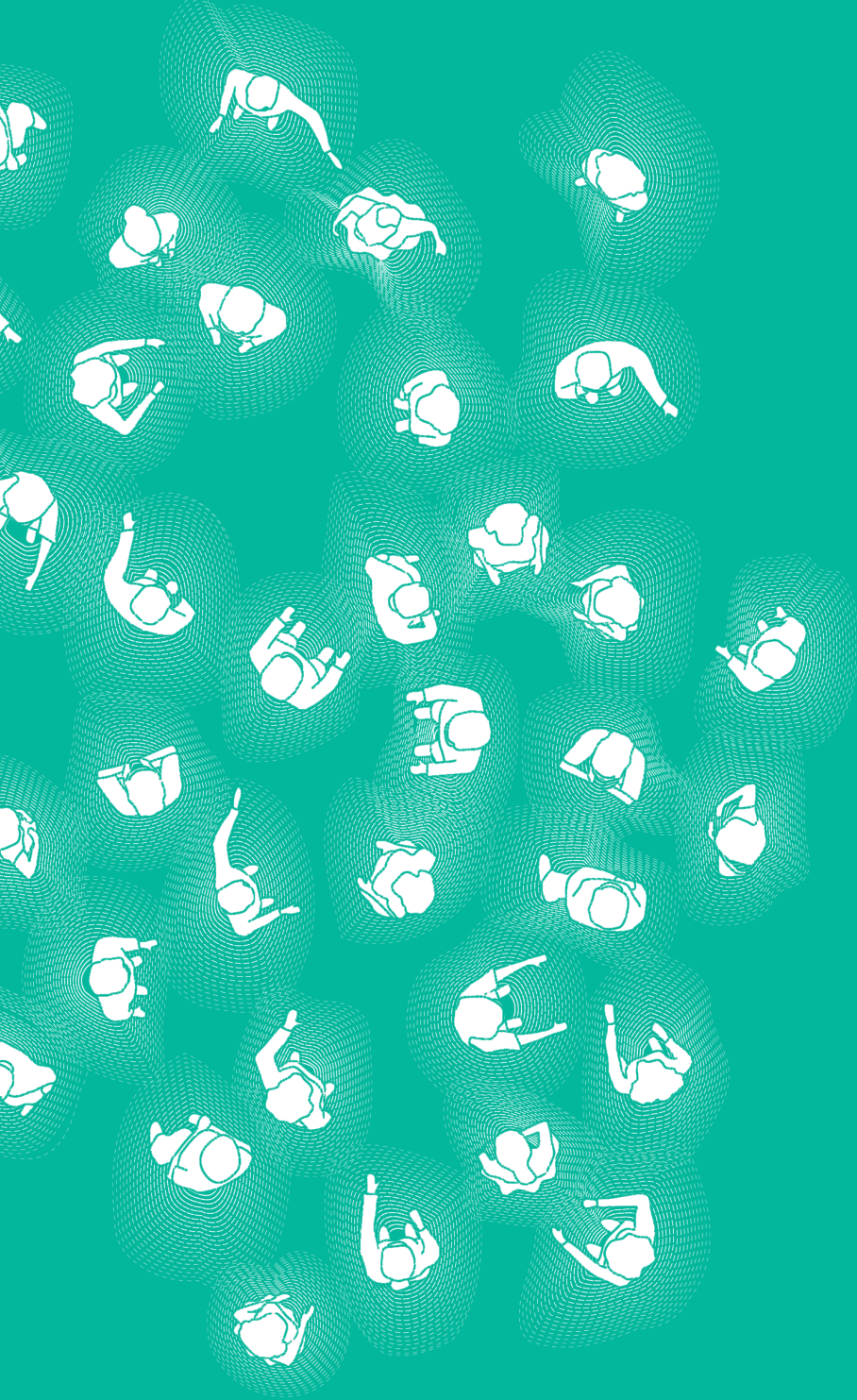
dosya

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ

47

2020

küresel salgın ve mekân

- 1 GİRİŞ
KÜRESEL SALGIN VE MEKÂN
PELİN TAN
EDİTÖR
- 6 COVID-19: BİR HUBEİ DENEYİMİ
OU NING
- 16 EVDE KALMAK
ANDREA BAGNATO
- 25 KENTLERİN YAPISAL SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI
DAVID HARVEY
- 31 KENTSEL TARİH BAĞLAMINDA
KÜRESEL SALGINLAR
İLHAN TEKELİ
- 40 YIKIMIN ÖTESİNDE: OLASI BİR SONRASI ÜZERİNE
ÜÇ MEDİTASYON
FRANCO “BIFO” BERARDI
- 44 MİMARLIK VE DOĞA: KIYAMETİN EŞİĞİNDE
AŞKINLIKTAN İÇKİNLİĞE YOLCULUK
GÖKHAN KODALAK
- 52 FELAKETLE ŞEKİLLENEN KENTSEL MEKÂN:
ESNEK ADAPTASYON, KAPALI SİSTEM
SÜRDÜREBİLİRLİĞİNE KARŞI
ŞEVİN YILDIZ
- 58 PANDEMİ VE MİMARLIKTA DAYANIŞMACI
PRATİKLER
ESRA SERT
- 64 MİMARLIK PRATIĞININ DÖNÜŞÜMÜ VE SALGIN
YELTA KÖM
- 70 KÜRESEL SALGIN SONRASI MİMARLIKTA
ETİK VE EĞİTİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK
NEŞE GURALLAR
- 76 TASARIM STÜDYOSU VE YENİ NESİL KARŞILAŞMALAR
AYBIKE BATUK, ARZU ERDEM, GÜRBAY HİZ
- 85 DOĞA-İNSAN İLİŞKİSİNDE SALGIN VE KENT
SEDA ZAFER
- 91 KÜRESEL KAMU SAĞLIĞI KRİZİNE MEKÂNSAL
ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: BİYOMİMETİK
MEKÂNSAL TASARIM
CANSU GÜLLER, MELİS SİLA ÇİÇEK, ÇİÇDEM VAROL
- 103 KENTLER VE SALGINLA İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE
SAĞLIKLI KENT KAVRAMINA BİR YAKLAŞIM
İstanbul Beylikdüzü ve Esenyurt İlçelerine Dair Bir İnceleme
EYLEM DENİZ YILDIRIM, MOHAMAD DAMLAKHI

Felaketin Yanından Koşmak: Nekroiktidara Karşı Mekân Olasılıkları

“Yapıp ettiklerimizle ilgili doğrudan sorumluluk alırken insan yaşamının dramlaştırılmasına son vermeliyiz. Dramlaştırmaya bu şekilde son verme ve sorumluluk alma yeni sorular için bir alan açabilir. Yaşam ile cansızlıktan ziyade, hangi formasyonların varlığını devam ettirdiğimizi ve hangi formasyonları yok ettiğimizi soracağız.”

Elizabeth Povinelli¹

Antik mezopotamya kent tarihinde, şehirler genelde bir pandeminin varlığı ile son bulur. Kent ekonomisinin çökmesi, zayıflaması gibi birçok etki, bir salgın hastalıkla kenti harabeye çevirir, insanlar yok olur veya yer değiştirir. Günümüzde yoğun nüfuslu ve küresel bir dünyada belki de tasavvur edemeyeceğimiz bu tarz bir yok oluş ve şehirlerin son bulması mümkün değil. Fakat salgının kent ve kentleşme üzerine etkisi hala güçlü. Günümüzün kentsel yaşam alanları ev/konut ölçeğinden kamusal alanlara ve hatta dijital mekânlara kadar ilişkisel bir yeniden üretim olarak bağlantı içindedir. Yeryüzü ölçeğinde ise, salgın hastalık bize mekânlara dair sadece insan odaklı değil aynı zamanda, insan olmayan canlılarla hemzeminde türdeş bir dayanışmayı, iklim adaletsizliği çerçevesinde tekrardan bize hatırlatıyor. Küresel salgın, ırksal, tür ve teritoryal eşitsizliği ve beden ötesi varlıklar zincirini görünür kılıyor. Bu bağlamda mimarlık ve kentsel mekân algımız ve tasarımın içgüdümlüğünü yeniden nasıl tanımlıyoruz? Salgın, devlet tahakkümünü etkileyen küresel bir kriz. Bu bağlamda istisna ve denetim bizi 20. yüzyıl biyopolitika/biyoiktidar tartışmalarına geri götürüyor. Fakat kuramcı Elizabeth Povinelli'nin virüs metaforu ile jeontolojik iktidar/jeo-onto-iktidar kavramları etrafında kurguladığı güncel sömürge, beden ve mekân ilişkisi bize insan odaklı olmayan yeni kuramsal tartışmalar sunuyor ve neoliberal taktiklere dikkatimizi çekiyor. Yaşam ve cansızlık arasındaki ayrım üzerinden tanımlana gelmiş *biyoiktidar* kavramı karşısında yer alan *jeontoiktidar*, mekânsal ve peyzajımsı altyapıları nekro-siyasetin merkezine yerleştirir. Dolayısı ile mimari altyapılar, kentler, mekân ve peyzajın üretimi nekro-siyasetin içinde belirleyici rol oynarlar.

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Tezcan Karakuş CandanYAYIN KURULU
Yiğit Acar, Tonguç Akış
T. Elvan Altan, Bülent Batuman
Nuray Bayraktar, İpek Gürsel Dino,
Neşe Gurallar, Melike Orhan.Dosya Editörü
Pelin TanDosya Koordinatörü
Neşe GurallarYayına Hazırlayan
T. Gül KöksalKapak Tasarım ve Uygulama
Saadet Sönmez GülKonur Sokak No:4/3 Kızılay Ankara
Telefon:0 312 417 86 65 Fax:0 312 417 18 04
e-posta: info@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

ISSN 1309-0704

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından
yılada üç kez yayımlanmaktadır.
500 adet basılmıştır. Burada yer alan yazıların içeriğinin
sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak gösterilmek koşuluyla
alıntı yapılabilir.
Baskı tarihi: Aralık 2020Baskı
Desen Ofset A. Ş.
Birlik Mah. 448. Cd. 476. Sk. No:2 Çankaya - Ankara
Telefon: 0 312 496 43 43
info@desenofset.com.tr

Nekro-iktidar, istisnanın kendini meşrulaştırdığı ve beden üzerinden ayrıştırıcı tahakküm siyasetini sürdürdüğü halidir. Achille Mbembe nekro-siyaseti “yaşam üzerindeki ölümün iktidarı” olarak tanımlar. Nekro-siyaset direniş, kurban etme ve terör arasındaki yeniden düzenleme hakkı ile ilgilidir ve Mbembe’nin iddia ettiğine göre nekro-siyaset altında bütün koşullar belirsizleşir. Ona göre “...egemenliğin tatbiki, ölümlülük üzerindeki kontrolün tatbikidir”², “Günümüz dünyamızda, silahların kişilerin azami imhası ve ölü-dünyaların yaratımı için kullanılmasının ve çok fazla sayıda insanın, kendilerine bir yaşayan ölü statüsünü dayatan koşullara bağımlı kılındığı toplumsal varoluşun yeni ve biricik formlarının anlaşılması amacıyla nekro-siyaset ve nekro- iktidar kavramlarını önerdim.”³ Mbembe’nin açıkladığı ve ileri sürdüğü ölümün gücü, Braidotti tarafından da madalyonun iki yüzü bio-iktidar ve nekro-iktidar ikiliği olarak tanımlanır. Schmitt ve Agamben’de iktidar, bir istisna hali üzerinden ve ötesinde mekânın veya arazinin hukuki durumunun sömürgeleştirilmesi olarak tatbik edilir. Ama hem Mbembe hem de Braidotti teorik olarak siyaset, egemenlik ve öznellik arasındaki ilişkinin modernitenin felsefi söyleminden farklı olduğunu öne sürerler. Bu fark, insan-sonrası perspektif ve teknopolitikalar, çoklu ve farklı öldürme şekillerini içerir. Braidotti’ye göre, “virüs” ve “salgın hastalıklar” yaşamı tehdit eden birer güç⁴ ve öldürme/ölüm siyasetinin teknolojik enstrümanları. Dolayısı ile 2020 yılında deneyimlediğimiz Covid-19, aslında yönetim ve egemenin mekânsal ayrışma ve nekro-siyaset içinde araçsallaştırılmasıyla ölüm seçeneğini yaşam yerine çoğaltmaktan ziyadedir.

Son yıllarda şahit olduğumuz tüm nekro-siyaset şekilleri ve istisna hallerinin sömürsü içindeki mekân üretimlerine karşı olasılıklar neler olabilir? Tekrar Povinelli’ye dönersek; jeontoiktidar kavramı ile nekro-siyaset ilişkisinde Virus yaşam ve cansızlık arasında net tamamlanmamış bir varlıktır: “Yaşam ile cansızlık arasındaki ayrım virüsü tanımlamadığı ya da içermediği için, virüs bu ayrımı yalnızca daha fazla yayılmak adına varoluş düzenlemelerinin enerjilerini başka yöne çevirmek amacıyla kullanabilir veya göz ardı edebilir.”⁵ Yaşam ve cansızlık arasındaki nekro-siyasette, hem tahakkümün aracı, hem de tam tersine bu aralığı yok eden bir dolaşıklık görevi gören ve potansiyellere doğru bizi iten virüs, acaba yerkürenin nekro-siyasetlerinin felaketlerine karşı mekânlar yaratma potansiyellerini bize sunabilir mi?

Dosya belki tümüyle bu soruya cevap vermeye çalışmasa da farklı ölçek ve bağlamlarda pandemi krizinin mekânlarının üretiminin yansımalarından tartışmalar ve örnekler sunmakta, bir yandan bizi yaşam ve cansızlık arasında gidip gelen siyasetler hakkında düşündürmektedir.

Dosya’nın bu sayısı, kriz dönemine farklı açılardan ve sosyo-mekânsal ölçeklere odaklanan fakat birbirleri ile bağlantılı olarak Covid-19 ve pandemi deneyimlerini içeren yazılardan oluşuyor. Bu dosyadaki yazıları belki en ortaklaştıran metin ve soru; egemenin salgını kullanarak istisna yani hukukun askıya alındığı anda mekânı düzenlemek ve kontrol amacıyla işletmesini araştıran mimar Andrea Bagnato’nun yazısıdır. Bagnato, kapitalist devletlerin temsiliyetinden sistematik olarak dışarıda bırakılan bedenler, ekolojiler ve çeşitli formdaki türdeşliklerin gerçekleşmesinin en önemli karşılıklı tanıma ve dayanışma ile olabileceğini bildiriyor. Bu dışarıda bırakma, ayrıştırma ve sosyal disiplin pratiği, özellikle toplumsal kriz zamanlarında daha da görünürdür.

Dosya’nın ilk makalesi, Çin kırsallık söyleminin önde gelen araştırmacılarından **Ou Ning**’in kendi Covid-19 deneyimlerini aktarırken, Çin kentselleşmesi ve kamusal/özel mekân kullanımlarını da tanıtan yazısıdır. Bu yazı bizi kırsallığa doğru provokatif bir şekilde yönlendiriyor. Makale, bize Covid-19’un ilk çıktığı ülke olan Çin’den salgının yayılma aşamalarında kent/mekân/konut ve yönetim arasındaki aciliyet ilişkisi hakkında yazarın kişisel deneyimi doğrultusunda bizi bilgilendiriyor; ve aynı zamanda; Çin Hükümeti’nin yıllardır sürdürdüğü “Toplu Kentleşme” vizyonu ile Çin kentleşmesi bağlamında olağanüstü hal/istisna mekânlarını tartışıyor.

Geçmişte kolera vb. gibi salgın, mekân üretimi/tahakküm ilişkisi ve Avrupa faşizmi üzerine mekân tarihi araştırmaları yapmış olan mimar **Andrea Bagnato**, pandeminin merkezi olmuş İtalya deneyimine odaklanıyor. Pandeminin diğer merkezi New York’da yaşayan **David Harvey** ise kapitalist neoliberal kentlerin yapısal sorunlar barındırdığını ve kriz döneminde nasıl görünür olduğunu tartışıyor. Tarihsel bir perspektifi hatırlayarak **İlhan Tekeli** salgın ve kentlerin sosyo-mekânsallığının üretimini ele alıyor. Tekeli’nin yazısını; konu üzerine yakın zamanda Duke Press’den yayınlanacak olan kitabının konusu ile ilişkili kentlerin kriz ve dayanıklılık/esneklik (resilience) sınırlarını ele alan makalesi ile mimar **Şevin Yıldız** takip ediyor.

Bu dosyanın felsefecisi diyebileceğim, tarihi bir figür olan İtalyan otonomcu anarşist ve de yoldaşım **Franko “Bifo” Berardi** ise, uzun zamandır zaten krizde olma ve nefes alabilme hali üzerinden yaza geldiği yazılarını takiben direnme olanaklarından bahsederek bize bu dosyada nefes aldırıyor. Spinoza üzerine çalışan mimar **Gökhan Kodalak**’ın hemzemin siyaseti ve mekân üzerine yazısı Bifo’nun öngörülleri ile ilişkililiyor, ve de mimarlık pratiği üzerinden analizler içeriyor.

Kodalak ve Bifo ile dosyada ara verdiğimiz ivme, tekrar hızlı bir şekilde iki genç aktivist mimar “Acil Korona Mekânları” inisiyatifi eş-kurucusu, “Dayanışmacı Mimar” üyesi **Esra Sert** ve “Herkes İçin Mimarlık” derneği eş-kurucusu **Yelta Köm**’le devam ediyor. Yazarlar pandemi krizinin görünür kıldığı iş koşullarının değişmesi, süreli, iyice güvencesiz emeğin kronikleşen sorunlarına odaklanıyorlar. Ayrıca mekânsal yansımaları, çözüm odaklı “solutionist” yaklaşımların eleştirisi, mimarların son yıllarda tüm neoliberal etkiyle küçük mekânlarda iyi yaşam propagandası yapmasının kimsenin evinden çıkamadığı bir dönemde nasıl tersine döndüğüne değiniyorlar. Ayrıca, mimarlık pratiğinin dönüşümü yanında, bu tür koşullar bizi nasıl, hangi ve ne tür dayanışmacı işbirliğine ve müşterekleşme siyaseti üretmemize olanak sağladığını tartışıyorlar.

Covid-19 sürecinde en çok tartışılan konu da, mimarlık eğitiminin geleceği. Son yıllarda süre giden pedagojik tartışmalara kriz sürecinin eklemelenmesi ile dijital, çevrimiçi mekâna geçen mimarlık eğitimi, özellikle tasarım proje stüdyoları ve de en önemlisi 1.sınıf proje stüdyo eğitiminin geleceğini tekrar ele almamızı sağladı. Bu konuda, hem mimarlık eğitimi uzmanı hem de pedagojik etik bağlamında iki deneyimli mimarlık hocası **Neşe Gurallar** ve **Arzu Erdem**’i görüş, deneyim ve geleceğe dönük öngörülerini ele alan değerlendirmeye yazıları ile davet ettik. **Neşe Gurallar**, Bruno Latour’un ‘piksel, piksel bir çözülme’ ifadesini temel alarak, mimarlık mesleğinde etik eğitiminin önemini vurguluyor ve, kapitalizmi ‘piksel piksel’ beslemek yerine, buna karşı hayatımızı tehdit edecek olası pandemileri önleyebilmenin etik gerekleri üzerinde duruyor. **Aybike Batuk**, **Arzu Erdem** ve **Gürbey Hiz** ise, yazılarında, pandemi dolayısıyla dijital ekranlara taşınan tasarım stüdyolarının eğitimcileri olarak, bu geçiş ile ilgili tedirginlik ve umutlarını Marshall McLuhan’ın dörtlmesi (tetrad) ekseninde tartışmaya açıyorlar.

Dosya’mız; Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Ankara Tabip Odası’nın açtığı makale yarışmasının sonuçlanması ile seçilen ve basılmaya hak kazanan makaleleri de içeriyor. Kentsel mekân olarak kamusal alanın kullanım önerileri, saha çalışmaları ve halk sağlığı üzerine bu makaleler dosyamızı saha çalışma analizleri ile zenginleştirmektedir. **Seda Zafer** makalesinde antroposen tartışmaları bağlamında doğa ve kent ilişkisini ele almaktadır. Yazarlar, **Cansu Güller**, **Melis Sıla Çiçek**, **Çiğdem Varol**; mimarlık araştırma yöntemleri ile Ankara, Bursa ve Erzurum kentlerini karşılaştırmalı ele alarak bu kentlerin salgın döneminde dayanıklılık analizleri ile bize taze bir alan çalışması sunmaktalar. “Sağlıklı kent” yaklaşımı ile yazarlar **Eylem Deniz Yıldırım**, **Mohamad Damlakhi**, İstanbul Beylikdüzü ve Esenyurt ilçelerine odaklanmaktalar.

Dosya Dergisinin Küresel Salgın ve Mekân özel sayısına davet ve yardımları için yayın kuruluna, katkıları için yazarlara teşekkür ederim.

DİPNOTLAR

- ¹ Elizabeth Povinelli, *Geontologies: A Requiem to Late Liberalism*, (Duke Press, Durham, London, 2016) 36-37.
- ² Achille Mbembe, "Necropolitics", *Public Culture*, 15 (1): 11-40, Duke University Press (2003) 12.
- ³ Achille Mbembe, *adı geçen eser*, s.40.
- ⁴ Rosi Braidotti, "Biomacht und nekro-Politik. Überlegungen zu einer Ethik der Nachhaltigkeit", in: Springerin, *Hefte für Gegenwartskunst*, Band XIII Heft 2, Frühjahr (2007) 18-23.
- ⁵ Elizabeth Povinelli, *adı geçen eser*, s.37.

KAYNAKÇA

- Braidotti, Rosi, "Biomacht und nekro-Politik. Überlegungen zu einer Ethik der Nachhaltigkeit", Springerin, *Hefte für Gegenwartskunst*, Band XIII Heft 2, Frühjahr, 2007.
- Mbembe, Achille "Necropolitics", *Public Culture*, 15 (1): 11-40, Duke University Press, 2003.
- Povinelli, Elizabeth. *Geontologies: A Requiem to Late Liberalism*, Duke Press, Durham, London, 2016. (Editör notu: Kitabın ilk bölümü yazarın izni ile Emre Koyuncu tarafından çevrilmiştir, "ArtıkMekan/Residual Spaces" kitabında yer alacaktır, Ed. Artıkışler Özge Çelikaşlan, Pelin Tan, Alper Şen. İstanbul, 2021.)

Pelin Tan

Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Sosyoloji. İTÜ Sanat Tarihi YL, Doktora. Batman Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Center for Arts, Design and Social Research (Boston)'da kıdemli araştırmacı ve Bard College İnsan Hakları Programında davetli araştırmacıdır. Tan, 2014'den bu yana Dheisheh Filistin Mülteci Kampı - Campus in Camps'in pedagojik danışmanı, Stuttgart IBA 2027 küratöryel kurulundadır. 2019'da Keith Haring Sanat ve Aktivizm ödülünü almıştır. Saskia Sassen ve Edgar Pieterse'nin editörlüğünü yaptığı Kentsel Yaşama Doğru Küresel Raporun yazarlarından (Cambridge Press, 2018). Tan, İstanbul Teknik Üniversitesi, Hong Kong Politeknik Tasarım Fakültesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık, Güney Kıbrıs Mimarlık ve Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültelerinde çalışmıştır.

Felaketin Yanından Koşmak: Nekroiktidara Karşı Mekân Olasılıkları

Küresel salgın, ırksal, tür ve teritoryal eşitsizliği ve beden ötesi varlıklar zincirini görünür kılıyor. Bu bağlamda mimarlık ve kentsel mekân algımız ve tasarımın içgüdümlüğünü yeniden nasıl tanımlıyoruz? Salgın, devlet tahakkümünü etkileyen küresel bir kriz. Bu bağlamda istisna ve denetim bizi 20. yüzyıl biyopolitika/biyoiktidar tartışmalarına geri götürüyor. Yaşam ve cansızlık arasındaki ayırım üzerinden tanımlana gelmiş *biyoiktidar* kavramı karşısında yer alan Jeontoiktidar, mekânsal ve peyzajımsı altyapıları nekro-siyasetin merkezine yerleştirir. Dolayısı ile mimari altyapılar, kentler, mekân ve peyzajın üretimi nekro-siyasetin içinde belirleyici rol oynarlar.

Anahtar sözcükler: Covid-19, mekân, istisna, nekrosiyaset, jeontoiktidar, kent.

Running Along the Disaster: Possibilities of Spaces Against Necropower

The global pandemic reveals the racist, kinship and territorial inequality and the related post-corporal chain. In this context, how do we redefine our perception of architecture and everyday space and the instinct of design? The pandemic is a global crisis affecting the state hegemony. In this context, exception and control takes us back to the 20th century biopolitics and biopower debates. Geontopower is a concept that is not based on the distinction between life and death as biopower and biopolitics are based, but it defines the spatial and landscape-like infrastructures at the center of necro-politics. Therefore, the production of architectural infrastructure, cities, space and landscapes play a determining role in necro-politics.

Keywords: Covid-19, space, exception, necropolitics, geontopower, urban.

COVID-19: BİR HUBEİ DENEYİMİ

Ou Ning, Davetli misafir öğretim görevlisi, Mimarlık Fakültesi, GSAPP, Columbia Üniversitesi

16 Ocak 2020 tarihinde, Jingzhou şehrinde ayrıldım, Yichang, Shanghai ve Amsterdam üzerinden uçtum ve ayın 17'sinde CAD+SR tarafından organize edilen bir araştırma programına katılmak üzere Kenya'nın Nairobi kentine vardım. Bu, 1 hafta süren bir programdı, fakat ayın 24'ünde Çin Yeni Yılı olduğu için aile toplantısına yetişebilmek adına ayın 22'sinde şehirden ayrılmaya karar verdim. Çin, ayın 20'sinde Wuhan kentinden çıkan Koronavirüs'ün insandan insana bulaşabildiğini açıkladı. Herkese veda ederken durum hakkında endişeliydim. Ayın 23'ünde Guangzhou Baiyun Havalimanı'na vardığımda Wuhan şehrinin tamamen kapatıldığı haberini aldım. Havalimanında her yerde maske ararken sonunda bir süpermarkette Yunnan Baiyao Grubu'na ait Taibang markalı bir toz maskesini satın aldım. Guangzhou'dan Yichang'a uçtukten sonra tek kullanımlık sıradan bir cerrahi maskesi ve 3M logosu olan 9001V toz maskelerini (sonradan sahte olduğu ortaya çıktı) satın aldım. 24 Ocak sabahında, çifte maske takarak Yichang'dan yüksek hızlı trene bindim ve sonra öğlen saatlerinde sokağa çıkma kısıtlaması ilan edilen Jingzhou'ya geri döndüm.

Şans eseri, Jingzhou'daki eve sokağa çıkma yasasından önce zamanında vardım. Birkaç ay önceden restoranda yılbaşı akşamı toplanma yemeği için yaptırdığımız rezervasyonu iptal ettik ve onun

yerine, Çin Yeni Yılı'nı evde kutladık.¹ Bu süreçte, bütün Hubei eyaletinde toplamda 57 milyon insanı etkileyen trafik kısıtlamaları uygulamaya konuldu. Salgının merkez üssü olan Wuhan kenti Jingzhou'dan yaklaşık olarak 200 km uzaklıkta, en sinir bozucu olan durum ise karımın 17 Ocak'ta bir günlük bir gezi için oraya gitmiş olmasıydı. Virüsle enfekte olma konusunda çok endişeliydim, gezi sonrası semptomları olup olmadığını görmek için her gün virüsün iki haftalık kuluçka süresini sayıyordum. Cep telefonlarımızdan her türlü haberi kontrol etmeye devam ediyor ve geceleri uyamıyorduk. Çin Yeni Yılı'ndan (Bahar Festivali) üç hafta sonra, maske alabilmek için yakınlardaki eczanelere ve yiyecek alabilmek için süpermarketlere gidiyorduk; 14 Şubat tarihinden sonra, diğer Hubei eyaleti kentleri gibi Jingzhou'da 'olağanüstü kontrolleri' uygulandı ve topluluk tamamen kapalı bir şekilde yönetildi. Kapalı havalimanları, tren istasyonları ve otoyollar nedeniyle şubat ayına programlanmış olan iki gezimi (Helsinki ve New York) iptal ettim ve evde kalıp fiziksel olarak hareketsiz hale geldim.

Izgara Yönetimi

O zamanlar kapatılmış olan ve tıbbi personel, yiyecek teslimatı ve geçiş izni ya da şifresi olan hükümet çalışanlarının giriş ve çıkışı için yalnızca bir

kapının açık tutulduğu güvenli bir site içerisinde yaşıyoruz. Özel durumlar dışında, sıradan insanların giriş ve çıkışlarına izin verilmiyordu. Kanser hastası olan kayınvalidem, Çin Yeni Yılı'ndan hemen önce kanser merkezinden eve gelmişti. Site kapatıldıktan sonra, oradan çıkıp hastane tedavisi için gitmesine yalnızca ağırları dayanılmaz bir hal aldığı anda izin verildi. Siteden çıkıp geri döndüğünde maske takması, alın termometresi ile ateş ölçümü yapılması ve diğer eyaletlerden bağış olarak gelmiş bir makine ile dezenfeksiyon yapılması zorunlu tutuldu. Belirlenen süpermarketler, pazarlar ve eczanelerin halka açık olmalarına müsaade edilmiyordu. Yaşamsal tüm gereklilikler, gıda ve kişisel hijyen malzemeleri de dahil olmak üzere, hükümet tarafından düzenlenen satın almalar aracılığıyla dağıtılabiliyordu. Her üç ya da dört günde bir, hükümet kaynaklı bir mahalle komitesi tarafından kurulan bir WeChat grubundan online yemek siparişi veriyorduk. Mahalle komitesi aracılığıyla teşkilatlanmış bir satın alma ve teslimat personeli, ürünleri kapıya teslim ediyordu ve biz de onları alabilmek için maske takıyorduk. Bazen kapıda bekleyen çok fazla insan oluyordu ve sıraya girildiğinde herkes belirli bir mesafeyi koruyordu. Gıda eksikliği yoktu fakat ürün çeşitleri oldukça sınırlıydı. Pirinç ve sebzeler yeterli olmasına karşın et ve balık nadir bulunuyordu.

Hubei eyaletinde “olağanüstü hâl kontrolü” ilanından sonra, kırsal bölgelerdeki yol kapatma ve köy kapatmaları ile ilgili çok fazla sayıda fotoğraf sosyal medyada belirmeye başladı. Köylüler, yolu bloke etmek adına, çok sayıda çamur ve taşı dökmek için kamyonları kullanmış ve köy girişlerinde “kontrol noktaları” kurmuşlardı. Hatta tarihe karışmış olan pala ve kırmızı püsküllü mızrak gibi soğuk silahları çıkarıp, yabancıların köylere girişini önlemek adına girişte dikilmişlerdi. Köylüler kendilerini eşkiyalar ve askeri felaketlerden korumak adına *dağ kaleleri* (Çince: *shanzhai*), *köy hisarları* (Çince: *cunpu*) ve *etrafı çevrili evler* (Çince: *weiwu*) inşa etmeye başladıklarında, kırsal bölgeler bir gecede modernizm öncesi döneme geri dönmüş gibi görünüyordu. Dışa kapalı mekânsal düzenleme şekli, son yıllarda köylülerin kentleşme sürecine katılma arzusu ve yeni çağdaki ekonomik patlama nedeniyle terk edilmişti. Geleneksel savunma binalar ya terk edilmiş ya da gezi yerleri olarak saklanmışlardı. Fakat, salgın halinin aciliyeti sırasında “izolasyonun” ve “savunmanın” geçici önlemler olarak yeniden kullanılması gerekiyordu.

COVID-19 salgını, 2003 yılındaki SARS salgınına göre çok daha ciddi. Çin hükümeti SARS ile mücadele ederken şehirlerde sokağa çıkma yasağı yö-

nünde harekete geçmedi fakat temel olarak, salgının başlangıç noktası olan İnci Nehri Deltası'ndan (the Pearl River Delta) Pekin gibi ana salgın şehirlerine ve ülkenin diğer yerlerine yönelen nüfus hareketliliğini (özellikle göçmen işçilerin akışını) kontrol altına aldı. Bu, virüsün yayılımını takip ederek ve frenleyerek alınan bir tür ‘zincir reaksiyonu’ idi. Fakat, COVID-19 salgını patlak verdiğinde Çin Hükümeti, Hubei eyaletinde virüse karşı radikal, kapsamlı sokağa çıkma önlemleri aldı. Herkese uyan ‘olağanüstü hâl kontrolü’, ‘zincir reaksiyonundan’ tamamen farklı olan bir tür ‘ızgara reaksiyonu’ gösterdi.² Bu yeni salgın karşıtı önlem, Çin Hükümeti tarafından 2013 yılından beri ülke genelinde kurulmuş olan “Topluluk Izgara Yönetimi Sistemi'nden” fayda sağladı.

Topluluk Izgara Yönetimi (Community Grid Management), İnternet ve Büyük Veri gibi bilişim teknolojileri ile birleştirilen bir idari yönetim biçimidir. Gerçekte, orijinal taban yönetimi sisteminin (tüm ülkeyi kapsayan kentsel mahalle komiteleri ve kırsal köy komiteleri) geliştirilmiş bir halidir. Bu sistem, kentsel ve kırsal komiteleri nüfus ölçeğine göre çeşitli ızgaralara ayırır, her bir ızgara birkaç aileden meydana gelmektedir ve ızgaranın büyüklüğü ayrılabilir olan yönetsel kaynaklara bağlıdır. Eğer ızgara yöneticisi sayısı yeterliyse, ızgara daha fazla parçaya bölünebilir – örneğin; 200 haneden 50 haneye. Izgara ne kadar küçükse, veri toplanması o kadar fazla ve yönetim o kadar kusursuz olur. Izgara yöneticileri her bir ızgara hakkında kapsamlı bilginin saptamak ve gözetmek, toplumun bir ucundan bunları ulusal dijital gözetim ve yönetim platformu (CNGRID) ile paylaşmak ve acil durumları ortaya çıkmadan önce çözebilmek adına erken uyarı yayınlamak ile yükümlüdür. Hatta, son durumlarından haberdar olmak adına yaşlılar ve refakatsiz çocuklar için akıllı bileklikler ayarlamakta ve herhangi bir durumda acil destek sağlamaktadırlar.

Normalde ızgara yöneticileri, çöplerin geri dönüşümünü kontrol etme, park etme düzenini koruma, mahalledeki anlaşmazlıkları koordine etme gibi günlük kamu işlerinden sorumludur. Salgın döneminde, gıda satın alma ve dağıtma, insanların vücut ısılarını kontrol etme, şüpheli hastaların belirlenmesi ve yatıştırılmasına yardımcı olma (teşhisten önce tıbbi kaynakları zorla almak adına belirlenen hastanelere koşturmamaları için) ve bunların istatistiklerini derleme, enfekte olmuş yalnız ve yaşlı kişilerin hastaneye gönderilmesine yardımcı olma ve enfekte ebeveynleri hastanede olduğu için evde yalnız kalan çocuklar ile ilgilenme ile yükümlülerdi. Izgara yöneticileri, mahalle ve

köy komitesi kadroları, topluluk liderleri ve personeli, polis ve yardımcı polisler, sosyal hizmetliler ve gönüllülerden oluşur. İş yükümlülüklerine göre beş kademeye ayrılırlar: şef ızgara eğitmeni, şef ızgara müdürü, ızgara eğitmeni, ızgara müdürü ve ızgara personeli. Ayrıca, propagandacı, denetimci, temsilci ve tasfiye personeli olmak üzere beş farklı iş koluna atanırlar. Bu şebeke yöneticilerinin titiz yapılandırması sayesinde kapsamlı sokağa çıkma faaliyetleri, radikal salgın karşıtı önlemler olarak hayata geçirilebildi.

Topluluk Izgara Yönetimi, ilk olarak 2004 yılında Pekin kentinin Dongcheng bölgesinde denendi. Londra'daki Westminster yönetim bölgesindeki şebeke yönetiminden esinlenilerek 205 topluluk, 120.000 ızgara yöneticisi ("topluluk bekçileri") olan 589 adet ızgaraya bölündü.³ 2005 yılında Çin Izgara Programlama Merkezi kuruldu ve deneye katılım gösteren "topluluk bekçileri", raporlama ve iletişim için, kapalı devreli televizyon sistemi ve polis veri tabanı ile bağlantılı olan mobil aletlerle donatıldı. 2011 yılında Arap Baharı'nın patlak vermesinden sonra, Çin Hükümeti, Çin Izgara Programlama Merkezi'ni potansiyel politik tehditleri belirleme aracı olarak daha da ileri düzeye taşıdı.⁴ 2013 yılında, Çin Komünist Partisi, 18. Merkezi Komitesi'nin 3.Genel Kurulu'nda Topluluk Izgara Yönetim Sistemi'ni ilk kez tüm ülkede başlattı. Bu sistem, 2019 yılındaki COVID-19 salgınından sonra sokağa çıkma faaliyetleri için kuvvetli bir destek sağladı.⁵

Topluluk Izgara Yönetim Sistemi bana Kentucky ve Indiana'da gördüğüm ızgara sahalarını hatırlatıyor. Bunun ilk defa 19.yüzyıl başında Başkan Thomas Jefferson tarafından ortaya atıldığı söylenir. Kendisi "Birleşik Devletler'deki Utah Nehri'nin batısını 'yüzlere' – 10 mile 10 millik ölçüsü olan kare topraklar- bölmeyi ve yerleşimcilerin parselli toprakları belirlendiği gibi almasını" hayal etmişti. Jefferson'un tasarısının bu "geometrik kesinliği" yalnızca estetik bir tercih değildi; kendisi düzensiz parsellerin sahteciliğe olanak sağladığını iddia ediyordu. Izgara, vergilerin ve sınırların hesaplanması kadar arazilerin metalaştırılmasına da imkân sağlıyordu.⁶ Doğal kaynakların, nüfusun ve toplulukların ızgaralaştırması, soyutlaştırması, sayısallaştırması, açıklığa kavuşturulması ve sadeleştirilmesi, eyalet valilerinin uzun süredir devam eden bir dürtüsü -sonraki dünya jenerasyonlarında "yüksek modernist ideolojiye" dönüşen ve James C. Scott tarafından eleştirilen- olagelmıştır.

Topluluk Izgara Yönetim Sistemi'nin salgın sırasında uygulanması, özellikle şüpheli hastalar nükleik

asit kitleri ve hastane yatakları için mücadele ettiği zaman, bazen düzensiz olabiliyordu. Normalde ücretli ızgara yöneticilerinin sayısı insan kaynaklarındaki yerel yöneticilerin üç katıdır; salgında sayıları daha da arttı. Toplum içinden geçici olarak işe alınan ızgara yöneticileri sıklıkla hükümet temsilcileri ile karıştırıldı, sınırlı otoriteleri ve az sayıdaki tıbbi kaynağı tahsis etmedeki yetersizlikleri nedeniyle hastalar tarafından eleştirildi. Sağlıklı insanlar olarak, bu tarz anlaşmazlıkların içinde bulunmadığımız için şanslıydık. Evde karantina altındayken, People's Daily ve Tencent tarafından ortaklaşa hazırlanan online program aracılığıyla kaç tane enfekte hastanın olduğunu kontrol edebiliyorduk. Bu hastalar uydu haritası üzerinden işaretlenmişti ve aramızdaki mesafe görülebiliyordu. Bu programa göre, topluluğumuz içerisinde 2 kişinin enfekte olduğunu biliyorduk. 18 Mart tarihindeki sokağa çıkma yasağının bitişi itibarıyla Jingzhou Şehrinde 1580 kişiye teşhis konulduğunu, 1528 kişinin iyileştiğini ve 52 kişinin öldüğünü gösteriliyordu.

Post-Antroposen

Bir süre, antik Çinli düşünürler tarafından tasavvur edilen "ideal bir dünya" içinde yaşıyor gibiydik. Geleneksel Çinli sosyal düşüncesinde hareketsizlik yaygın bir idealdir. Lao Tzu (İ.Ö. 6.yüzyıl), "ideal bir ulus küçüktür ve az insandan oluşur... Onların uzaktaki mekanlara gitme ihtiyaçları yoktur" diye belirtmiştir.⁷ Onun için iyi yönetim bu demektir. Mencius (İ.Ö.372-289 yılları), "... insanların doğduğu köylerin ötesine gitmelerine izin verilmemelidir. Eğer birbirleriyle arkadaş olacaklarsa, birbirine göz kulak olacaklarsa ve hastalıkta biri diğerine destek olacaksa, insanlar yakın birlik içinde yaşamalıdır." önerisinde bulunmuştur.⁸

Ama şüphesiz ki cennet gibi bir dünyada yaşamıyoruz. Koronavirüs, şimdiye kadar yalnızca bilim kurgu filmlerinde görülen Post-Antroposen bir manzara yarattı. Bazı insanlar hızlı davranmaya devam etti: yüz tanıma baretleri giyen polisler yüksek ateşi olan insanları aramak için sokaklarda dolaşıyordu. Dronelar, maske takmayan insanları yakalamak için şehirler ve köyler üzerinde süzülüyor ve onları kendi kendilerini karantina altına almaları için teşvik ediyordu. Dronelardaki hoparlörlerden duyulan ses, kulağa George Orwell'in 1984 adlı eserindeki Büyük Birader gibi geliyordu. Henüz karantinaya alınmayan bölgelerdeki ücretli yollarda büyük bir kâğıt parçasına yazdırılmış olan ücretli geçiş gişesi kodu, bir drone tarafından taşınıyor, her bir araca uçuyor ve sürücülerin kodu

taramasına ve ödemeyi cep telefonları aracılığıyla yapmalarına imkân sağlıyordu. Araçtaki camlarını indirmeye bile gerek yoktu.

Ayrıca yeni bağlantılar da kuruldu. Normalde bir araba çarpışmasında, sürücüler olay yerinde, genellikle fazla sayıda izleyici kendisine çeken uzun tartışmalara ve hatta yumruklu kavgaya girişirler; fakat salgın sırasında sürücüler hasar görmüş araçların fotoğrafını çekti, birbirlerini WeChat hesaplarından ekledi, arabalarına geri koşturdu ve sonra akıllı telefonları üzerinden birbirleriyle kavga etti. Söylentiler ve propaganda kampanyaları, eş zamanlı biçimde sosyal medya üzerinde 'infodemi' gibi patlak verdi. Karantinadaki insanlar tarafından başlatılan "sıkıysa beni yakala" oyunu ile başa çıkabilmek adına, sosyal medyadaki gözetleme postlarındaki gizli ajanların yerine yapay zekâ ile donanmış sansür makinaları geçti.

Bu korkulara rağmen bizler, dünyayı değişkenlikleri ile dünyayı yöneten akıllı robotlara teslim etmiyoruz. Bir Wuhan sakini, mart ayında karantinadayken park ettiği arabasında otların büyüdüğünü fark etti.⁹ Bahar ayı geldiğinde doğa, insan hareketliliği için icat edilmiş olan bir araca kenetlenmişti.

Koronavirüs yalnızca bizleri seyahat haklarımızdan mahrum bırakıp, evlere mahkûm etmedi, fakat sınırlar olmadan hareket etme ayrıcalığına kendi başına sahip oldu ve kendisini uluslararası bir salgına dönüştürdü. Koronavirüs insan aktivitelerini azaltarak, bitkilerin ve hayvanların mekânsal kısıtlamalarını daha da yıktı, Wuhan'da otların park edilmiş arabalar üzerindeki saldırganlığını serbest bıraktı ve Japan, Japonya'nın Nara kentinde geyiklere,¹⁰ Tayland'ın Lopburi kentinde maymunlara¹¹ ve Birleşik Krallık'ın Llandudno kentinde keçilere sokaklarda yer açtı.¹²

Elbette turizm, hareketliliğe en çok bağlı olan endüstri iken hareketliliğin kendisi küresel ekonomik büyümenin bir göstergesidir. Ekonomi durgun hale gelmişken Wuhan kentinde gökyüzü oldukça maviydi ve hava oldukça temizdi. NASA Dünya Gözlemevi'nin kirliliği ölçen uydularından gelen bir görüntü, koronavirüs salgınının başlamasından itibaren şehrin hava kirliliğinde "önemli ölçüde azalma" olduğunu gösteriyordu.¹³ Bu bana, Zhejiang eyaletindeki tırmanan otlar ile kaplı insansız bir köyün yeşil görüntüsünü hatırlatıyor. Tüm bu işaretler bir gerçeği gösteriyor: doğa şehirleri geri istiyor, toprakları yeniden alıyor.

Chuang Tzu (İ.Ö. 360 yılı) şunu hayal etmişti; "mükemmel erdemlilik çağında insanlar, kuşlar ve hayvanlarla ortaklaşa yaşıyor ve tüm canlılarla eşitlik içerisinde bir aile oluşturunca"¹⁴. Onun ideal dünyasında insanlar ve doğa, herhangi bir rekabet olmadan huzur ve rahatlık içindeydi; ama yüzleştiğimiz gerçeklikte, insanlar her zaman doğayı fethetmeye ve "kazanan" olmaya çalışırken, doğa zaman zaman insanlara misilleme yapıyor. İnsan ve doğa arasındaki rekabetin şimdiye kadarki sonuçları bir kaplumbağa-tavşan rekabetini gösteriyor. Koronavirüsün hayatta kalması taşıyıcı kişinin hareketliliğine bağlı olmasına karşın, insanları hareketsiz hale getirdi. Büyük nüfusların hareketsizliği, koronavirüse karşı yürütülen yarışta ödememiz gereken bir bedeldir.

Çin'in otoban ve yüksek hızlı tren ağı ile son 20 yılda aktif bir şekilde yatırım yapılan ve inşa edilen büyük havaalanları, neredeyse tamamen çalışmayı bıraktı. Altyapı inşaatları uzak kırsal alanları da kapsıyordu ve elde edilmeye çalışılan hızlı hareketlilik, koronavirüsün daha geniş yayılımına olanak sağladı. Bütün şehirler kentsel olmayan toprakları mümkün olduğunca yuttu. Merkezi belediyeler ve eyalet başkentleri dışındaki küçük ve orta ölçekli şehirlerin alanları ve kapasiteleri bile çok büyük oranda arttı. Hızlı gelişme ve yoğun nüfus toplanması yüzünden bu şehirler, koronavirüslerin insandan insana bulaşması için yuva haline geldi. İnsanlar doğa hakkında yeterli bilgiye sahipken, titizlikle elde etmeye çalıştıkları gelişim başarıları oldukça hassas ve korumasızdı.

Çin Hükümeti, gelişim politikasını ifade etmek adına *kentselleşme* (Çince: *chengshihua*) yerine her zaman *ilçe-leştirme* (Çince: *chengzhenhua*) terimini kullandı ve bu iki Çince terim arasında oldukça önemli bir fark var. "Kentselleşme" terimi yalnızca kentsel bölgelere odaklanırken, "ilçe-leştirme" kırsal bölgelerdeki küçük ilçelere verilen önemi ifade eder, 'kırsal canlandırma' hedefini destekler ve "Toplu Kentleşme" vizyonunu yansıtır. Gelecekte Çin, COVID-19 salgınından dersler çıkarmalı ve kırsal bölgelerdeki merkezi olmayan ve düşük yoğunluklu yaşam biçimini korumak ve nüfusun ve kaynakların aşırı yoğunlaşmasının sebep olduğu krizleri önlemek adına "Toplu Kentleşme" hırsını dizginlemelidir.

Son 20 yılda Çin küreselleşmeyi çok yönlü biçimde benimsedi. Eskiden insan "başarısı" olan Küreselleşme, şimdi salgın nedeniyle durgun hale gelmekte. Neoliberalizmin "küçük hükümet, büyük pazar" doktrini zorluklar ile karşı karşıya. Leviat-

han, ehlileştirilmek yerine, insanoğlu tarafından vazgeçilen özgürlükleri kendi içine çekerek devamlı güçlendiriliyor. Sınırların ortadan kalkmaması bir yana, sınırların aralıkları da giderek küçülüyor. Yerli bilinç ve kökü modernizm öncesi çağdaki kabile yerleşimlerine dayanan mekânsal savunma talebi tekrar yükseliyor. Tıbbi kaynaklar için mücadele içinde olma, farklı sınıflar, bölgeler ve ülkeler arasındaki açığı genişletti. “Sosyal Mesele”, insanları “rahme dönüş” mecbur bırakıyor; –Hindistan’da yerde çizilen küçük beyaz şebekeler ve çemberler, insanların bekleme aralığını ve sosyal çapını kısıtlıyor, tıpkı rahimde doğmadan önce olduğu gibi– bu dünyaya geldin ama ona dokunamazsın.

Benim de içinde olduğum uluslararası sanat topluluğu, küreselleşmeden en fazla yararı gördü. Sanatsal kişiler, sık tekrarlanan küresel seyahatler aracılığıyla hesaplanamaz ölçüde karbon ayak izi üretti. Salgın sırasında pek çok bienal, sanat fuarı, müzeler ve galeriler için durdurma butonuna basılmış olsa bile insanları küresel seyahate çeken sanat aktiviteleri, salgından hemen sonra mutlaka başlayacaktır.

Ataleti değiştirmesi güçtür – herhangi bir alternatif var mı? Küresel ekonominin sert durumu, sözü geçen gerçeklere sebebiyet verebilir: girişimler batır ve insanlar işini kaybederler. Kriz insanları merkezi olmayan, yerel odaklı, düşük bütçeli ve düşük karbon izli uygulamaları başlatmaya zorlayacaktır. Britanya’daki Endüstri Devrimi sırasındaki kötü çalışma koşullarının inşaları Yeni Dünya’daki “yeryüzü cennetini” aramaya itmesi, “1837 Paniği’nin” çeşitli toplumcu deneyleri tetiklemesi ve Vietnam Savaşı krizinin Vatana Dönüş Hareketi’ne sebep olması gibi, mevcut salgın insanları Zygmunt Bauman’ın son kitabında adlandırdığı “retrotopya” için küçük yerlere dönmeye itecektir.¹⁵ Küreselleşme tamamen sona ermeyebilir, fakat insanlar ona olan bağlılığını azaltabilir.

Alternatifleri Aramak

Karantina döneminde WeChat, Weibo, Twitter ve Facebook aracılığıyla muazzam miktarda bilgiye maruz kaldım. En sarsıcı olansa salgın sırasında Çin hükümeti tarafından kullanılan yeni bir teknolojiydi. İnsan kaynakları temelli Topluluk İzgara Yönetim Sistemi’ne ve gelişkin robot gözlem sistemlerine ek olarak, Çin salgınla baş edebilmek adına başka yeni teknoloji araçları icat etti.

Alipay uygulamasına yüklenen, Alibaba Grubu ve Çin hükümeti ortaklı Ali Sağlık Kodu (Ali Health

Code) salgın sırasında şu ana kadar kullanıma konuldu. Tüm kişisel bilgilerini yüklemek ve sağlık durumunu rapor etmek için iki hafta boyunca her gün bu uygulamayı kontrol etmen gerekiyordu, sonrasında yeşil, sarı ya da kırmızı bir kod verilecekti. Yeşil kod ile birlikte, dışarı çıkmaya, otobüse ya da metroya binmene ve salgın olmayan bölgede çalışmaya izin veriliyordu; eğer kodun sarı ya da kırmızıysa, karantinada kalman isteniyordu. Alipay kayıtlarındaki alışveriş konumunun bilgisi ve Ali Sağlık Kodu aracılığıyla toplanan veri, direkt olarak polisle paylaşılıyor, böylelikle hükümet insanları aktivitelerini takip edebiliyor ve salgını, daha da ilerisi toplumu kontrol edebiliyor.

Ek olarak, insanlar salgın sırasında yüz maskesi taktıklarında hükümetin fazlaca yatırım yaptığı yüz tanıma sistemi çalışmadı, böylece sistem bir ateş ölçere dönüştürüldü. Hızlı tren istasyonlarına kurulan yüz tanıma sistemi hareket halindeki yüksek ateşli hastaları kolaylıkla bulabiliyor.

Gördüğümüz üzere, yeni teknoloji Çin’in çok yönlü hükümetini güçlendiriyor, sözde “bulut totaliterliğini” şekillendiriyor. Çin’deki merkezi gücün hiyerarşik idari yönetim üslubu, onun monopol pozisyonuna imkân sağlıyor ya da diğer hükümet dışındaki organların kurtarma kabiliyetini ve yeterliliğini engelliyor. Salgındaki Çin Kızılhaç’ı hakkındaki olumsuz haberler, bu güç yapısı ile fazlasıyla bağlantılıydı. Peter Kropkin, *Ekmeğin Fethi* kitabında 1863 yılında kurulan Kızılhaç’ı “serbest anlaşma” ve “serbest yardımın” mükemmel örneklerinden birisi olarak kaydeder.¹⁶ – depolitize edilmiş, ulusların ve devletlerin ötesine geçen, hükümet dışı ve işbirlikçi insani kurtarma programı. Kızılhaç’ın 1904 yılında Çin’de kurulması ve Qing İmparatorluğu’na bağlı bir enstitü haline gelmesi uzun sürmedi. 100 yıldan daha uzun olan tarihi Kızılhaç’ın doğasını değiştirmede. Günümüze kadar Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Şurası’nın yönetimi altında bir kuruluş olmaya devam etmektedir. Salgın sırasında, tüm yardımların resmi olarak tayin edilmiş bu kuruluş aracılığıyla dağıtılması zorunluydu ve kurumun verimsizliği geniş çapta eleştirildi. Salgının en başında Wuhan halkını korkutan şey, enfekte görünmene rağmen teşhis için bir kit tahsis edilememek ya da teşhis edildiğin zaman hastanede bir yatak bulamamaktı. Sosyal panik, bu kamu sağlığı krizi ile başa çıkamada güven verici bir beceri görememekten kaynaklanıyordu. Şüphe ve güvensizlik, yüz maskeleri için savaşmaya, şehirlerde sokağa çıkma yasağına, uçuşların iptaline ve yabancı ülkelerle olan sınırların kapatılmasına sebep oldu. Toplumun çöküşü, güven azlığında yatar.

Salgının en başında Wuhan halkını korkutan şey, enfekte görünmene rağmen teşhis için bir kit tahsis edilememek ya da teşhis edildiğin zaman hastanede bir yatak bulamamaktır. Sosyal panik, bu kamu sağlığı krizi ile başa çıkmada güven verici bir beceri görememekten kaynaklanıyordu. Şüpheler ve güvensizlik, yüz maskeleri için savaşmaya, şehirlerde sokağa çıkma yasağına, uçuşların iptaline ve yabancı ülkelerle olan sınırların kapatılmasına sebep oldu. Toplumun çöküşü, güven azlığında yatar.

COVID-19 küresel bir salgına dönüştüğünde, Çin hükümeti kendi içine bakma ve özür dileme yerine, gerçeği saklamak ve kendisini Çin'i ve dünyayı kurtaran bir kahraman olarak tanıtmak adına daha sıkı sansürleri uygulamaya koydu. Bu abartılı propaganda stratejisi, insanların gerçeği arama çabalarını "politik virüs" ve "infodemik" olarak tanımladı.

Çin'de salgında yaşanan kamusal tartışma ve bilgi patlaması sırasında tamamen uyusuk bir haldeydim. Cesur konuşmacılar olarak övülmelerine rağmen, bu süreçte bir Caixin, Fang Fang ya da Zhong Nanshan makalesi bile okuyamıyordum. Çünkü daha katı bir sansür altında taşı gedğine koyan hiçbir şey göremezsin. Twitter'daki hükümet karşıtı söylemlerden de bıkmıştım, orada aktif olan Çinli karşıt görüş sahipleri, Komünist Partiyi devirmeyi düşünen bir hüsnükuruntudan ibaret olan, fazla "devrimci" klişeler yayınlıyordu.

15 Şubat tarihinde, Wuhan'da gök gürültülü ve şimşekli korkunç bir hava vardı. Jingzhou şehrinde ve Hubei eyaletinin diğer bölgelerinde de durum aynıydı. Rüzgâr şeytan gibi kükrüyor, kapılarımızı ve pencerelerimizi gürültülü biçimde sallıyordu. Karanlık geceye doğru bakarken, salgın dünyasının "gerçek cehennem" gibi olduğunu hissettim. Ertesi gün sosyal medyada bir söylenti ortaya çıktı: "Tanrının eziyeti gelmek üzere!". Kamu sağlığı krizinin politik bir krize dönüşebilmesi mümkün müydü?

Çin'deki köylü sınıfı ayaklanmaları, çağlar boyu "Mucizevi işaretler" ve "astrolojik fenomenler" ile ilgili söylentilerin ardından gelmiştir, çünkü bunların yokluğunda ne ahlakı yetkilendirme ne de devrimsel hareketlilik sağlanamamıştır. Modern siyaset "Tanrının eziyeti" söylemine henüz bir son vermemiş olsa da komplocular istediklerini çok nadir elde edebilmiştir. İşin doğrusu, devrimler her zaman küçük şeylerin küçük sonuçları üzerine beklenmedik biçimde başlamış ve planlama ile gerçekleştirilmesi şöyle dursun, insan aklıyla

öngörülemediği bile. Bu, olağanüstü güçlerin değil çekirdek reaksiyonun, toplum belli bir noktaya ulaştıktan ve "kritik kitleyi" topladıktan sonra patlak vermesidir.

Kritik kitle şu ana kadar sahneye çıkmadı. 11 Mart tarihinde WeChat'de yaygın biçimde paylaşılan, insanların sağdan sola ve yukarıdan aşağıya okumak zorunda olduğu bir gönderi vardı. Bu, salgın 30 Aralık 2019 tarihinde patlak vermeden önce bir WeChat grubunda ilk uyarı bilgisini yayınlayan Ai Fen isimli Wuhan'daki bir doktorla yapılan röportajın olduğu "Bizleri Uyarın Kadın" başlıklı hassas bir içerikti. Bu orijinal bilgiyi yayan Dr. Li Wenliang, sonradan durumu ilk açığa çıkaran kişi olarak kabul edildi. İçeriği koruyabilmek ve internette görünür kılabilmek adına, yapay zekalı sansür makinesini kandırmaya çalışan anonim birisi bu hilebaz formatı icat etmişti.

Bildiri hemen yasaklandı, fakat çok sayıda insan bildirinin farklı dillerde ve formatlarda yeniden yayınlanmasına yardımcı oldu. Sonra da bildirinin defalarca silinmesi ve yeniden yayınlanması bir "sıkıyasa beni yakala" oyununa dönüştü. Bu kurnaz aklı çok doğru biçimde öven Fransızca bir deyim vardır: "iyi bir kediye iyi bir fare (Fransızca: à bon chat, bon rat)". Bu ayrıca, James C.Scott'ın *Güçsüzlerin Silahları* adlı eserinde belgeleri bir Malezya köyündeki protestoların olağan bir formudur.¹⁷

Herhangi bir alternatif var mı? Politikacılar her zaman alternatif olmadığını söyler. Tıpkı Margaret Thatcher'ın ünlü TINA sloganındaki gibi: "Başka bir alternatif yok.". 10 yıl önce salgının merkezi Wuhan'da küçük bir anarşist grup şehrin dışındaki bir köyde, toplumsal yaşamı hayata geçirmek adına çok ucuz bir ev kiraladı ve adını Desiree Sosyal Merkezi koydu. Onlar herhangi bir şirket veya kuruluşta çalışmadı fakat emek takası sayesinde basit ihtiyaçlarını karşılayarak çok sade bir yaşam sürdürdüler. Çin'in hızlı gelişen pazar ekonomisi çağında çok az insan, tüketiciliğin etkisine karşı koyabildi fakat insanlar maddi ve nakit bağılılıklarını azalttı ve günlük aktivitelerinin ekolojik etkilerini en aza indirdi.

Bu anarşist grubun pratiklerinin peşinden gitsinler diye bütün toplumu dahil etmeye gerek yok. Neticede ulus devletler, merkezi hükümetler ve totaliter siyaset Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren tek yönlü bir dünya trendine dönüştü, öbür türlü Peter Kropotkin'in dipten gelen dönüşüm, merkezi hükümetten kopma ve insanların kendi kendine inşası ile ilgili fikirlerinin üstü örtülmezdi. Fakat

insanların bu fikirleri çağdaş toplumlardaki küçük ölçekli topluluklar ya da sosyal gruplarda hayata geçirmeleri hala anlam taşımaktadır. Özellikle şu an salgın krizi ile yüzleşiyorken herhangi birinden ya da herhangi bir sosyal gruptan gelecek bir alternatif faydalı olacaktır. Bizleri alternatif aramaya iten şey unutulmaz anlardır.

*10 Ağustos 2020, Jingzhou, Hubei

DİPNOTLAR

- ¹ <https://edition.cnn.com/2020/01/26/asia/wuhan-coronavirus-update-intl-hnk/index.html>
- ² Biao Xiang, "From Chain Reaction to GridReaction: Mobilities and Restrictions During the Epidemics of SARS and COVID-19", somatosphere.net, 6 March 2020.
- ³ Zhou Wang, "Is China's Grassroots Social-Order Project Running Out of Money?", sixthtone.com, 31 May 2018.
- ⁴ Wu Qiang, "Urban Grid Management and Police State in China: A Brief Overview", chinachange.org, 12 August 2014.
- ⁵ "Community grid system helps China fight virus", globaltimes.cn, 5 February 2020.
- ⁶ James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven: Yale University Press, 1998), 49-51.
- ⁷ Lao Tzu, *Tao Te Ching*, Chapter Eighty
- ⁸ Mencius, *Mencius*, "Duke Wen of Teng"
- ⁹ <https://news.163.com/20/0314/14/F7MG02LI0001899O.html>
- ¹⁰ <https://www.indy100.com/article/deer-coronavirus-japan-nara-food-tourist-9402756>
- ¹¹ <https://www.msn.com/en-gb/news/coronavirus/coronavirus-has-caused-rival-gangs-of-monkeys-to-invade-a-thai-city/ar-BB118L6C?ocid=spartanntp>
- ¹² <https://www.theguardian.com/uk-news/video/2020/mar/31/goats-take-over-empty-welsh-streets-llandudno-coronavirus-lockdown-video>
- ¹³ <https://earthobservatory.nasa.gov/images/146362/airborne-nitrogen-dioxide-plummets-over-china>
- ¹⁴ Chuang Tzu, *Nan Hua Jing*, "Ma Ti"
- ¹⁵ Zygmunt Bauman, *Retrotopia* (London: Polity Press, 2017).
- ¹⁶ Peter Kropotkin, *The Conquest of Bread* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1906), 149.
- ¹⁷ James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (New Haven: Yale University Press, 1985).

KAYNAKÇA

Xiang, Biao. "From Chain Reaction to Grid Reaction: Mobilities and Restrictions During the Epidemics of SARS and COVID-19", somatosphere.net, (ET: 6 March 2020).

Wang, Zhou. "Is China's Grassroots Social Order Project Running Out of Money?", sixthtone.com, (ET: 31 May 2018).

Wu Qiang, "Urban Grid Management and Police State in China: A Brief Overview", china change.org, (ET: 12 August 2014).

"Community grid system helps China fight virus", globaltimes.cn, (ET: 5 February 2020).

Scott, James C. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven: Yale University Press, 1998.

Lao Tzu, *Tao Te Ching*, Chapter Eighty, translated by James Legge, the Chinese Text Project. <https://ctext.org/dao-de-jing/ens> (ET: 20.09.2020)

Mencius, Mencius, "Duke Wen of Teng", translated by James Legge, the Chinese Text Project. <https://ctext.org/mengzi/teng-wen-gong-i/ens> (ET: 20.09.2020)

Tzu, Chuang & Nan Hua Jing, "Ma Ti", translated by James Legge, the Chinese Text Project. <https://ctext.org/all-texts/ens?filter=451523> (ET: 20.09.2020)

<https://news.163.com/20/0314/14/F7MG02LI0001899O.html>

<https://www.indy100.com/article/deer-coronavirus-japan-nara-food-tourist-9402756>

<https://www.msn.com/en-gb/news/coronavirus/coronavirus-has-caused-rival-gangs-of-monkeys-to-invade-a-thai-city/ar-BB118L6C?ocid=spartanntp>

<https://www.theguardian.com/uk-news/video/2020/mar/31/goats-take-over-empty-welsh-streets-llandudno-coronavirus-lockdown-video>

<https://earthobservatory.nasa.gov/images/146362/airborne-nitrogen-dioxide-plummets-over-china>

Chuang Tzu, *Nan Hua Jing*, "Ma Ti"

Zygmunt Bauman, *Retrotopia* (London: Polity Press, 2017).

Peter Kropotkin, *The Conquest of Bread* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1906), 149.

James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (New Haven: Yale University Press, 1985).

Ou Ning

Yazar ve küratör. Jingzhou'da Çin'de yaşamaktadır. "Utopian Field" araştırma projesi üzerinde çalışmaktadır. 2009 Shenzhen&Hong Kong Bi-city Biennale of Urbanism and Architecture sergisinin küratörlüğünü yaptı. Kitapları: *New Sound of Beijing* (1997), *Odyssey: Architecture and Literature* (2009), *The Chinese Thinking: Rem Koolhaas and Hans Ulrich Obrist Interviewed China's Leading Figures* (2012), *South of Southern: Space, Geography, History and the Biennale* (2014), *Utopia in Practice: Bishan Project ve Rural Reconstruction*, Palgrave Macmillan (2020). Ou Ning, Mimarlık Fakültesi, GSAPP da davetli misafir öğretim üyesiydi (2016-2017).

COVID-19: Bir Hubei Deneyimi

Bu makale Covid-19'un Çin'de ilk tespit edilmesi ile birlikte hem yazarın kişisel deneyimi, hem de salgın sırasındaki mekânsal dönüşüm ve kentsel-kırsal politikalara odaklanmaktadır. Çin'in 2013 yılından bu yana kent planlama stratejisi olarak uyguladığı Topluluk Izgara Yönetimi (Community Grid Management), İnternet ve Büyük Veri gibi bilişim teknolojileri ile birleştirilen bir idari yönetim biçimi. Yazı, bu sistemin salgın sırasındaki işleyişini ele alarak Çin kentleşmesi hakkında bilgi vermektedir. Makale, post-antroposen dönemi ile salgının ilişkisi ve de alternatif mekanları, oluşumları da tartışmaktadır.

Anahtar sözcükler: Covid-19, Çin, grid sistemi, post-antroposen.

COVID-19: A Hubei Experience

This article is focusing on the first hand experience of the author when Covid-19 was first detected in China, also on the spatial transformation and urban&rural policies. China has pursued a Community Grid System since 2013 as an urban planning strategy which is an internet and big data combined administrative governing form. This essay takes the process of the Covid-19 in the cities by discussing the Chinese urbanization. It relates and discusses within the post-anthropocene in relation to Covid-19 and the alternative spaces and forms.

Keywords: Covid -19, China, Grid system, post-anthropocene.

EVDE KALMAK

Andrea Bagnato, Dr., Öğretim Görevlisi, Londra AA Mimarlık Okulu

Kırmızı Bölgeler

İtalyanlar *zona rossa* ("kırmızı bölge") ifadesini ilk kez 2001 yılı haziran ayında, Cenova'daki G8 zirvesinden önce duymuşlardı. Sıkı hareketlilik kısıtlamalarına ek olarak o zamanki sağ kanat hükümeti, dünya liderlerini küreselleşme karşıtı göstericilerden korumak amacıyla 4 metre uzunluğunda güçlendiriciler kullanarak şehir merkezinin bir kısmını kapatmaya karar vermişti. O zamandan beri bu ifade genel kullanıma girdi, fakat hiçbir zaman İtalya'nın ilk SARS-CoV-2 enfeksiyonunun keşfinden 3 gün sonra Milano'nun 60 km güneyinde bulunan küçük Codogna şehri ve ona komşu olan belediyelerin *zona rosa* olarak belirlendiği, bu yılın 23 Şubat tarihinden itibaren kullanıldığı gibi çarpıcı bir biçimde kullanılmadı. Polis ve ordu, şehir sınırları içerisinde yol barikatları kurdu ve trenler istasyonlarda çağrı yapmayı bıraktı. Dükkanlar ve kamu tesisleri kapatıldı ve kimsenin bölge dışına girmesi ya da çıkmasına müsaade edilmedi.

Codogna'daki hastanın Wuhan ile saptanabilen bir bağlantısı yoktu, bu da toplu yayımın bir süredir devam ettiği izlenimini veriyordu (Şubat sonu itibarıyla her gün, Kuzey İtalya'da halihazırda birkaç bin yeni enfeksiyon oluyordu.)¹ Ayrıca 23 Şubat tarihinde, Milano'nun 40 km kuzeydoğu-

sunda bulunan Bergamo iç bölgesi içerisinde iki yeni vaka teşhis edildi. 2 Mart tarihinde bölgedeki başka bir *zona rossa* için bir plan ortaya konuldu, fakat yerel belediye başkanları ve İtalya'nın güçlü işveren birliği Confindustria tarafından bölgesel yönetime yapılan baskı sonucunda durduruldu. Bu cayma, bu tarihe kadar kişi başına ölüm oranı açısından dünyada en kötü etkilenen bölge olan Lombardy'deki trajik virüs etkisinden tek başına sorumlu tutulabilir.²

Codogna'daki sokağa çıkma yasağını takip eden haftalarda, bölgesel siyaset bir bilişsel uyumsuzluk haliyle sınırlandı. Bir taraftan, Lombardy hükümeti viral enfeksiyonu azaltmak için hızla harekete geçti, fakat yaşlı nüfus yerine (huzurevlerini korumak için hiçbir şey yapılmadı), -tüm okulları, barları ve kültürel tesisleri kapatarak- genç nüfusa odaklanıldı. Diğer taraftan, aynı siyasetçiler -İtalya'nın santral ekonomisinin asla yavaşlayamayacağına dair inançsızlıkla- bölgenin her zamanki gibi açık olduğunun altını çizmeye devam ettiler.

Korkutucu rakamlar (her gün yüzde 35 artışla, ağır semptomları olan binlerce hastanın hastaneye yatırılması) neticede 8 Mart tarihinde merkezi hükümeti daha sert önlemler almaya sevk etti; Lombardy ve Veneto bölgelerinde her türlü faali-

yet sert bir biçimde kısıtlandı ve akşam 6'dan itibaren sokağa çıkma yasağı devreye sokuldu. 11 Mart tarihinde, Başbakan daha da ileriye giderek, hem uzun kamu sağlığı tarihi ve hem de kısa COVID-19 tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir şeyin duyurusunu yaptı: ilk başta Lombardy ve Veneto için tasarlanmış olan sokağa çıkma yasağı, herhangi bir istisna olmaksızın tüm ulusal topraklarda uygulanacaktı. Bu artık karantina değildi -hasta bireylerin ya da bölgelerin geri kalan kişi/yerlerden ayrılması-, daha ziyade *hapsedilmeydi*- hareket ve toplanma üzerindeki evrensel kısıtlama. Bütün ülke bir gecede endişeye daldı: bu gerçekten insanların artık istediği gibi hareket edemeyeceği, virüsün gerçekten bizi bulabileceği anlamına mı geliyordu?

İzolasyon

Hükümet, 11 Mart tarihli olağanüstü hâl kanununu "*Io resto a casa*" (Evde kalıyorum) olarak adlandırdı. Bu ifadenin önemi ve ülke genelindeki kapsamını abartmak, kamu sağlığında radikal bir paradigma değişimi gerektirdiği için zordur.

Karantina ilk olarak, 1377 yılında Venedik himayesindeki Dubrovnik kentinde denizyoluyla taşınan veba salgınında şehri korumak amacıyla uygulandı. Veba taşıdığından kuşkuyla anılan gemiler, herhangi bir vakanın gelişip gelişmediğini görmek amacıyla limanın dışında 40 gün beklenmeye mecbur bırakıldı. Sonraki yüzyılda, İtalya'daki şehir devletler (Avrupa'da dönemin en yoğun nüfuslu ve bu nedenle salgınlardan en fazla etkilenen bölgeleriydi), genellikle şehir dışında inşa edilen, hastalara ev sahipliği yapma ve onları sağlıklı insanlardan ayırma amaçlı dizayn edilmiş özel bir bina olan lazzaretto ile karantina mimarisine incelelik kazandırdı. Bunun ilk örneği 1423 yılında Venedik Lagünündeki küçük bir adada inşa edilen Lazzaretto Vecchio binasıdır. Bu salgınlarda hareket kısıtlılığı da önemli bir stratejiydi: yalnızca belirli izinleri elinde bulunduran kişilerin seyahat etmesine izin verildi ve yayılma faaliyetleri hakkında zamanında bilgi paylaşabilmek adına şehirlerde gözetim ve bilgi ağları kuruldu.³

Modern kamu sağlığının temelini oluşturan bu teknolojiler, yüzyıllar boyunca veba gibi korkunç hastalıklara karşı kullanılan yegâne savunmaydı (Buna karşın, tıp bilimi antibiyotiklerin keşfine kadar çaresiz durumdaydı). Aynı kamu sağlığı teknolojileri, sonradan istenmeyen zümrelerin kontrol etmede işe yarar bulundu: vebanın Avrupa'daki demografik etkisi, çiftçi ve işçilerin müzakere gü-

cünü artırdı fakat bu, "üretken" olarak kabul edilmeyen herkesin (berduşlar, fahişeler ve fakirler) kısıtlama ve hastaneye yatırılma yoluyla disipline edilmesi anlamına da geliyordu.⁴

Karantina önlemleri enfeksiyonu kontrol altına almak için yapıldığından, genellikle belirli bölgeler ya da bireyler üzerinde uygulandı. Özellikle, 1629-1631 yıllarındaki şiddetli hıyarcıklı veba salgını, bugünün ulusal çaptaki sokağa çıkma yasaklarına en yakın tarihsel örnek olabilir: yerel *Uffizio di Sanità* kabilinde karantina bütün Floransa şehrini kapsamıştı. Dönemin kayıtları, İtalya ve diğer yerlerdeki günümüz koşullarına korkutucu bir biçimde hitap eden bir atmosferi gözler önüne seriyor- evde kalma protokolü, boş sokaklar, genel bir yalnızlık ve otoritelerin fakirleri "sorumsuzluk" ile suçlama girişimleri.⁵

Fakat, 19. yüzyılda politik ve ekonomik liberalizmin başlangıcı ile karantina ve diğer kentsel kısıtlama türleri gitgide artan bir şüphecilik ile karşılandı. Bu, mikroplu su aracılığıyla yayılan kolera-ya karşı karantinanın az bir yararı olması gerçeğiyle pekişti. 20. yüzyılda antibiyotiklerin ve aşılardan sonradan keşfi, salgınların daha az yıkıcı yollarla daha iyi kontrol edilebileceği fikrine katkıda bulundu.

Gerçekten de bugüne kadar karantinanın kamu sağlığı stratejisi olarak bilimsel değerlendirmesi karmaşık olmuştur. Öncelikle, yüksek bir sosyal maliyeti olduğu ve fakir ve marjinalleşmiş gruplar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İkincisi, karantina yalnızca erkenden zorunlu hale geldiğinde etkili olabilir (COVID-19 karşısında seyahat kısıtlamalarının neden çok az faydası olduğunu açıklamakta).⁶ Buna rağmen hem SARS hem de COVID-19 (21. yüzyılda yeni ortaya çıkan iki salgın), şimdiye dek orta çağa özgü gibi görünen müdahalelerin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kıldı.

Metaforlar

Susan Sontag, uzun süreli kanser tedavisi sırasında yazdığı "Metafor Olarak Hastalık" makalesinde hastalıklara anlam yüklemeye karşı uyarıda bulunuyor. Susan'ın görüşüne göre tıbbi dilin herhangi bir analogik kullanımı "her durumda ahlakidir". Bu, geçmişte hastalığının genellikle toplumsal kargaşa (veba) ya da bedensel bozukluk (frengi) için bir imleyen olarak kullanıldığı anlamına geliyordu: Batı siyasi geleneğinde 'kanser' ve 'enfeksiyon' kelimeleri uzunca bir süre, sosyal kitlelere ait olmayan,

kolayca şiddete dönüşebilecek güçlü hisleri uyandıran kişileri tanımlayan şifreler olmuşlardı.⁷

Günümüz İtalya'sında metaforik anlam yüklenen şey salgının kendisi değil, daha ziyade salgını kontrol için tertip edilen protokoller oldu. *Io resto a casa* (evde kalıyorum) yönergesi altında, evlerde kalarak kendimizi (ve ulusu) virüsten kurtarabiliriz mesajıyla beraber, evsel mekâna ıslah edici, iyileştirici özellikler atfedildi. Fakat İtalyan hükümeti ve medya tarafından tezahür edilen “ev”, mütemadiyen kentte ikamet eden, varlıklı, çekirdek heteroseksüel ailelerin evleriydi; içeride uzunca süre vakit geçirebilecek kadar rahat ve geniş olan bir ev; yiyeceklerle, geniş bir internet ağıyla ve her bir aile üyesinin çalışmasına ve öğrenim görmesine imkân sağlayacak birçok aygıtla donanmış bir ev.

Bu imaj gerçeklikten oldukça uzak: İtalya'da hanelerin yüzde 34'ünde bilgisayar ya da tablet yok; reşit olmayan kişilerin yüzde 40'ı çok küçük evlerde yaşıyor; insanların yüzde 58'i yılda en fazla 1 kitap okuyor ve hanelerin yüzde 33'ünde yalnızca bir kişi yaşıyor.⁸ Evi güvenli bir alan olarak tasarlamının etkileri ve uluslararası yorumcular tarafından gözlemlenen yankıları şimdiden aşıkâr: toplumsal cinsiyete dayalı şiddette artışın yanı sıra (İtalya'da kadın sığınma evlerine yapılan acil yardım çağrıları mart ayında yüzde 75'e kadar arttı.) bakım ve ev işi açısından kadınlara orantısız şekilde sorumluluk yüklenmesi; fiziksel engeli ve ruhsal hastalıkları olan kişilerin, istismarcı ebeveynleri olan çocukların, uyuşturucu bağımlılarının ve diğer pek çok hassas grubun ağır ıstırapı.⁹ Yine de siyasi sınıf tarafından “evin” o kadar da tozpembe bir mekân olamayacağına dair bir değerlendirmenin yapılması gereklidir.

Benzer biçimde izin verilen ve izin verilmeyen aktiviteleri yönetmek için konulan çeşitli olağanüstü hâl kanunları, sağlam, orta sınıf vatandaşlara eğilen ‘gereklilik’ kavramı üzerinden gerekçelerini bulmaktadır. Örneğin İtalyan parkları, oyun yerleri ve açık alanları anında kapatıldı -böylelikle, özel bahçesi olmayan herkesi açık alan imkanından mahrum bırakıldı. İtalya'da uygun fiyatlı taze yiyeceklerin çok önemli bir tedarikçisi ve resmi iş piyasasının dışında kalan pek çok kişi için günlük gelir kaynağı olan sokak pazarları da kapatıldı. Şahsi cezaevi ziyaretleri yasaklandı fakat, aşırı kalabalık hapishanelerdeki mahkumları korumak için hiçbir şey yapılmadı- İtalya'da on yıllar içinde yapılan en büyük hapishane protestolarını ateşledi.¹⁰

Sosyal mesafe ve sınırlama yaklaşımları epidemiyolojik modellerde yeterince basit görünür – zamanında uygulanması durumunda, eczacılığa ilişkin çözümlerin yokluğunda salgını yavaşlatmak için etkili bir yöntem olduğuna dair bir şüphe yok. Fakat, bunların tüm bir ülke üzerine tekdüze kabul ettirilişi, en hafif tabiriyle problemlidir. İtalyan hükümeti, sahadaki durumların karmaşıklığı ile modelin basitliğinin çakışmayacağı, zorlukları olmayan bir bölge hayal etti. Sokağa çıkma yasağı yalnızca üretken olmayan toplulukları ve normlara uymayan haneleri değil, aynı zamanda büyük şehir olmayan bütün çevreleri ve onların şahsi yaşayış biçimlerini de (bu arada, bu İtalyan nüfusunun çoğunluğunun nasıl yaşadığıdır) göz ardı etti. Ormanlarda ya da dağlarda yürümek, odun toplamak, balık avlamak ve geçim tarımı yapmak – bireysel olarak yapılsalar bile- İtalyanlara evde kalmaları söylendiği için polis tarafından durdurulan ve yaptırım uygulanan sayısız aktiviteler arasındaydı.

Suçlama

Io resto a casa (Evde kalıyorum) ile ilgili metaforların bir diğer önemli sorunu, salgının dışarıdan gelen bir şey olarak yeniden biçimlendirilmesiydi. Buna bağlı olarak, bulaşmaya enfekte olmuş kişilerle yakın temas değil, (zehirli teorilerin tuhaf dönüşüyle) havanın kendisi sebep olmuştu. Sokağa çıkma yasağı boyunca siyasetçiler ve polis güçleri bilimsel araştırmaların belirsizliğini ortaklaşa abartarak dışarıda olma davranışının kişinin kendisi ve toplumun bütünü için oldukça tehlikeli olduğunu öne sürdü. Buna karşılık, ev gıyaben temizdi: dışarı çıkmayarak epidemiyolojik risk sıfıra indirilebilirdi.

Böylesi bir anlatının hızlıca sağduyuya dönüşmesiyle beraber, 11 Mart'tan sonraki günlerde sosyal medya hesapları koşuya çıktığı ya da çocuklarını gezinmeye çıkardığı için (aslında bu tarz aktivitelere izin verilmesine rağmen) balkonlardan soru yağmuruna tutulan insanlar ile doldu. Polis anı yakaladı ve başıboş koşucuları ya da toplanmaları tespit edebilmek adına dronelar, uçaklar ve helikopterler kullanmaya başladı. *La Repubblica* ve *Il Corriere della Sera* gibi ulusal gazeteler neye izin verilip neye izin verilmediği konusunda belirsizlik yaratarak hem salgının mekanizmaları hem de olağanüstü hâl kanunlarının içerikleri hakkında mütemadiyen hatalı yayınlar yaptı. Hatta onlar polis muhbirlerine dönüşen sivil vatandaşları açık biçimde teşvik etti.¹¹

Medyayla olan geri bildirim döngüsünde, siyasi sınıf bireysel sorumluluk anlatısını yeniden inşa etti ve karşılığında dikkatleri, trajik ölü sayılarının arkasındaki tüm yapısal sebepler ve planlama hatalardan rahatlıkla uzaklaştırdı (nahos bir suçlama gerekçesi ile: eğer sokağa çıkma yasağı sırasında virüs sana bulaşmış olursa, bu senin suçundur). Yerel yöneticiler (hem sağ hem de sol da eşit biçimde) daha da fazla yasak getirerek merkezi yönetime karşı üstün gelmek adına yakışıksız bir yarış başlattı: Emilia-Romagna'da bisiklet yasakları; Campania ve Friuli bölgelerinde egzersiz yapma yasakları; Sicilya'da her haneden yalnızca bir kişinin günde bir kez evden çıkmasına izin verme; bazı belediyelerce yalnızca bir kişinin, iki günde bir cinsiyete dayalı olarak dışarı çıkmasına izin verme.

Düzenlemelerin asli belirsizliği -yasal ve anayasal temelleri sorgulanır olan- olay yerinde neyin 'gerekli' ve neyin 'gereksiz' olduğuna karar vermekle görevlendirilmiş olan polise önemli, keyfi yetkiler verdi. Anlamsız sebeplerle binlerce ceza dağıtıldı: evsiz insanların eve gitmemesi; çiftlerin (aynı çatı altında yaşayan) markete beraber yürümesi; genç bir tıp doktorunun arabasını tamir etmesi için arkadaşından yardım istemesi; dağıtım şirketleri adına çalışan bazı sürücülerin teslimatlar sırasında mola vermesi...¹² Belki de en kötü olay Paskalya bayramının olduğu pazar gününde, Palermo'da (sokağa çıkma yasağı düzenlemeleri herhangi bir "kamusal alanın" kullanımını önlüyordu) bir apartman bloğunun çatı katında öğle yemeği yiyen bir aileyi dağıtmak için bir polis helikopteri sevk edildiği zaman yaşandı. Bunların tümü ailelerin genellikle aşırı kalabalık, vasatın altında, polisin genellikle gelmeye tenezzül bile etmediği yaygın suçların ortasındaki yerleşim yerlerinde yaşadığı, şehrin en fakir bölgelerinden birinde gerçekleşti.¹³

İtalya'nın sokağa çıkma yasağının aşırı derece askerileşmesi (İçişleri Bakanlığı'na göre polis güçleri bir ay içerisinde dehşet verici bir rakam olan yedi milyon durdurma gerçekleştirdi.), "karakteri gereği" kurallara başka türlü uymayacak olan İtalyanları disipline etme ihtiyacı ile gerekçelendirildi. Fakat, pek çok farklı kaynak uluslararası düzeye yakın bir uyuma işaret ediyor – yaklaşık olarak yüzde 95 oranla diğer Avrupa ülkeleri ile eşit ya da onlardan yüksek seviyede.¹⁴ Bu nedenle, 'sosyal mesafe' ile 'evde kalmayı' bir araya getirmedi ki sorun yalnızca virüsün doğasını yanlış anlamada değil, ancak suçlamanın kamusal alan ve sosyal hayatın ta kendisinde mekansallaşması gerçeğinde yatıyor. Bunun özellikle en az kaynağa sahip in-

sanlar üzerinde etkili olduğunu söylemeye gerek yok.

O zaman, İtalya'nın baskılayıcı COVID-19 müdahalesinde gerçekte tehlikede olan şey neydi? Muhtemel bir cevap, COVID-19 hakkındaki medya yayınlarının halihazırdaki anlatıyı nasıl işlediğinin detaylı bir tarifini yapan, Bologna'da yaşayan Wolf Bukowski'den geliyor: *decoro* (ahlaklılık) ve *sicurezza* (güvenlik) – İtalya'nın politik söylemindeki iki anlam bozucu kelime. Bukowski'nin çalışması *decoro* fikrinin (şehirlerin ve beldelerin temiz, düzenli ve sessiz olması gerektiği fikri) yasal suç bile olmayan davranışların suçlu yaratmak ve dava açmak adına nasıl kullanıldığını gösteriyor. Ayrıca, kentsel yaşam üzerinde sürekli var olan bir korku ve düzensizlik hissi salmak için kullanılıyor.

İlk defa 1992 yılındaki Maastricht Antlaşması sonrasındaki kemer sıkma ekonomisinin başında gözlemlenen ve 2008 yılındaki finansal krizden sonra geri dönüş yapan *decoro* retoriği, bu süreçte ırksal ve sınıfsal ayrımcılığı derinleştirerek, İtalyan siyasetçileri ve yöneticilerinin fakirleşen orta sınıfın hıncını ve hayal kırıklığını kolay hedeflere doğru saptırmasını – sokak satıcıları, evsizler, gençler-olanaklı hale getirdi. Korku, gerçek riskten kopup hale geldi ve dışarda olan her şeyi ve herkesi kapsayan bir hoşnutsuzluğa dönüştü. COVID-19 salgını sırasındaki polis müdahalelerinin ciddiyeti ve bireysel davranış üzerine odaklanış, *decoro* retoriğinin geniş, çok taraflı bir siyasi oluşumu hayalinin gerçeğe dönüştüğünün birer kanıtı oldu. İlk defa, orada olmaları dışında bir neden olmaksızın parkta oturan gençler için polisi çağırmak mümkün oldu. Bu nedenle Bukowski şöyle yazar; Siyasi alan... bireyselleşmiş, krizsiz "sorumluluk" ile meşguldür ve meşru "bizler salgının gerçekliğini sorgulamamalıyız" fikri kolaylıkla "bizler hükümetin salgına olan müdahalesini sorgulamamalıyız" fikrine dönüşür... Eğer yayılmanın sınırlandırılması dışında var olabilen siyasi ve ahlaki bir alan yoksa (eleştirinin çok uzağında bir yaklaşımı olan alan: "Bırakın uzmanlar konuşsun!"), devlet gücü tarafından devreye sokulan herhangi bir müdahalenin- bu tarz sınırlandırmalar gerekli olarak sunulduğu müddetçe- meşru olduğu açıktır.¹⁵

O zaman, "tehlikeli koşucular" ve "gizli yapılan yürüyüşler" etrafında işlenen anlatı, COVID-19 salgınının dönüştüğü trajedinin esaslı ve yapısal nedenlerinin eleştirel bir incelemesini engellemek adına etkili bir yoldur – daha da utanç verici şey ise, Lombardy'nin her zaman İtalya'nın en zengin ve en erdemli bölgesi olarak tasvir edilmiş olma-

sıdır. Hatalar, hastane çalışanları için ciddi kişisel koruyucu ekipman eksikliği, COVID-19 hastalarının yaşlı bakım evlerinde hastane tedavisine alınması ve bölgesel sokağa çıkma yasaklarının erkenden uygulanmasında yapılan başarısızlıkları (Bergamo’da olduğu gibi) kapsıyordu. Lombardy bölgesi son 20 yılda sağlık hizmetlerinin özelleşmesi konusunda ciddi olarak bir deney sahasına dönüşmüştü: pek çok COVID-19 hastasının tedavi edilebileceği tahsisli yapılara imkân sağlayabilen kamu merkezli bakım tamamen ortadan kalmıştı. Onun yerine, salgın sırasında sadece tıbbi bir sorun ile baş edildi: hastalar hastanede tedaviye alındı ve onlar da virüsü beraberinde getirdi. Bunun tersine, Lombardy’nin komşusu olan Veneto bölgesinde COVID-19 vakaları topluluk içinde tedavi edildi ve bu nedenle, Lombardy’deki rakamların onda biri kadar ölüm oranı sağlamak mümkün oldu.¹⁶

Salgın, bakımın olağan coğrafyalarını silme gücüne sahiptir. Evler ve hastaneler güvenli alanlar olmaktan çıkabilirler. SARS-CoV-2 örneğinde olduğu gibi bir virüs fazlaca yayıldığında, en önemli şey onu enfekte olmamış nüfustan uzak tutmaktır. Bu, tıbbi sokağa çıkma yasaklarından çıkarılabilecek, halen değerli olan bir derstir. Çin’in virüse karşı müdahalesinde üstün geldiği şey sokağa çıkma yasağının katılığı değil, virüs bulaşan kişileri bulaşmamış olanlardan ayırmadaki verimliliği idi: tüm hastaların ve onlarla bağlantılı olan kişilerin tedavi edildiği ve hastalığın ciddiyetine göre dört gruba ayrıldığı, tahsisli yapılardan oluşan merkezi bir sistem (*Fangcang* denilen) vakit kaybetmeden kuruldu.¹⁷ Bunun yerine, Lombardy bölgesinde her şey kapatıldı. Ve enfeksiyonun esas çevrelerinin kamusal alanlar değil, hastaneler, yaşlı bakım merkezleri, çalışma yerleri ve dahası evler olduğu günden güne netleşti.¹⁸ O zaman, “evde kal” politikasının, özellikle diğer müdahalelerden ayrıştırılmış olduğunda, ne kadar yanlış olduğu aşikardır. Virüsten korunmuş olması gereken mekanlar aslında hükümetin korumakta başarısız olduğu – ve içinde insanları hapsedtiği – yerlerdi.

Risk

Fakat, çıplak gerçeklik “evde kalmanın” önemli ölçüde kurgu olmasıdır. Daha önce belirtildiği gibi yerel ve ulusal yönetimlerin zamanı vardı, fakat gene de işyerlerini kapatma ya da ilave *zone rosse* belirleme konusunda Confindustria’nın baskılarına boyun eğildi. Hükümet salgının zirvesinde, ülkede en kötü etkilenmiş bölgeleri de dahil, çalışanlar için zorunlu koruyucu ekipmanı kullanımı-

nı bile uygulamaya koymadı. Yalnızca İtalya’nın dört bir yanında bulunan fabrikalardaki büyük bir grev dalgası sonrası, hayati olmayan bazı işyerleri –22 Mart tarihinde, ilk vakadan tam bir ay sonrakapanmaya zorlandı. O zaman bile, düzenlemeler yasal boşluklarla delik deşik edildi ve gönüllü beyanlara dayandırıldı. Bireyler üzerinde uygulanan milyonlarca polis kontrolünün aksine, işyerlerinde neredeyse hiçbir denetleme uygulanmadı. Lombardy bölgesindeki işyerlerinin yarısından çoğu salgın sırasında açık kalmaya devam etti.¹⁹

“Bizlerin” evde kalabilmesi adına, İtalyan işgücünün üçte birinin işe devam etmek dışında bir seçeneği yoktu. Bunlar, dağıtım görevlileri, fabrika çalışanları, süpermarket ve depo çalışanları, tarımsal işçiler, kamyon sürücüleri, aşçılar, temizlikçiler ve tabi ki, doktorlar ve hemşirelerdi. Bu çalışanların büyük bir çoğunluğu aynı zamanda asgari ücretli ve en riskli çalışan sınıfında bulunan kişilerdi. Bu bakış açısıyla, sınırlandırmanın mevcut manifestosu salgın kontrolü olarak değil, daha ziyadesiyle risk kaydırma olarak düşünülmelidir: nüfusun çoğunluğunun evde kalması adına azınlıktaki çalışanların ekonomiyi devam ettirmesini sağlamak. Ayrıca, bunun tersi de doğrudur: endüstri çalışanlarının karşılaştığı risk artmasın diye milyonlarca kişi genişletilmiş sınırlandırmalara katlanmak zorunda kaldı. Devletin nekropolitik tahminlerinde hem çalışanların fiziki sağlığı ve hem de geriye kalan herkesin zihinsel sağlığı ödenmeye değer bir bedeldi.

“İhtiyacın” tanımlanma şekli, bu zamana kadar ki gerçek önceliklerin neler olduğu ile çelişiyor. Sokağa çıkma yasağının 3.ayına girecek olan İtalya’da hükümet fabrikaların (pek çoğu daha en başta kapanmamış olmasına rağmen) ilk açılacak yerler olacağı konusunda açıklık getirdi. Sosyal ve duygusal hayat, ek kısıtlamalar altında ve “sabit” ilişkiler ile sınırlı olmak kaydıyla kaldığı yerden devam edebilir.²⁰ Okullar eylül ayında bile açılabilir. Başka bir tabirle, toplumun üretken olmayan tüm üyelerinin (yaşlılar kadar gençlerin de) evden ayrılma ihtimalleri yok. Şu ana kadar, olağanüstü hâl için belirlenmiş hemen hemen bütün insan hakları kriterleri – yasal, sınırlı süreli, delile dayalı ve ölçülü olanlar- göz ardı edildi.²¹

Bir bakıma çıplak hayat kapitalizmi, tarihsel olarak güçlü bir ekonomiyi kırılğan bir yönetici sınıfı ile birleştirmiş İtalyan devleti için yeni bir şey değil. 19.yüzyılın başında, kuşatılmış topraklar ve kapitalist tarıma olan kayma sebebiyle fakirleşmiş olan İtalya’nın kuzey bölgelerindeki köylüler arasında

pellegra hastalığı (beslenme eksikliğinden kaynaklanan ölümcül bir hastalık) yayıldı. Bazı hekimler, doğru biçimde fakirlik ve yetersiz beslenmeye işaret etmesine rağmen, yönetici sınıfı pellegra hastalığının çürük mısırdan kaynaklandığını belirten karşıt bir teoriyi tercih etti (bilimsel ırkçılığın fikir babalarından olan Cesare Lomroso tarafından yürütülen bir teori). Bu nedenle köylülerin fiziki durumunu iyileştirmeye değil, onları yalnızca daha iyi mısırla beslemeye yönelik bir ihtiyaç vardı.²²

Bir Arada Yaşama

Salgınların tarihi, yabancı zümrelere karşı duyulan korkunun nasıl Batı modernliğinin temel etmeni olduğunu anlamak adına benzersiz bir mercektir. Eyal Weizman'ın yakın zamanda ortaya koyduğu gibi mimarlık, "bulaşma ve onun iyi kötü incelikli olan ırksal kodlamalarını kontrol altına almak için" sık sık kullanılan yöntemlerden biri olmuştur.²³ Sona doğru yaklaşırken, yalnızca mimarlık değil, tüm bölgeselleşme teknolojiler için çağrıda bulunulmaktadır. İtalya ulus devlet olduktan hemen sonra, bir diğer bulaşıcı hastalık – sıtma- bahanesiyle, yarımadanın kıyıdaki sulak alanları ve bataklıklarının büyük bir kısmı kurutulmuş ve mevcut ekolojiler ve yerel ekonomilerin yerini sulu tarım almıştı. Devlet farklı peyzajları "görmedi" ve her yerde kapitalist Kuzey'den yükselen benzer bir üretim modelini dayattı. Ayrıca devlet, sıtmanın, kötü olsa bile, köylülerin karşılaştığı pek çok sorunundan yalnızca biri olduğunu ve şüphesiz bunların en ağırının sömürgeci yönetici sınıfı tarafından içinde tutuldukları fakr-u zaruret olduğu fark etmedi.²⁴

Önümüzdeki görev, sosyal disiplin ve atomlaşmaya değil, karşılıklı tanıma ve birliğe dayanan salgın kontrolü yöntemleri talep etmektir. Bu yalnızca kapitalist devletin kendi kendine incelikle işlediği temsiliyetin sistematik olarak dışında tutulmuş olan tüm zümreler, ekolojiler ve türlerin biçimlerinin dahil olması ile hayata geçirilebilir. Bu tarz bir bakış açısı, ihtiyaç gereği, riskin varsayılan baskılamasından ziyade yeniden ayarlanmasını ve bulaşanlar ile yaşamamız gerektiği ihtimalinin kabulünü zorunlu kılacaktır.

* Bu makale, yazarın ve e-flux editörlerinin izni ile Türkçeye çevrilmiş ve bu sayıda basılmıştır. İngilizce orijinali (ET: 06.11.2020): e-flux.com/architecture/at-the-border/329404/staying-at-home

KAYNAKÇA VE NOTLAR

¹ Cereda D et al., "The Early Phase of the COVID-19 Outbreak in Lombardy, Italy," ArXiv:2003.09320 (q-bio.PE), 2020 (<https://arxiv.org/abs/2003.09320>); "...The number of actual daily infections can be derived by backdating the reported infections by an average of 12 days (6 days of incubation plus 6 days for testing and reporting, according to Italy's Istituto Superiore di Sanità)". (Bkz: <https://www.epicentro.iss.it/coronavirus/>) (ET: 19 Kasım 2020).

² Davide Maria De Luca, "Il disastro in Val Seriana," *Il Post*, April 1, 2020 (<https://www.ilpost.it/2020/04/01/disastro-alzano-lombardo-nembro/>); Annalisa Camilli, "Cosa è successo a Bergamo, la città italiana più colpita dal virus," *Internazionale*, March 25, 2020 (<https://www.internazionale.it/reportage/annalisa-camilli/2020/03/25/berga-mo-lombardia-coronavirus>); Veronica Di Benedetto Montaccini, "Quelle migliaia di vittime che potevamo risparmiarci con la zona rossa ad Alzano e Nembro: i dati che certificano una tragedia," *Tpi.it*, April 8, 2020 (<https://www.tpi.it/cronaca/coronavirus-alzano-nembro-mancata-zona-rossa-morti-dati-20200406579645/>) (ET: 19 Kasım 2020).

³ Giorgio Cosmacini, *Storia della medicina e della sanità in Italia: dalla peste nera ai giorni nostri* (Roma; Bari: Laterza, 2005), 36–41.

⁴ Silvia Federici, *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation* (New York: Autonomedia, 2004), 46, 57.

⁵ Erin Maglaque, "Inclined to Putrefaction," *London Review of Books*, February 9, 2020.

⁶ Eugenia Tognotti, "Lessons from the History of Quarantine, from Plague to Influenza A," *Emerging Infectious Diseases* 19, no. 2 (2013): 254–259; Umberto Pellicchia, "Quarantine and Its Malcontents: How Liberians Responded to the Ebola Epidemic Containment Measures," *Anthropology in Action* 24, no. 2 (2017): 15–24.

⁷ Susan Sontag, *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors* (New York: Picador, 2005), 77–85.

⁸ ISTAT, 2018–2019. Data: (<https://www.istat.it/it/archivio/236320>); (<https://www.istat.it/it/archivio/240949>); (<https://www.istat.it/it/archivio/240949>).

⁹ Luigi Mastrodonato, "Per chi ha una tossicodipendenza la vita è ancora più dura," *Internazionale*, April 17, 2020 (<https://www.internazionale.it/notizie/luigi-mastrodonato/2020/04/17/tossicodipendenza-coronavirus>). For similar reports from other parts of the world, see for example: Amanda Taub, "A New Covid-19 Crisis: Domestic Abuse Rises Worldwide," *The New York Times*, April 6, 2020 (<https://www.nytimes.com/2020/04/06/world/coronavirus-domestic-violence.html>); Adam Nossiter, "'Like a Prison': Paris Suburbs Simmer Under Coronavirus Lockdown," *The New York Times*, April 10, 2020 (<https://www.nytimes.com/2020/04/10/world/europe/coronavirus-paris-suburbs.html>) (ET: 19 Kasım 2020).

¹⁰ Polis, bu protestoları acımasız bir şiddetle bastırdı ve en az 12 kişinin ölümüne sebep oldu.

¹¹ Davide Piacenza, "Santi, poeti e delatori: la nuova Italia ossessionata da chi esce di casa," *Wired*, March 19, 2020 (<https://www.wired.it/attualita/politica/2020/03/19/coronavirus-decreto-delazioni-chi-esce-casa/>) (ET: 19 Kasım 2020).

¹² "Coronavirus, Multe Ingiuste a Roma e Torino," *Corriere Della Sera*, April 17, 2020 (https://www.corriere.it/cronache/20_aprile_17/coronavirus-multe-pazze-roma-si-fa-sanzionare-denunciare-abuso-torino-4000-euro-rider-glovo-d28a0e3a-8089-11ea-ac8a-0c2cb4ad9c17_preview.shtml) (ET: 19 Kasım 2020).

¹³ "La grigliata proibita sui tetti di Palermo: parla uno dei protagonisti," *La Repubblica*, April 13, 2020 (https://rep.repubblica.it/pwa/locali/2020/04/13/news/la_grigliata_proibita_sui_tetti_di_palermo_parla_uno_dei_protagonisti-253912145/) (ET: 19 Kasım 2020).

¹⁴ Soubhik Barari et al., "Evaluating COVID-19 Public Health Messaging in Italy: Self-Reported Compliance and Growing Mental Health Concerns," Working paper, 2020; "COVID-19 Community Mobility Report for Italy" (Google, April 11, 2020) (https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2020-04-11_IT_Mobility_Report_en.pdf) (ET: 19 Kasım 2020).

¹⁵ Wolf Bukowski, "La viralità del decoro. Controllo e autocontrollo sociale ai tempi del Covid-19," *Giap*, March 16, 2020 (<https://www.wumingfoundation.com/giap/2020/03/la-viralita-del-decoro/>; Yazarın çevirisi) (ET: 19 Kasım 2020).

¹⁶ Chiara D'Ambros, "Crisanti: 'Epidemia di coronavirus in Italia? Numeri inesatti. Male contenimento e monitoraggio di positivi,'" Globalist, March 22, 2020 (<https://www.globalist.it/scienze/2020/03/22/crisanti-epidemia-di-coronavirus-in-italia-numeri-inesatti-male-contenimento-e-monitoraggio-di-positivi-2054890.html>); Nacoti Mirco et al., "At the Epicenter of the Covid-19 Pandemic and Humanitarian Crises in Italy: Changing Perspectives on Preparation and Mitigation," NEJM Catalyst 1, no. 2 (2020). For the effects of privatization on the healthcare system, see Vale Disamistade, "No, Italy Is Not the Case Against Medicare for All," The Nation, April 14, 2020 (<https://www.thenation.com/article/world/universal-health-care-italy-coronavirus/>). The national organization of medical doctors has issued a scathing indictment of the failures of Lombardy's governance, available at: "FROMCeO Lombardia. Nuova Lettera Indirizzata Ai Vertici Della Sanità Lombarda," FNOMCeO, April 6, 2020 (<https://portale.fnomceo.it/fromceo-lombardia-nuova-lettera-indirizzata-ai-vertici-della-sanita-lombarda/>) (ET: 19 Kasım 2020).

¹⁷ An Pan et al., "Association of Public Health Interventions With the Epidemiology of the COVID-19 Outbreak in Wuhan, China," JAMA, 2020.

¹⁸ "Epidemia COVID-19 - Aggiornamento nazionale," Weekly report of Istituto Superiore di Sanità, Rome, April 24, 2020, 12 (https://www.epicentro.iss.it/coronavirus/bollettino/Bollettino-sorveglianza-integrata-COVID-19_23-aprile-2020.pdf) (ET: 19 Kasım 2020).

¹⁹ Simona Baldanzi, "Tutti a casa. Tranne gli operai," Jacobin Italia, March 12, 2020 (<https://jacobinitalia.it/tutti-a-casa-tranne-gli-operai/>); Francesco Brusa, "'Bisogna espropriare le fabbriche.' Scioperi e nuovi decreti, ma Bergamo e Brescia non si fermano," DINAMOpress, March 30, 2020 (<https://www.dinamopress.it/news/bisogna-espropriare-le-fabbriche-scioperi-nuovi-decreti-bergamo-brescia-non-si-fermano/>); "Oltre il lockdown, le aziende lombarde sono già al lavoro," il manifesto, April 13, 2020 (<https://ilmanifesto.it/login>). (ET: 19 Kasım 2020).

²⁰ Akıl almaz biçimde, başbakan tarafından 27 Nisan 2020 tarihinden imzalanan en son çıkan olağanüstü hal emrinde bu sözlerle ifade edilmiştir.

²¹ "Human Rights Dimensions of COVID-19 Response," Human Rights Watch, March 19, 2020 (<https://www.hrw.org/news/2020/03/19/human-rights-dimensions-covid-19-response>) (ET: 19 Kasım 2020).

²² Adriano Prosperi, *Un Volgo Disperso: Contadini d'Italia Dell'Ottocento* (Turin: Einaudi, 2019), 154–61.

²³ "Self-Isolation," Los Angeles Review of Books, April 14, 2020 (<https://lareviewofbooks.org/article/quarantine-files-thinkers-self-isolation/>) (ET: 19 Kasım 2020).

²⁴ Bu konuyu bahsi geçen kitapta detaylı biçimde inceledim; Andrea Bagnato, "The Normalization of Bodies," in *Archivi della Basilicata 1: La Bonifica di Bradano e Metaponto* (Milan: Humboldt Books, 2019), 115–123.

Andrea Bagnato

Andrea Bagnato salgın, sağlık ve mimarlık üzerine araştırmacı, mimar ve Sharjah Mimarlık Trienali yayınlarının editörüdür. TU Delft Mimarlık Fakültesi ve Goldsmiths Mimarlık Araştırmaları Merkezi, Londra’da eğitimini tamamladı. Forensic Architecture araştırma grubunun üyesidir. Editörlüğünü yaptığı kitaplar: SQM: The Quantified Home (Lars Müller, 2014), The State of the Art of Architecture (Lars Müller, 2016). Bagnato’nun Terra Infecta araştırması Terra Het Nieuwe Instituut (Rotterdam) ve Graham Foundation (New York) tarafından desteklendi. AA Mimarlık Okulu (Londra)’da mimarlık tarihi ve kuramı dersi vermektedir. <https://andreabagnato.eu/terra-infecta>.

Evde Kalmak

Bu yazı, Covid-19 ilk olarak yoğun bir şekilde etkisi altına alan İtalya kentlerindeki mekânsal kontrol ve toplumsal disiplin yönetimi arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Yazı, hem salgının sürecini hem de çıplak hayat kapitalizmine yabancı olmayan İtalya’nın salgın hastalık ile kapitalizmin yönetişimi arasındaki ilişkiye dair bilgilendiriyor. Yazı, salgın hastalıkların araçsallaştırıldığı kapitalist yönetim ile şehir/ilçe ve kırsal bölgeler arasındaki dönüşümü tartışıyor.

Anahtar sözcükler: Küresel salgın, Covid-19, İtalya, zona rossa, devlet.

Staying in Home

This article is focusing on the relation of the administration of the spatial control and social discipline in Italian cities during Covid-19, that are heavily infected during the first contact of the pandemi. Furthermore, the essay provides a history of Italian governing of “bare life” capitalism and epidemic diseases. Moreover, it discusses the transformation of the cities, towns, rural regions within the capitalist governing that keep instrumentalizing the fact of epidemic diseases.

Keywords: Global epidemic, Covid-19, Italy, zona rossa, government.

KENTLERİN YAPISAL SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

David Harvey, Prof., *New York Üniversitesi, Lisansüstü Merkezi (CUNY)*

COVID-19'un başımıza sardığı belalardan hep beraber düzlüğe çıktığımızda –tabii eğer çıkabilirsek– kendimizi kapitalizmin reformunun günde me oturduğu bir siyasi bağlamda bulacağız. Daha virüs patlak vermeden önce, böyle bir geçişin olacağına dair ufak tefek ipuçları belirmişti. Örneğin, Davos'ta toplanan ileri gelen şirket yöneticileri, devasa toplumsal ve çevresel yıkımı görmezden gelerek kâr ve piyasa değerini öncelemeyle devam etmekteki ısrarlarının toplum nezdinde geri tepmekte olduğunu duydular. Yükselen kamusal öfkeden bir tür "vicdani" ya da "eko-kapitalizm" ile korunmaları gerektiği tavsiyelerini dinlediler.

Kırk yıldır devam eden neoliberal politikaların ardından, virüsün saldırısı karşısında kamu sağlık sisteminin savunma mekanizmalarının içinde bulunduğu acınası durumun gözler önüne serilmesi, dünyanın pek çok yerinde halkların rahatsızlığını daha da arttırdı. Silahlanma harcamaları ya da –çoğu karun gibi zengin olan– güya ihtiyaç sahibi şirketlere verilen sübvansiyonlar haricindeki her türlü harcamada kısıtlamaya gidilmesi, özellikle 2008 banka kurtarmalarından sonra ağızlarda acı bir tat bıraktı. Öte yandan, salgının kontrolü için harekete geçirilen ve işe yaradığı gözlenen kolektif ve kamu destekli önlemler, halkın devlet müdahalesine yönelik tutumlarında olumlu etkiler yaptı.

New York Valisi Andrew Cuomo, dikkate şayan basın toplantısında, içinde bulunduğumuz bu krizden nihai olarak kurtuluşumuzun yalnızca halihazırda var olan ekonomik, toplumsal ve siyasi manzaranın yeniden tahayyülünü değil, aynı zamanda halkın iradesi ve devletin yetkilerinin yeni ve özgün bir mutabakatını da gerektirdiğinde ısrar etti. Kısa zaman önceki New York kâbusunu yaşamış olan bizim gibiler için, devlet müdahalesinin kıymetine dair seslendirilen bu vurgu anlamlıydı.

Ne yazık ki, Cuomo'nun bu yeniden tahayyül egzersizi için hazırlık manevraları şimdiye kadar milyarlar kulübünden Michael Bloomberg'i (testlerin yapılmasını organize etmek için), Bill Gates'i (eğitim girişimlerini koordine etmesi için) ve eski Google CEO'su Eric Schmidt'i (iletişimi ve idari işlevleri yeniden düzenlenmesi için) iş başına çağırarak sınırlı kaldı. Sokak düzeyinde gözlenebilen, tabandan yükselen demokratik dalganın hâlâ siyasi iktidarda belirgin bir etkisi yok. Öyle görünüyor ki, Cuomo'nun aklındaki yeni tahayyüller ve yeniden inşalar, sermayenin ve halkın, tarifini ilerici kapitalist seçkinlerin yapacağı ihtiyaçlarına göre şekillenecek.

İhtiyacımız olan kentler

ABD'deki burjuva yönetiminin uzun tarihinde, 20. yüzyılın başındaki "İlerici Dönem"i, 1930'ların "Yeni Anlaşma"sı (New Deal) ve 1960'ların "Büyük Toplum"u gibi, radikal reformların hayata geçirildiği bazı kayda değer dönemler oldu. Öyle görünüyor ki, bugünlerde yeni bir radikal reform için geç bile kalmış olduğumuza dair yeni bir uzlaşının büyümekte olduğuna tanıklık ediyoruz.

İşte tam da böyle bir bağlamda, özellikle kentsel yaşamı yeniden kurmak ve sadece daha rasyonel – ve daha çevre dostu– ekonomik kalkınmayı teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda günlük yaşamı daha kabul edilebilir şekillerde organize edecek kentsel süreçleri canlandırmak yolunda bir iradenin harekete geçtiğini görüyoruz. Virüs, New Yorkluların pek çoğunun günlük yaşam kalitesine henüz söze dökülmemiş hasarlar vermesinin yanı sıra, gösterişçi tüketimciliğin, hazcı bireyciliğin ve şatafatlı mimari müdahalelerin yüzeysel parlaltısının altında yatan devasa çürümüşlüğü de ortaya çıkardı.

Bu düşüncelerle birlikte, New York Times Yayın Kurulu'nun –davetli birkaç uzmanın kaleme aldığı serbest köşe yazıları eşliğinde sunulan– "İhtiyacımız Olan Kentler" başlıklı tartışmaya yaptıkları değerlendirmeler bazı müdahaleleri çağırıyor. Kurulun kaleme aldığı metinde merkezi tema oldukça basit. Bir zamanlar "Kentlerimiz işliyordu. Ama artık işlemiyorlar." Onları tekrar çalışır hale getirmemiz lâzım.

Bu söylenenlerin arkasında, kısmen "Amerikan kentlerinin ulusun ekonomik kalkınmasının ateşleme motorları, zenginliğinin ve kültürünün vitrini, küresel hayranlık, takdir ve arzu nesneleri" oldukları varsayılan bir dönemin bir tür nostaljik yeniden inşası var. Bu eski güzel günlerde, kentler her ne kadar "ırkçılık tarafından sakatlanmış, vurguncu seçkinler tarafından kanı emilmiş ve çevre kirliliği ve hastalıklar tarafından hırpalanmış" olsalar da "beşeri potansiyeli açığa çıkarmanın anahtarlarını ellerinde tutuyor, kamu okulları ve üniversitelerden, halk kütüphaneleri ve parklardan, toplu taşıma sistemlerinden ve temiz ve güvenli sudan oluşan altyapı hizmetleri sunuyorlardı. Fakat hepsinden de öte, bu kentler "fırsat sunuyorlardı."

Şimdi karşı karşıya kaldığımız sorun ise– virüsün içler acısı, yürek burkan ayrıntılarıyla gözler önüne serdiği tabloda görüldüğü üzere– "bizim kentsel alanlarımızın, kuşatılmış varlık ve ayrıcalık bölgelerini, iş bulmanın neredeyse imkânsız olduğu,

hayatın çok zor ve çoğu zaman da çok kısa olduğu; eskimiş, yıkıntıya dönüşmüş binalardan ve boş arsalarından ayıran görünmez [?] ancak artan oranda geçirimsiz sınırlarla örülmüş olduğudur." Varlıklı banliyölerdeki yaşam beklentisi oranları ortalama 90 yıl iken, bu rakam yoksul mahallelerde sadece 60 yıl. Bu gerçekleri daha da güçlü vurgulamak için Times, izleyen günlerde, ABD kentlerindeki farklılaşan yaşam beklentilerinin ayrıntılı haritalarını yayınladı.

Şimdi hep beraber?

Yaşam fırsatlarının kişinin doğduğu yerin posta koduna bağlı olduğu gerçeğine kimse itiraz edemez. Yaşadığımız sorunların listesi çok uzundur (ve kesinlikle görünmez değildir). Times gazetesinin de vurguladığı üzere: "Geçen yüzyıl zarfında kentlerin fırsat altyapısı çok kötü bir şekilde çöktü. Kamu okulları artık çocukları başarıya hazırlamıyor. Metroları şaşmaz bir şekilde düzenli ve güvenilir değil. Musluklarından kurşunlu su akıyor."

Düşük maaşlı işçiler için iyi semtlerde erişilebilir konutun yokluğu, köhnemiş ve düzensiz toplu taşıma sistemlerinde uzun ve yorucu yolculuklar anlamına gelir. Konuta erişememek demek sokaklarda, otobüslerde ve metrolarda konaklayan binlerce evsiz demektir. Eğitim fırsatlarının dağılımı, gelir ve servetteki farklılaşmalarla örtüşüyor ve sınıfsal ve ırksal bölünmeleri katılaştırmaya ve derinleştirmeye hizmet ediyor.

Times'ın Yayın Kurulu'nun vardığı sonuç şudur: "Zenginlerin emeğe, yoksulların da sermayeye ihtiyacı var. Kentin ise her ikisine de." Hepimiz bir araya gelmeli ve kendimiz için daha yaşanabilir ve daha eşitlikçi bir kentleşme modeli geliştirmeliyiz. Bu parmak ısırtan bir sonuçtur! Çok basitçe, günümüz kentsel hayatının sorunlarının çoğunun kökeninde yatan temel yapıların önceliğini yeniden tesis eder.

Kuşkusuz zenginlerin emeğe ihtiyacı var, çünkü onları zengin yapan emektir. Ancak bu geçen 40 yıl zarfında yaratılan servetten aslan payını alan sermaye olmuştur. Güvencesizlik, teknolojik yereinden etme ve sanayisizleşme yoluyla emeği paramparça eden, geriye bir avuç emekçi bırakan ve başka pek çok belanın yanı sıra, kentleri maaştan maaşa geçinme mücadelesi veren, gıda bankaları ve ücretsiz yemekler olmasa hayatta kalamayacak bir nüfusla baş başa bırakan da sermayedir. Bu sermaye, işsizlik ya da kişisel bir trajedi ya da bir hastalık durumunda, bırakın konut kredilerini, kirasını ödemekten aciz bir nüfus yaratıyor.

Ronald Reagan'ın zamanında söylediği çok ünlü bir sözü var: "Devlet bizim sorunumuza çözüm değildir; devlet sorunun ta kendisidir." Şunun farkına varmadıkça yolumuzu bulamayacağız: "Sermaye bizim sorunumuza çözüm değildir, sermaye sorunun ta kendisidir. Sermaye, Hudson Yards[1] inşa eder, ama yılda 40 bin dolardan az kazananlar için erişilebilir konutlar üretmez. Sermaye bunu yapmadığı sürece, her ne kadar iyi niyetli olursa olsun, bütün reform çabaları kesin bir şekilde küçücük bir azınlığın sonsuz sermaye birikimi döngüsüne hizmet etmek üzere yozlaştırılacaktır. Sermaye, toplumsal ya da ekolojik sonuçları ne olursa olsun, bu şekilde işlemeye devam edecek ve nüfusun büyük bir çoğunluğunu kıt kanaat –ki o bile mümkün olmayabilir– geçinmeye terk edecektir.

Tanıdık bir nağme New York Times Yayın Kurulu, çözümü için tepeden tırnağa yapısal bir reformu gerektiren bir soruna karşılık, bizi yüksek ahlaki içgüdülerimize, içimizdeki iyilik meleklerine seslenen umut verici tavsiyelerle baş başa bırakıyor. "Ayrımcılığı azaltmak için varlıklı Amerikalıların paylaşmasına ihtiyaç var, ama zorunlu olarak özveride bulunmalarına gerek yok" diyorlar. Tabii, varlıklıların fedakârlıkta bulunmak zorunda kalacakları o günden Tanrı bizi korusun! Çok umutvar bir şekilde diyorlar ki, "Daha fazla farklılıklar içeren mahalleler inşa etmek ve kamu kurumlarının özel mülkle bağlantısını kesmek, nihayetinde bütün Amerikalıların yaşamını zenginleştirecektir –ve yaşadıkları ve çalıştıkları kentleri bütün dünya için yeniden bir model haline getirecektir." 84 yaşındayım ve bu süre zarfında bu türden şeyleri ciddiye alamayacak kadar çok kere işittim. 1969 yılında, Martin Luther King'in suikastının hemen ardından, kentin büyük bir kısmının yakılıp yıkılmasının üzerinden henüz bir yıl geçmişken, ırklara göre ayrılmış Baltimore'a taşındım. O zamanlar –NYT Yayın Kurulu'nun yaptığına benzer– yüreğimin en derinlerinden gelen kaygı dolu bir ahlakileştirmeye, eğer biz iyi niyet sahibi insanlar (ve çekingen öznelere için özel olarak tasarlanmış bir empati hapı eşliğinde olsa gerek) hepimizin kaderinin birbirine bağlı olduğunu, hepimizin bu kentte beraber yaşadığımızı bir kez olsun idrak edebilirsek, bütün sorunlarımızın çözüleceğine samimi olarak (ama nihayetinde naifçe) inanan iyilikseverlerin ruh halini geliştirmem çok uzun sürmedi. Bütün bu deneyimim hakkında bir kitap yazdım; Sosyal Adalet ve Kent. Bu kitapta kapitalizmin kent sorununun uzun-dönem sürekliliğini ele almaya çalıştım. Şimdi, aradan 50 yıl geçmiş ve biz tam olarak aynı hataları yaparak, aynı performansı

tekrarlamak üzereyiz. O zamanlar –işlemesi için kıtlığın üretilmesine ihtiyaç duyan– piyasa mekanizmasının menfur dramdaki ana sanık olduğu şüpheyi mahal bırakmayacak kadar aşikârdı. Bu terimlerle düşünmek, neden kentsel eşitsizliği hafifletmek için tasarlanmış neredeyse bütün politikaların en nihayetinde altta yatan çelişkiden dolayı çarmıha gerilmekten kurtulamadığını açıklamama yardımcı oldu. Eğer "kentsel yenileme" yaparsak, sadece yoksulluğu bir yerden bir yere taşımız oluruz (Engels, konut sorunu hakkındaki 1872 tarihli makalesinde, burjuvazinin kent sorunları için sahip olduğu tek çözümün bu olduğunu vurguluyordu). Eğer yapmazsak, bu sefer de sadece oturuyor ve devam eden çürümeyi izliyoruz. "Gettoyu parlatma"nın –o zamanlar öyle deniyordu– işe yaramadığı apaçık; öyleyse, burada yaşayan insanların kent mekânında dağıtmak aranan yanıt olmaydı. Gerçekte bu da işe yaramadı. Bu ikinci yaklaşım, gettoyu bir ölçüde parçalamış ve dağıtmış olabilir, ama yoksulluk düzeylerini düşürmedi ya da ırkçı ayrımcılığı azaltmadı. Neticenin tam bir fiyasko olmasından duyulan rahatsızlık, şu kaniya varılarak geçirildi: Yoksullar, kendilerine özgü "yoksulluk kültürleri" içinde hapsolup kaldıkları ve içselleştirdikleri için, yaşadıkları bu tehlikeli durumun sorumluluğu onlara aitti. Yapılabilecek tek şey, Daniel Patrick Moynihan zamanında dediği gibi, "iyicil ihmal"di. Bu tavır, kurbanları suçlamayı meşrulaştıran ve eş zamanlı olarak süregiden politika başarısızlıklarının kaçınılmaz olarak dayattığı sorulardan kaçınmaya yardımcı olan, kişisel sorumluluk ve öz girişimciliğe dayanan bir neoliberal dönüşümün işaret fişegiydi. Çok az kişi ekonomik sistemimizin kalbine çöreklenmiş güçleri sorguladı (Moynihan, şans eseri olsa gerek, aynı zamanda Cuomo'nun siyasi akıl hocası ve rol modelidir).

Duygusal turizm

Kıssadan hisse, bahsettiğim o günlerde, kapitalist piyasa ekonomisini tehdit edebilecek şeyler hariç, her şey tasarlandı ve denendi. Öte yandan, kendi başına bırakıldığında kaçınılmaz olarak, bu salgının çarpıcı bir şekilde ortaya çıkardığı türden bir yoksullaşma sarmalını üreten şey de tam olarak bu ekonomidir.

Şu anda işsiz olan otuz milyon insanın yüzde 40'ı, salgın öncesinde yılda 40 bin dolardan az kazanıyordu ise, o zaman kuşkusuz günümüz kapitalizminin en temel insani ihtiyaçları karşılamakta aciz olduğunu kabul etmek zorundayız. 1970'lerde ortaya çıkan neoliberal kişisel sorumluluk ve beşeri

sermaye iddiaları, sermaye sınıfı ve şirketler için 1960'ların reformlarının başarısızlıklarından kaçabilmeleri ve bunu yaparken de sınırsızca ceplerini doldurmaları için kolay ve rahat bir yol sundu.

Dolayısıyla, toplumumuzun dayandığı temelleri, titiz ve eleştirel bir değerlendirmeye tutmamız elzemdir. Bu acil bir görevdir. Ama önce bu görevin neyi içermediğini söyleyerek başlamama izin verin. Bu, 1970'lerin başında kanaat getirdiğim üzere, kentlerimizdeki toplumsal koşulların yeniden bir ampirik incelemesinin yapılmasını içermez. Kanımca, insanın insana karşı tescillenmiş insanlık dışı tutumuna dair daha fazla kanıt ortaya sunmak gerçekte ters etki yapıyor, çünkü bu içimizdeki "kalbi kanayan liberal"ın sanki çözüme katkı yapıyormuşuz gibi hissetmesini sağlıyor. Oysa, katkı yaptığımız falan yok. Bu türden bir ampirizm size Nobel Ödülü'nü kazandırabilir, ama çözüm için manasızdır.

İhtiyaç duyduğumuz bütün kanıtları bize sunacak kadar bilgiye halihazırda sahibiz. Bizim görevimiz sahada değil. Çözüm, "ahlaki mastürbasyon" adını verebileceğimiz, şöminelerimizin yanındaki konforlu alanlarımıza çekilmeden önce üzerine tartışıp dertleşeceğimiz, göğsümüze vura vura ağlayacağımız kentli kitlelerin maruz kaldığı günlük adaletsizliklerin mazoşistçe bir araya getirildiği devasa bir dosya hazırlamaktan da geçmiyor. Böyle bir şey yapmak da karşı-devrimcidir; çünkü çözüm üretmeyi geçtim, bizi temel meselelerle yüzleşmeye zorlamak yerine, sadece vicdanımızı rahatlatmaktadır.

Bizi "bir süreliğine" yoksullarla birlikte yaşamaya ve çalışmaya, onların koşullarının iyileştirilmesine gerçekten katkıda bulunabileceğimiz (kuşkusuz kısa vadeli olarak yardımcı olacaktır) umuduyla bir aşevinde gönüllü olarak çalışmaya ya da bir aşevine bağışta bulunmaya sevk eden türden bir duygusal turizm de çözüm değildir. Eğer sonbahar geldiğinde karşımıza çıkan gerçek, okulların bir eğitim enkazına dönüşmüş olduğu ise, o çocukların bir oyun parkına sahip olmaları için yaz boyunca ana-babaları ile birlikte mücadele etsek ne olacak? Bunlar bizim tutacağımız yollar olmamalı. Bunlar sadece dikkatimizi önümüzdeki temel görevden başka yöne çekecektir.

Yeni bir Çerçeve

Önümüzde duran acil görev, ekonomik ve toplumsal sistemimizi derin ve kapsamlı bir eleştiriye tabii tutarak, eşitsizlik sorununa yaklaşmanın yeni bir siyasi çerçevesinin bilinçli inşasından başka bir

şey değildir. İnsani bir toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek için işe koşabileceğimiz kavramları ve kategorileri, kuramları ve iddiaları oluşturmak üzere hep birlikte düşünce güçlerimizi harekete geçirmeye ihtiyacımız var. Bu kavramlar ve kategoriler toplumsal gerçeklikten soyutlanmış bir şekilde oluşturulamaz. Bunlar, çevremizdeki olayları ve eylemleri dikkate alacak bir gerçeklikle işlenmelidirler. Halihazırda dosyalarda birikmiş görgül kanıtlar ve toplumsal deneyimler bunu yapmak üzere kullanılabilir ve kullanılmalıdır. Büyük tehlikeleri göğüsleyerek yaşamlarını sürdürenlere karşı artan değerbilirliğin yükselttiği siyasi empati dalgası sele dönüşmüşken kavranmalıdır. Eğer uzun erimli, köklü reformlarla beslenmez ve sağlamlaştırılmazsa, bu dalga hiçbir işe yaramayacaktır. Virüsün kimseye ayrımcılık yapmadığı söyleniyor. Tabii ki koca bir hayır! Tıpkı New York Times'ın Yayın Kurulu gibi, ben de, bir yandan işsiz kalıp evinden atılma ile açlık, ya da diğer yandan sadaka gibi bir maaşla kenti ve onun bakım ve konfor ağlarını çalışır halde tutmak gibi varoluşsal tercihle boğuşmak zorunda kalan ayrıştırılmış bir işgücüne bağımlı bir şekilde düzenli bir şekilde yatan maaşla birlikte evimde rahat bir izolasyon yaşıyorum. Bu insanlar bir de her günü potansiyel olarak öldürücü bir virüs ile baş etmek zorundalar. Bu işçiler hangi posta kodunun olduğu mahallelerde yaşıyorlar acaba? Ne kadarı beyaz olmayan gruplara, yakın zamanda gelmiş göçmenlere, Latino ve Latinalara mensup? Bu çocukların kaç tane dizüstü bilgisayarı var acaba? Bütün bunlar bir buçuk asırdır kahredici bir süreklilik arz diyor. Artık buna bir son vermeliyiz. Farklı bir ekonomi-politik ve farklı bir toplumsal ilişkiler yapısının hayat verdiği daha demokratik ve toplumsal olarak adil kentleşme biçimlerini yaratmak üzere bir yol haritası çizmeliyiz. 1960'ların kent isyanlarına dayanak oluşturan eşitsizlikler hâlâ sürüyor. Hatta eskisinden daha da derinleşmiş biçimlerde. Birkaç ay daha sürecek bir karantina ve ardından yaşanacak kapitalist çöküş, kuşkuyla hiç mahal yok ki ayaklanmaları beraberinde getirecek. Fakat unutmayın: "sermaye sorunudur, çözüm değil."

Yazarın notu: Bu yazı Mayıs ayında, protestolar başlamadan önce kaleme alınmıştır.

Çeviren: Şerife Geniş

[1] Hudson Yards, New York'ta ultra lüks güvenli konut, yaşam ve alışveriş merkezi.

* Bu yazı 02.06.2020 tarihinde Jacobin Mag çevrimiçi dergisinde ve 06.06.2020 tarihinde de BirartiBir çevrimiçi sayfasında Türkçe olarak yayınlanmıştır. Yazarın ve BirartiBir editörlerinin izni ile Dosya'da yayınlanmaktadır.

David Harvey

David Harvey, Graduate Center of City University of New York (CUNY)'de antropoloji ve coğrafya profesörüdür. Kitapları: Author of 'Spaces of Hope' (2000), 'The New Imperialism' (2003), 'Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution' (2012), 'A Companion to Marx's Capital', Volume 2 (2013), 'Seventeen Contradictions and the End of Capitalism' (2014).

Covid-19 ve Kentlerin Yapısal Sorunları/Çözüm Yolları

Makale, pandeminin ilk New York'da etkin olması ile gün yüzüne çıkan yapısal kentsel sorunlara değinmektedir. Covid-19 virüsünün yarattığı etki ile birçok kamu sektöründe krize yol açmasının nedeni, kırk yıldır devam eden neoliberal politikalar. Kentsel ayrışma ve farklı mahallelerdeki sosyal adaletin çöküşü, kentin kriz yönetimi ile birlikte iyice ortaya çıktı. New York'da pandemi krizi ile birlikte mahallelerde görünür hale gelen toplumsal ayrışma ve baskıya rağmen kolektif destek formlarına yol açmıştır.

Anahtar sözcükler: Kentleşme, sosyal Adalet, Covid-19, Amerikan kentleri, kapitalizm.

Covid-19 and the Structural Problems of Cities and Ways of Solutions

This article focuses on the first phase of the pandemic that affected New York and revealed the ongoing structural urban problems. The article argues that the crisis of the public sectors due to Covid-19 is an ongoing capitalist crisis since years due to the neoliberal politics. Urban segregation and the collapse of social justice in the neighborhoods become more visible due to the managing the crisis in the city. The Covid-19 crisis revealed the social segregation and pressure in New York city, however, many collective support forms came out during the pandemic.

Keywords: Urbanisation, social Justice, Covid-19, American cities, capitalism.

KENTSEL TARİH BAĞLAMINDA KÜRESEL SALGINLAR

İlhan Tekeli, Prof.Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara

Kentsel Tarih Bağlamında Küresel Salgınlar

19. yüzyılda etkisi artan sanayi devrimi ile kentlere göç eden sanayide ve hizmetlerde çalışan işçiler ve kent yoksullarının sayısı çoğalmıştı. Kente gelen bu gruplar sağlıksız koşullarda uzun saatler çalışıyor, sağlıksız konutlarda ve kentlerde yaşıyorlardı. Bu yüksek yoğunluklu yerleşmeler, kolera ve veba salgınlarının ortaya çıkışı için uygun ortamlar yaratıyordu. Ayrıca sanayileşme paralelinde, karayollarının, buharlı gemilerin ve demiryollarının gelişmesi, toplum içindeki insan ve mal hareketliliğini, o döneme kadar görülmemiş düzeyde artırmıştı. Bu da 19 yüzyılda kolera pandemilerinin yayılmasını hızlandırmıştı.

Bu gelişmeler şehirciliğin yeniden doğuşunu getirdi. Kamu sağlığı sorunları kentin yeniden düzenlenmesine yol açmaya başladı. Salgınlar kentlerde fakir ve zengin herkesi etkiliyordu. Büyüyen ve yoğunlukları artan kentler farelerin ve onların getirdiği hastalıkların gelişmesi için çok uygun ortamlar haline gelmişti. Kentte doğan çocuk sağ kalabildiyse, içtiği suların kirli olması dolayısıyla sürekli dizanteriye yakalanma tehdidi altındaydı. Artan nüfus, artan konut ve işyeri bacaları hava kirliliğini artırıyor, ve bu kirlilik beslenme yetersizliğiyle bir araya gelince, tüberkülozu toplumun

en ölümcül hastalıklardan biri haline getiriyordu. İkinci ve üçüncü kolera pandemileri yaşanmış olmasına karşın, dönemi doktorları hastalıkların sulardan çok havanın kirliliğinden geldiğini düşünüyorlardı. Bu durumda sağlık sorunlarına karşı çözümler doktorlardan çok inşaat mühendisleri tarafından geliştirmeye başladı.¹

19 yüzyılda Londra dünyanın en büyük kenti haline gelmişti. 1815 Waterloo zaferinden 1848 Şubat devrimine kadar geçen sürede kentin planlaması konusunda teknik ve siyasal düşünceler iç içe geliyordu. Sanayileşme hızla gelişirken, kentsel yaşam da emeğin maliyetini en aza indirecek şekilde geliyordu. Oluşmaya başlayan işçi sınıfının konutları, çok sıkışık ve rutubetli ve sağlıksızdı. İngiltere’de ilk sağlık reform yasası 1832 yılında kolera salgını sonrasında çıkartıldı. “Poor Law Comission”unda müfettiş olan Edwin Chadwick etkili olmaya başladı. 1834’de Fakirler Kanununda değişiklik yapıldı. 1838’de Komisyondan Londra’da “White Chapel” de ortaya çıkan epideminin araştırılması istendi. 1839’da Lord Russel Chadwick’ten araştırmasını tüm İngiltere’yi kapsayacak şekilde genişletmesini istedi. Çalışan sınıfların sağlık koşullarını inceleyen rapor 1842’de yayınlandığında çok etkili oldu. 1844’de çıkarılan kanunla Londra için ilk düzenlemeler yapıldı.

Bunu 1847 yılında ilk “Public Health Act”(Halk Sağlığı Yasası) çıkarıldı. Bu kanunda sağlık koşullarının geliştirilmesi için; içme suyu sağlanması, kanalizasyon ve yağmur suyu kanallarının inşası, yolların kaplanması, kent yollarının temizlenmesi, katı atıkların toplanması, mezbahalar kurulması, halk bahçeleri yapılması vb. öneriliyordu.² Önerilen çözümlerin büyük kısmı mühendislik projeleriydi, bu projeler şehir planlamasıyla birlikte geliştirilecek ve yeni bir yerel yönetimi gerektirecekti. Tüm Avrupa’yı sarsan 1848 devrimi ve Marx ve Engels’in yayınladığı Komünist Manifesto şehir planlamada bir dönüm noktası oluyordu. Ama kent planlaması daha sonraki yıllarda devrimci niteliğini kaybederek büyük ölçüde teknik bir pratik haline gelmiştir.

1848-1865 arasında Joseph Bazalgette, “London Metropolitan Boards of Work”un bir mühendisi olarak Londra’nın kanalizasyon ve yağmur suyu kanallarının geliştirilmesinde değişik sorumluluklar aldı. Londra’daki 1848, 1853 ve 1858 kolera salgınları sırasında görevdeydi, 1858’deki salgından sonra 82 millik tuğla anakanal ve 1.100 millik sokak kanallarından oluşan bir sistem önerdi, kanalizasyondan gelen kaba malzemenin tutulmasıyla da çok kirli olan Thames Nehri’nin temizlenmesinde de ilk adımları atmış oldu. Bazalgette akım kanallarının çaplarını saptarken en yüksek akım değerlerini esas alıyordu.³

İngiltere’de sağlık yasalarının öncülüğünde, inşaat mühendisliği uygulamalarının yönlendirdiği bir şehircilik yaşanırken, Paris’te de 1853-1869 arasında Haussmann’ın operasyonları başlamıştı.⁴ Fransa’da sağlık merkezli çalışmalar 1840’lı yıllardan sonra başlamıştı. 1849’da yaşanan kolera salgınından sonra 1850’de bir sağlık yasası çıkarıldı. Bu yasa İngiltere’de çıkan yasa kadar gelişmiş değildi. Paris’te yenileme yapmak isteyen III. Napolyon imparator olduktan sonra, gözükara olarak gördüğü George Eugene Haussmann’ı, Seine Valisi olarak atadı. Haussmann 1853’de sağlık koşullarını iyileştirme ve içindeki siyasal başkaldırıları denetleme amaçlı bir kentsel yenileme programını başlattı. Bu programı kolayca uygulayabilmek için 1852’de bir kamulaştırma yasası çıkartıldı.

III. Napolyon’un gün be gün denetlemesi altında çalışan Haussmann’ın programında başlıca iki şey gerçekleştirilmek isteniyordu. Bunlardan birincisi kentin su sağlama ve kanalizasyon sistemini sağlıklı olarak kurmak, ikincisi ise bir bulvar sistemiyle, yandan kentin trafik sorunlarını çözmek, öte

yandan başkaldırıları olduğunda, onları bastırmak için top kullanımına olanak verirken şehrin nirengi noktalarını da birbirine bağlamak amaçlanıyordu. Paris’in artan nüfusu ve çevresindeki küçük yerleşmelerdeki nüfus tek bir yönetim altına alındı. Bunun için, III Napolyon Paris’in alanını genişleterek “arrondissement” sayısını 12’den 20’ye çıkardı. Haussmann’ın saptamalarına göre 17 yılda gerçekleştirilen yıkımlarla 350.000 kişi yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

III. Napolyon Paris’i ülkenin her yerine bağlanan görkemli garlarla, opera binalarıyla, büyük parklarla donattı. III. Napolyon’un saltanatının ikinci bölümünde parlamentonun artan gücü dolayısıyla 1858 yılında istimlak yasasında yapılan değişiklikler, yapılan operasyonun hızını önemli ölçüde kesti. 1869’da yapılan seçimlerde muhalefetin güçlenmesi sonucunda da Haussmann III. Napolyon tarafından görevden alındı.⁵

Londra ve Paris’te şehircilik konusunda atılan bu adımlar Avrupa ve dünyadaki bir çok uygulamanın başlatıcısı oldular. Viyana’da kale duvarlarının yıkılarak Ringstrasse’nin 1858’de açılması, Barcelona’da 1859 sonrasında Cerdà planının uygulanması, 1867-1871 arasında Auspach’ın Brüksel’deki uygulamaları, Floransa’da 1864-1877 arasında yapılanlar sayılabilir.

Bu kolera salgın sorunlarına bir yandan kent planlamasıyla çözümler bulunmaya çalışılırken, öte yandan uluslararası düzeyde çözümler arayışı ihtiyacı ortaya çıktı. 23 Temmuz 1851’de Paris’te Uluslararası Sağlık Konferansı halk sağlığı çalışmalarını başlattı.⁶ Bu Konferansa katılan 12 Avrupa ülkesi arasında Osmanlı İmparatorluğu da bulunuyordu. Toplantıya katılanlar “Deniz ulaşımı karantina kurallarını saptamak ve Akdeniz’de ticaret ve gemiciliği geliştirmek ve halk sağlığını korumak” amacıyla, 6 ay çalışarak bir “Uluslararası Sağlık Tüzüğü” oluşturmuşlardır. 1831’de kolera ile tanışan İstanbul’da 1866’da Dünya Sağlık Konferanslarının üçüncüsü İstanbul’da toplandığında Hac’ın hareketliliğinin salgın yayma potansiyeli tartışılmıştır. 19 Yüzyıl boyunca 12 Uluslararası Sağlık Konferansı toplanmıştır. Bu konferanslarda genelde; 1) Avrupa’yı kolera ve veba salgınlarından korumaya, 2) Ticaret ve ulaşımında bulaşıcı hastalıklar dolayısıyla oluşan engelleri ortadan kaldırmaya yöneliniyordu. Bu konferanslarla başlayan uluslararası çizgi olaylar içinde dönüşerek günümüzde Dünya Sağlık Örgütü halinde hizmet vermektedir.

19.yüzyılda, Dünya’da, *mikrobiyolojik* gelişmeler olurken; Osmanlı modernitesi mikrobiyoloji alanında çok duyarlı davranıyordu. II. Abdülhamid, Pasteur Enstitüsüne önemli bir mali destek sağlamıştır. Pasteur’ün enstitüsüne yolladığı bir heyet kuduz aşısını öğrenmiş ve Paris’ten bir yıl sonra İstanbul’da kuduz aşısı kullanılmaya başlamıştır. 1892’de “Telkihane-i Şahane”de çiçek aşısı üretilmeye başlayınca, aşı uygulaması genişletilmiştir. 1893’de “Bakteriyolojihane-i Şahane kurulunca, tifo, kolera, veba, dizanteri, gonokok aşıları yapılmaya başlar. 1901’de Bakteriyolojihane-i Baytari açılır, koyun çiçeği ve şarbon için aşı ve serum üretimine girilir.⁷

Osmanlı Devletinin 19’uncu yüzyılda yaptığı savaşlarda baş vücut bitleri ile bulaşan tifüs büyük kayıplara neden olmuştu. Tifüs I. Dünya Savaşında yeniden orduda salgın yaratmıştır. Osmanlılarda salgın hastalıklarla mücadelede oluşturulan birikimden yararlanan askeri hekimler yaratıcı mücadele yöntemleri geliştirmişlerdir. Bitle mücadele için sabit ve hareketli buğu sandıkları geliştirmişlerdir. 1909’da tifüsün nedenini bulan Charles Nicolle’in yaptığı koruyuculuk dönemi kısa olan aşığı ilk kez Osmanlı ordusu kullanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Osmanlı döneminde gelişmiş olan bu birikim Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyetin ilk dönem sağlık politikalarında da kendini göstermiş ve halk sağlığı merkezli bir politikalar izlenmiş salgın hastalıklarla başarılı mücadeleler verilmiştir. Sıtma, frengi, trahom, cüzzam, veremle mücadeleler yürütülürken bu mücadelelerin karargahı işlevini gören Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü 1928 yılında kuruldu. 1930 yılında çıkartılan 1580 sayılı Belediyeler ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha kanunu bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyi bakteriyolojik öğelere bağladığı kadar, şehirciliğe de bağlamış oluyordu.⁸

1918-1920 arasında İspanyol gribi/nezlesi denilen bir pandemi yaşandı. H1N1 virüsünün ölümcül bir alt türünün yarattığı, üç dalga halinde yaşanan pandemi, 18 ayda 500 milyon kişiye bulaşarak, 50 milyon kişinin kırımına neden olmuştu. 1931 yılında pataloglar influenza virüsünü ve diğer virüsleri tavuk yumurtasında ürettiler. Aynı yıl elektron mikroskobu bulundu. Virüsün resmi çekildi. Bundan sonra 1955 yılında virüsün tam yapısı keşfedildi. Hücresel olmadığı anlaşıldı.

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Dünya’da sivil asker 60 milyonluk bir insan kaybı yaşanmıştı. Sa-

vaşı kazananlar savaş sonrası için dünyaya barış getirecek bir yenedünya düzeninin nasıl kurulabileceğini araştırmış ve müzakere etmişlerdi. Bu yeni düzende bir Birleşmiş Milletler kurulacaktı. BM’in, bu düzenin ekonomik mekanizmaları olan IMF ve Dünya Bankasıyla birlikte, barış içinde olan bir dünyanın oluşturması bekleniyordu. Kısa süre içinde böyle bir düzenin kurulamayacağı anlaşıldı. Dünya soğuk savaş dönemine girdi ve ABD ve SSCB etrafında kutuplaşmış bir dünyada yaşanmaya başladı. Savaş sonrasında ortaya çıkan bir başka beklenmedik olgu, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir kentleşmenin yaşanmaya başlaması olmuştu.

Kentleri hızla büyüyen gelişmekte olan ülkeler, kırdan kente gelen büyük sayıda göçmene, yeterli iş bulmak, konut yapmak, kentsel altyapı ve hizmet üretmek için gerekli miktarda kapitali sağlayacak bir birikim hızına sahip değildi. Sistemin işlerliğini sürdürebilmesi için kentleşmenin ucuzlatılması gerekiyordu. Bu çözümü halklar gecekondu yapılarak, toplu ulaşım yatırımları yapmayarak, küçük sermayenin oluşturduğu paratransit sistemlerine olanak vererek, su temini ve kanalizasyon yatırımlarını geciktirerek buldular. Kentler hızla büyüyor, ama aynı zamanda da yaşam standartları düşüyordu. Bu düşük standartlı büyüme artık unutulmuş olan kolera pandemisinin yeniden çıkmasına neden oldu. Dünya’da 1961 yılında Endonezya’dan başlayarak Yedinci Kolera pandemisi yaşanmaya başladı. 1960-1970 yılları arasında Güney Asya’da yayılmış, 1970-1990 yılları arasında Afrika’da yayılmasına devam etmiştir. 1991 yılından sonra Latin Amerika’ya sıçramıştır. Yayılan kolera El Tor biyotipidir. 2010 yılından itibaren savaş deprem vb. felaketlere bağlı olarak Ortadoğu’da kolera salgınları yaşanmaktadır.⁹ Yedinci kolera pandemisi 1970’li yıllarda İstanbul’un gecekondu mahallerinde görülmüştür. Bu pandemi sonrasında, Dünya Bankası ve başka bazı uluslararası ve ulusal finans kuruluşları yerel yönetimlere hibe ya da düşük faizli kaynak sağlamak yoluna gitmişlerdir.

1980’li yıllarda ise Dünya çok yönlü yeni bir dönüşüm içine girdi. Ulus devletler dünyasından, küresel bir bilgi toplumuna, fordist üretimden esnek üretime, modern bir düşünce çerçevesinden, post-modern bir düşünce çerçevesine geçiş yaşanmaya başladı. Bu dönüşümün başladığı noktada, sanayinin üretim ve kaynak kullanma biçimlerinin ve bunun paralelinde gelişen tüketim kalıpları insanın doğa üzerindeki etkileri alarm verici hale gelmişti. Tabii insanlar uzun süredir insanın doğa üzerindeki olumsuz etkilerin farkındaydı. Eğer bu konuda

başlayan kaygıların dile getirilmesinin George Perkins Marsh'ın 1864'de yayınlanan "Man and Nature" kitabıyla başladığını kabul edersek, 100 yılı aşan bir birikim sonrasında çevre konusunda içine girilen yeni düşünce çerçevesi içinde çevre konusunda alarm zillerinin çaldığı tüm dünyada kabul edilebilir hale gelmişti. İçine girilen dönemin ana mottosu "kalkınmada sürdürülebilirlik", BM'nin Çevre ve Kalkınma Konusundaki Komisyonu'nun 1987 yılında yayınladığı "Ortak Geleceğimiz" kitabıyla dünyaya sunulmuştur. Bu ilkenin dünya siyasetini etkileyen bir yaygınlık kazanması 1992'de Rio de Janeiro'da toplanan "Çevre ve Kalkınma Konferansı" sonrasında gerçekleşmiştir. Konferans sonrasında "Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Deklarasyonu", ve bu deklarasyondaki amaçları gerçekleştirecek eylemleri içeren "Gündem 21", Orman yönetimi konusunda, bağlayıcılık taşımamak üzere ilkeler yayınlanmış, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi'yle, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmeleri ulusların imzalarına açılmıştır.¹⁰

Rio Deklarasyonundan günümüze kadar geçen 28 yıllık süre içinde, BM'nin sekreteryası ve ulus devletlerden meydana gelen bir sistemin uygulamada çok etkili olamadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle Dünya İklim Değişikliğinin olumsuz sonuçlarını yaşarken özellikle güçlü ulus devletler tamamen umursamaz tutumlar içine girebilmişlerdir. Ama Rio sonrasında dünyada çevre konularına duyarlı oldukça büyük kitleler oluşmuşlar ve toplumsal hareketler yaratabilmeye başlamışlardır. Bizim konumuz bakımından daha önemli sonucu ise dünya ve üzerinde insanda dahil olmak üzere yaşayanlara bir ekolojik sistem olarak bakılmasının yaygınlığını sağlamak olmuştur.

Biz dünyaya, canlı ve cansız varlıkların ilişkilerinden oluşan bir ekolojik sistem olarak baktığımızda, hastalıkların nedenini araştırırken, artık sadece hastalık ve hastalık ajanı arasındaki neden sonuç ilişkileriyle yetinemeyiz. Sistemin performansına dayanan daha karmaşık açıklamalara başvurmak zorunluluğu doğmuş olmaktadır. Araştırmalarımızı neden sonuç ilişkisinin ötesine taşımamız gerekmektedir. Tabii ki böyle bir farkındalığa ulaşılması salgın hastalıkların araştırılmasında önemli değişikliklerin yapılmasını gerektirecektir.

1992 yılında, Avrupa Konseyi de Avrupa Kentsel Şartını kabul etti. Bu ulus devletlere dönük değil, yerel yönetimlere dönük bir arayıştı. Bu şart kentlerin Avrupa konseyinin kabul ettiği kentli haklarını gerçekleştirecek şekilde yönetilmesini/

planlamasını istiyordu. Kentler her türlü şiddetten, her türlü kirlilikten arındırılmış olmalıydı. Kişilerin içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevre ile yaşam biçimleri sağlığın başlıca belirleyicisi olarak görülüyordu. Avrupa Şartı kentleri sağlık koşullarını iyileştirmekte özel potansiyele sahip yerler olarak ele alıyordu. Bu kentlerin kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirmesi ve olumsuz çevresel etkileri en aza indirmesi için kompakt bir forma sahip olması tavsiye ediliyordu.

1980 sonrasında küresel bilgi toplumuna geçerken dünyada kentli nüfusların artışı sürdü. Dünyada özellikle gelişmekte olan ülkelerde sayıları artan büyük global kentler oluştu. Global kentlerin sayıları özellikle gelişmekte olan ülkelerde artıyordu. Dünya'da ulus devletlerin ekonomileri birbiriyle global kentleri aracılığıyla yarışmaya başladı. Artık bu kentler 1980 öncesinde olduğu tek hakim merkezli değillerdi. Hakim merkezler çevresinde oluşturduğu çok sayıda odağa dağılarak çok odaklı kent bölgelere dönüşmüşlerdi. Bu kentler yüksek yoğunlukluydu, kent içinde yüksek bir etkileşime olanak veriyordu. Bu kentlerde yaşam kalitesi yüksek bir karşılıklı etkileşmeye bağlı olarak geliyordu.

Küreselleşen bilgi toplumuna geçen dünyada gelişen iletişim teknolojileri dünyada tüm yerleşmeleri birbirine bağlayan bir ağ geliştirdiler. Artık bir yerleşmenin kent sayılabilmesi için bu ağa bağlı olması gerekiyordu. Ulaşılan durum planetary (gezegen) bir kentleşmeydi.

İç ve dış kanamalı yüzde 40-90 ölüme neden olan Ebola hastalığını yaratan virüs 1970'li 20. yüzyılın ikinci yarısında beş grip pandemisi oldu. 1957-1958'de (H2N2), 1968-1969'de (H3N2), 1977-1978'de (H1N1) pandemileri yaşandı. 1983'de Amerika'da (H5N1) salgını yaşandı. 2005-2008'de Dünya'da Kuş Gribi (Tavuk Vebası) salgını yaşandı. 2016'da Tuva/Rusya'da yaşanan kuş gribi salgını (H5N8) virüsü tarafından gerçekleştirilmişti. Bu hastalık hayvanlarda çok öldürücü oluyor, ama insanlara bulaşmıyordu. Halen dünyada grip yapan (H3N1) ve (H1N1) virüsleridir. Bu virüsler için aşılar geliştirilmiştir, ama sık sık mutasyona uğradıkları için bu aşılar her mevsim bu değişikliklere uyum yapacak şekilde yeniden hazırlanmaktadır.

Dünyanın gündeminde son yıllarda yer tutan bir başka virüs ailesi korona virüsleri olmuştur. Korona virüsler kuşlarda ve memelilerde hastalıklara neden olmaktadır. Genelde insanlarda hastalığa neden olmamaktadır. Ama zaman zaman ortaya çıkan bazı alt dalları insanlarda da hastalık ya-

ratmışlardır. Bunlardan ilki SARS (şiddetli akut solunum yolu sendromu) 2003 yılında Asya’da saptanmıştır. Bu virüs viral bir solunum hastalığı yaratmıştır. Dünyada 8442 vaka saptandıktan sonra 916 ölüme neden olmuştur. Ölüm oranı yüzde 10,9’dur. Bu virüs bir yıl içinde yok olmuş, bir kez daha görülmemiştir. Bu aile içinden gelen daha yüksek oranda ölüm yaratan MERS-CoV (Ortadoğu solunum yolu sendromu) ilk kez 2012 yılında Suudi Arabistan’da saptanmıştır. Yüzde 35-40 arasında kayıp yaratmaktadır. Her iki virüse karşı da aşı ve antiviral bir ilaç geliştirilememiştir.

Dünya yaşadığımız deneyimler sonrasında, geldiğimiz noktada virüslerin hızlı bir evrim geçirebildiklerini öğrenmiş bulunuyoruz. Özellikle RNA virüslerinin kısa rejenerasyon zamanlarına ve görece yüksek mutasyon hızlarına sahip olduğunu bilmeye başladık. Bu özellikler virüslerin yeni çevre koşullarına uyumunu hızlandırmaktadır. Bu da virüslerin antiviral ilaçlarla, aşılarla karşı direncini artırıcı bir etki yaratmaktadır.

Dünya yaşadığı bu deneylerden sonra 2020 yılına girerken “Corona.19 CoV” ile karşılaştı. Korona ailesi insanı hasta eden yeni bir virüs alt türü daha üretmişti. Bu virüs kısa sürede bir pandemi yarattı. Dünya bu virüsün yarattığı sürpriz/kriz karşısında, birazda panik içinde arayışlara girdi. Dünya Sars-CoV-2 virüsle karşılaştığında, uygarlık olarak özel bir gelişme düzeyinde bulunuyordu, nüfusunun büyük kısmı yoğun kompakt kentlerde, oldukça yüksek bir karşılıklı etkileşme ve hareketlilik içinde yaşıyordu, yaşamın anlamlılığını ve kalitesini bu yaşam biçiminde buluyorlardı. Öte yandan virüsleri araştırmak için gerekli teknik donanımı geliştirmiş ve bu konuda belli düzeyde bir birikim sağlamıştı. Aynı zamanda 21. yüzyılda İnfluenza (grip) ve Sars ve Mers korona virüslerinin yarattığı pandemiler sonrasında, bazı ülkeler acil eylem planları hazırlamışlardı. Bunlar içinde Kore’nin Mers salgını sonrasında¹¹, Türkiye’nin 2009 grip pandemisi sonrasında hazırladığı acil eylem planları sayılabilir¹². Tabii ki çok sayıda başka ülkede bu tür planlar hazırlamışlardır. Yine de Corona.19 ortaya çıktığında dünya hazırlıksız yakalanmış ve karar vericiler panik içine girmişlerdir. Bunun nedeni Corona.19’un diğer korona virüslerinden farkı ve özgünlüğünden kaynaklanmaktadır. Virüslerin yakından tanınması, geçmişteki yaşam kalıplarının yeniden canlandırılması için fırsatları yaratabilecektir. Bu konuda geçmişteki deneyimlere bakarak bu konuda iki olanak kendisini göstermektedir. Bunlardan birincisi virüsün zaman içinde evrilerek öldürücülüğünü yitirmesi ve bir

tehdit olmaktan çıkmasıdır. İkincisi ise belli süre içinde hastalananların sayısının artması topluluk-taki hastalanarak bağışıklık kazananların oranının yüzde 60’lar düzeyine ulaşınca sürü bağışıklığının gerçekleşmesidir. Her iki durumda da yaşam kalıplarının değiştirilmesi için bir gerek kalmamaktadır. Dünya’nın şimdiye kadar ki salgın deneyleri bize göstermektedir ki, geriye dönüş için geçen süre iki yılı geçmemektedir.

Bu yorumlama bize yeni normali uygulamaya çalışmamızın nedeninin sürü bağışıklığına razı olmayışımızdan kaynaklandığını göstermektedir. İnsan, sürü bağışıklığının oluşması sırasında gerçekleştirecek ölümlere karşısında, sessiz kalamamaktadır. 2020’de Covid.19 salgını dünyayı kasıp kavururken İngiltere, İsveç ve Hollanda adını vererek sürü bağışıklığı stratejisini kullanacaklarını ilan etmişlerdir. Brezilya ve ABD gibi ülkeler salgının ilk günlerinde salgını küçümseyerek sıkı önlemler almaktan kaçınmışlardır. Ama ortaya çıkan kayıplara duygu ve düşünce sahibi olan ülkelerin halkları, sürü bağışıklığı gelecek diye ses çıkarmadan bekleyememişlerdir. Siyasal baskı sonucu müdahale başlamakta ve radikal önlemler alınmaktadır. Ülkeler müdahaleci rolü benimsemektedirler. Bu ülkelerden direnebilen ülkede bağışıklık düzeyi yükselmiş olan, tek ülke İsveç olmuştur. Fakat İsveç sağlık sisteminin gelişmiş olmasına rağmen, yaşanan kayıp yüzde 3 gibi yüksek bir değere ulaşmıştır. Geçen sürede İsveç’e benzer gelişmişlikte olan Danimarka, Norveç ve Finlandiya’da kayıp düzeyi yüzde yarım düzeyinde kalmıştır. Unutmayalım ki bu yazı Covid.19’la ilgili mücadele süreçleri henüz tamamlanmadan yazılmaktadır. Sürecin ileriki aşamalarında yargılarımız çok farklılaşabilir.

Corona.19 ile mücadelenin ilk üç ayının sonuna gelirken “dünya eskisi gibi olmayacak” söylemi yaygınlık kazanmıştır. Bunu söyleyenler yerleşme sistemi ve yaşam alışkanlıkları konusunda, yerleşmelerin düşük yoğunluklu hale gelmesi, kent içi ulaşımın nitelik değiştirmesi, insanların evde çalışma alışkanlıklarının artırılması, alışverişin internet üzerinden yapılması vb.lerini öneriyorlar. Bu öneriler yapılırken mikrobiyoloji ve tıp alanındaki gelişmeler tamamıyla gözardı edilerek, yerleşme biçimleri ve yaşam alışkanlıklarında yaratılacak değişikliklerle çözüme ulaşılmaya çalışılmakta ve çözüm için yaşam kalitesinden kayba razı olunmaktadır.

Virüsün davranışları ve evrilme potansiyelleri konusundaki bilgimiz sınırlıyken, bu alanda bilimin

atacağı adımlarda henüz bir sonuç alınmadan verilecek kararlar erken olacaktır. Ama salgın içinde alınan önlemler dolayısıyla, Corona.19 salgını deneyimini geçirmiş olmanın bazı kalıcı sonuçlarının olacağı söylenebilir. Salgın sırasında alınan önlemlerin hemen hepsi toplumda insanların temaslarını azaltmak, ama toplumda faaliyetlerin sürdürülebilmesi için de bu insanların yüz yüze ilişkileri yerine iletişim ilişkilerinin ikame edilmesi yoluna gidilmiştir. Salgın önlemlerinin zorlamasıyla, insanlar kullanmadıkları olanakları devreye sokarak, yeni ilişki kurma alışkanlıkları elde etmişlerdir. Eğer salgın sonrasında daha önce kullanılmayan olanaklar kullanılmayı sürdürür ve internet ortamında kurulan ilişkilerle ikame edilme oranları yükselirse, kent merkezlerinde yaşamakta olan desantralizasyon hızlanacaktır diyebiliriz.

Yaşanan Corona.19 pandemisi salgını sırasında, birinci aşamada alınan önlemler hemen hemen her ülkede çok olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Yasaklamalar dolayısıyla insanlar işe gidememiş büyük miktarda işsizlik oluşmuştur. Bunun sonucu insanların gelirleri düşmüş, talep azalmış, şirketlerde yüksek oranlarda batış olmuş, tedarik zincirleri, özellikle de gıda tedarik zincirlerinde bozulma yaşanmıştır. Corona salgınının birinci aşaması tamamlanıp, ikinci aşamada kurallarla yaşamasına geçildiğinde bu aşamanın başarıyla uygulanabilmesi için ekonomide krizden çıkılması için gerekli önlemlerin alınması gerekecektir. Neoliberal politikaların uygulandığı bir dünya da bunun kolay olmayacağı görülmektedir. Bir ülkede işsizlik ve sağlık sigortaları güçsüzse, talebi artırmak için hükümetler halkın cebine karşılıksız para koymıyorsa, şirketlerin batmaması için kredi ve kolaylıklar sağlamakta yetersiz kalıyorsa, krizden çıkış ya da salgın öncesine dönüş öyle kolay olmayacaktır. Kriz koşulları içinde toplumun güçsüz kesimlerinin yaşam koşulları sürekli kötüleşecek, borçluluk oranları sürekli artacaktır. Salgınla keskinleşen ekonomik krizden çıkış için çözümler üretilmedikçe, tartışmalar sağlık krizinden, ekonomik sistemin tartışılmasına ve dünya düzeyindeki yönetim konusunda seçeneklerin araştırılmasına kayacaktır. Bu da her krizin içinde taşıyabileceği yaratıcılık fırsatlarının gündeme gelmesi demek olacaktır.

Dünyada yaşayanlar, her an mutasyonlar sonrası, yeni bir virüsün gelişmesinin ve bizi yeni bir salgınla karşı karşıya bırakmasının olanaklı olduğunun farkına varmışlardır. Bu nedenle, yaşadığımız dünyaya ilişkin risk algımız yükselmiştir. Yeni bir

salgın olgusu ortaya çıkmadıkça, bu risk algımız zaman içinde azalma eğilimi gösterecektir. Ama Corona.19 deneyimi dolayısıyla ortaya çıkan, bu risk algısı yükselmesinin henüz kentlerimizin oluşum sürecini değiştirecek bir düzeye yükseldiğini düşünmüyorum.

Bu yazının geniş hali "Salgınlar ve Kentler Sarma- lında Dünyanın Geldiği Nokta: COVID-19" başlığı ile yayınlanmış, yazarın izni ile kısaltılmış ve bu dosyaya dahil edilmiştir. Salgın Ekonomisi, Ömer Faruk Çolak (editör) Efil Yayınları, Ağustos 2020, s. 53-88.

DİPNOTLAR

¹ Richard Sennett: *Ethics For the City Building and Dwelling*, Farrar, Straus, and Giroux, New York, 2019, pp.21-62

² Leonardo Benevolo: *The Origins of Modern Town Planning*, The MIT Press, Cambridge, August 1971.

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Bazalgette

⁴ Howard Saalman: "Haussmann: Paris Transformed, George Braziller, New York, 1971.

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Georges-Eugène_Haussmann

⁶ *Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye ile İlişkileri*, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Başkanlığı, Ankara, 1997.

⁷ Esin Karlıkaya: "Osmanlı Devletinin Sağlığa ve Tıbbı Verdiği Ehemmiyet", İ. Başoğlu, A. Uçar, O. Doğan (editörler),/Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, Çamlıca, İstanbul, 2015, ss.38-39.

⁸ TÜBA Çevre Komitesi: Age, s.47-54.

⁹ Bu konuda bkz. Şebnem Eren Gök, <https://www.klimik.org.tr/wp-content/uploads/2015/05/Kolera-%C5%9Eebnem-EREN-G%C3%96K.pdf>

¹⁰ İlhan Tekeli & Anlı Ataöv: *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2017, ss.3-12.

¹¹ Hülya Görkem Demirbulak Bae: Korana-virüsle Mücadelede Şeffaflık: Güney Kore Örneği, TESEV, 20 Mayıs 2020.

¹² T. C. Sağlık Bakanlığı: *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*, Ankara, 2019.

KAYNAKÇA

Benevolo, Leonardo. *The Origins of Modern Town Planning*, The MIT Press, Cambridge, 1971.

Görkem Demirbulak Bae, Hülya. *Koronavirüsle Mücadelede Şeffaflık: Güney Kore Örneği*, TESEV, 20 Mayıs 2020.

Karlıkaya, Esin. "Osmanlı Devletinin Sağlığı ve Tıbbı Verdiği Ehemmiyet", İ. Başoğlu, A. Uçar, O. Doğan (editörler), *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, Çamlıca, İstanbul, 2015.

Saalman, Howard. *Hausmann: Paris Transformed*, George Braziller, New York, 1971.

Sennett, Richard. *Ethics For the City Building and Dwelling*, Farrar, Straus, and Giroux, New York, 2019.

T.C. Sağlık Bakanlığı. *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*, Ankara, 2019.

Tekeli, İlhan ve Ataöv, Anlı. *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

TÜBA Çevre Komitesi, rapor, s.47-54, 2019.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler Başkanlığı. *Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye ile İlişkileri*, Ankara, 1997.

https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Bazalgette (ET 03.10.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Georges-Eugène_Hausmann (ET 03.10.2020).

İlhan Tekeli

Prof. Dr. İlhan Tekeli, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi emekli öğretim üyesidir. Şehir ve Bölge Plancısı, sosyal bilimcidir. TMMOB Mimarlar Odası Mimarlığa Katkı Ödülü (2014), Sakıp Sabancı Sosyal Bilim Uluslararası Araştırma Ödülü (2016), Türk Serbest Mimarlar Derneği'nin İzmirdeniz projesi dolayısıyla verdiği jüri özel ödülü (2019) vardır. "Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi" (İlber Ortaylı ile, 1978), "Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım İçin Bir Deneme" (1979), "The Development of the İstanbul Metropolitan Area, Urban Administration and Planning" (1994), "Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak" (Selim İlkin ile, 2003) gibi kitapları vardır.

Kentsel Tarih Bağlamında Küresel Salgınlar

Makale, 19. yüzyıldan itibaren kentleşme ve sağlık arasındaki ilişkiye, toplumsal tarih çerçevesinden bakmaktadır. Yakın tarih sürecinde salgın hastalıkların kentsel topluma etkisi yanında, yazı aynı zamanda Avrupa ve Osmanlı yönetiminden itibaren tarihsel salgın vakaları ve ilgili politikaların dönüşümünü günümüze kadar Covid -19 ile birlikte ele almaktadır.

Anahtar sözcükler: Salgın hastalık, kentsel tarih, Osmanlı kenti, Cumhuriyet kenti, modern kent.

Urban History and Global Epidemics

The topic of the article is about the relation between urbanization and health in the social historical context. The article is focusing on the urbanization, urban policies and contagious illness throughout the 19th century in Europe and Ottoman Empire until now within the effect of Covid-19 case.

Keywords: Pandemic, urban history, Ottoman city, Republic city, modern city.

YIKIMIN ÖTESİNDE: OLASI BİR SONRASI ÜZERİNE ÜÇ MEDİTASYON

Franco “Bifo” Berardi, *Felsefeci*

Birdenbire, son elli yıldır düşündüğümüz şeyleri sil baştan düşünmek şart oldu. Tanrıya şükür ki (tanrı bir virüs mü yoksa?), yapageldiğimiz işlerin çoğu kepenk kapattığı için şu an ziyadesiyle boş zamanımız var.

Üç ayrı konuda bir şeyler söyleyeceğim. İlki: İnsanlık tarihinin sona erdiği, ki gözlerimiz önünde net biçimde gerçekleşiyor. İkincisi: Kapitalizmden halihazırdaki kurtuluş ve/veya eli kulağındaki tekno-totaliterlik tehlikesi. Üçüncüsü: Ölümün, modern dönemdeki epeydir inkârının ardından, felsefi söylem sahnesine (nihayet) geri dönüşü ve bedenin dağılma şeklindeki dirilişi.

I. Mahlûkat

No.1: Sürmekte olan viral kıyameti en iyi öngören filozof Donna Haraway'dir. *Staying with the Trouble* adlı kitabında, Tarih'in öznesi olan İnsan'ın artık evrimin faili olmadığını öne sürer.

İnsan türü bu kaotik süreçte merkeziliğini kaybediyor. Bundan ötürü, modern hümanizmin nostaljikleri gibi, umutsuzluğa kapılmamalıyız. Öte yandan, çağdaş trans-hümanist tekno-manyakların yaptığı gibi, tekno-saplantılı hayallere kapılarak avunmaya da çalışmamalıyız.

İnsanlık tarihi sona erdi ve tarihin yeni faili, Haraway'in tabiriyle, “mahlûkat”. “Mahlûkat” sözcüğü, küçük yaratıkları, mutasyon kışkırtmak gibi tuhaf şeyler yapan oyunbaz yaratıkları ifade ediyor. Özcesi, virüs.

William Burroughs virüslerden mutasyon failleri olarak söz eder: Biyolojik, kültürel, dilsel mutasyon.

Mahlûkatın tekil varlıklar olarak mevcudiyeti yoktur. Bir çoğalma süreci olarak kolektif biçimde yayılır.

2020 yılı, insanlık tarihinin feshedildiği yıl olarak görülmeli –insanlar yeryüzünden yok olduğu için değil, yeryüzü onların kibrinden bitap düşerek, *Will zur Macht*'ı, yani Güç İstenci'ni imha etmek üzere bir mikro-seferberlik başlattığı için.

Yeryüzü dünyaya karşı ayaklandı. Yeryüzünün failleri seller, yangınlar ve en çok da mahlûkat.

Bu sebeple, evrimin faili artık bilinçli, mütecaviz ve güçlü iradeli insan değil, moleküler madde. *Erkek Tarih*'i (History) *Kadın Tarih* (Her-story) ile değiştirerek üretim alanını ve söylem alanını istila eden, denetlenemeyen mahlûkatın mikro-akışları,

teleolojik Akıl'ın yerini Duyarlılık ve duyumsal kaotik oluş'un aldığı bir zamandayız.

Hümanizm, erken dönem Rönesans'ın İtalyan filozoflarının teolojik determinizmin yokluğuyla tanımladığı ontolojik özgürlüğe dayanıyordu. Teolojik determinizm sona erdi ve teleolojik tanrının yerini virüs aldı.

Tarihsel sürecin motoru olarak özneliliğin sonu, büyük harf T ile "Tarih" dediğimiz şeyin sonuna ve bilinçli teleolojinin yerini çoklu yayılma stratejilerinin aldığı bir sürecin başlangıcına işaret ediyor.

Çoğalma, moleküler süreçlerin yayılışı, makro-proje olarak tarihin yerini alıyor.

Düşünce, sanat ve siyaset artık totalizasyon (Hegel'ci anlamda *Totalisierung*) projeleri olarak değil, totalitesiz çoğalma süreçleri olarak görülecek.

II. Fayda

Kırk yıllık neoliberal ivmelenmenin ardından, finansal kapitalizmin yarışı aniden duruverdi. Bir, iki, üç aylık bir küresel tecrit, üretim sürecinin ve insanların ve malların küresel dolaşımının uzun süreli kesintisi, uzun bir inziva dönemi, salgın trajedisi... Tüm bunlar kapitalist dinamikleri tamiri imkânsız, geri döndürülemez bir şekilde bozacak. Küresel sermayeyi siyasi ve mali düzeyde yöneten güçler, can havliyle muazzam miktarlarda para enjekte ederek ekonomiyi kurtarmaya çalışıyorlar. Milyarlar, milyarlarca milyarlar... Rakamlar, sayılar şimdi artık şu anlama geliyor: Sıfır.

Birdenbire, paranın hiçbir anlamı kalmadı ya da çok az anlamı var artık.

Bir cesede neden para veriyorsunuz? Küresel ekonominin cesedini para enjekte ederek diriltebilir misiniz? Hayır. Mesele şu ki, hem arz hem de talep tarafının para teşvikine bağımsızlığı var, çünkü ani düşüşün sebebi, 2008'deki gibi finansal değil. Çünkü çöken şey bedenler ve bedenlerin mali teşvikle bir işi olmaz.

Emek-para-tüketim döngüsünün ötesine açılan eşiği geçiyoruz. Bir gün, beden karantinadan çıktığında, zaman, iş ve para arasındaki ilişkinin dengesini yeniden kurmak, borç ve geri ödemeyi yeniden dengelemek olmayacak sorun. Avrupa Birliği borç ve denge takıntısı nedeniyle çatladı ve zayıfladı, ama insanlar ölüyor, hastanelerde solunum cihazı yetmiyor ve doktorlar yorgunluk,

kaygı ve enfeksiyon korkusuyla perişan durumda. Şu anda bunu para değiştiremez, çünkü sorun para değil. Sorun şu: Somut ihtiyaçlarımız neler? İnsan yaşamı için, kolektivite için, tedavi için bize faydası olan nedir?

İktisat alanından epeydir ihraç edilmiş olan kullanım değeri geri döndü. Artık kral, fayda.

Para sahip olmadığımız aşırı satın alamaz, üretmediğimiz koruyucu maskeleri satın alamaz, Avrupa'nın sağlık sisteminin neoliberal düzenlemeyle mahvedilmiş yoğun bakım ünitelerini satın alamaz. Hayır, para var olmayan bir şeyi satın alamaz. Var olmayan bir şeyi yalnızca bilgi, yalnızca maharetli emek satın alabilir.

Yani para artık iktidarsız. Canlı olan tek şey sosyal dayanışma ve bilimsel bilgi ve bunlar siyaseten güçlenebilir. İşte bu yüzden, küresel karantinanın sonunda normale dönmeyeceğimizi düşünüyorum. Normal asla geri gelmeyecek. Bu sürecin ertesinde ne olacağı henüz belirlenmedi. Öngörülmesi de imkânsız.

İki siyasi alternatifle karşı karşıyayız: Ya kapitalist ekonomiyi şiddet yoluyla yeniden rayına oturtacak tekno-totaliter bir sistem ya da insan etkinliğinin kapitalist soyutlamadan kurtuluşu ve fayda temelli bir moleküler toplumun yaratılması.

Çin yönetimi devasa ölçekli tekno-totaliter kapitalizmle denemeler yapıyor halihazırda. Bireysel özgürlüğü şarta bağlı feshetmesi muhtemel olan bu tekno-totaliter çözüm, Agamben'in tartışma yaratan son yazılarında haklı bir şekilde işaret ettiği üzere, önümüzdeki sürecin hâkim sistemi haline gelebilir.

Ancak, Agamben'in söylediği, mevcut olağanüstü halin ve muhtemel geleceğin aşikâr bir tarifinden ibaret. Ben muhtemel olanın ötesine geçmek istiyorum, çünkü mümkün olan bana daha ilginç geliyor. Ve mümkün olan, soyutlamanın çöküntüsünde ve somut bedenin somut ihtiyaçların taşıyıcısı olarak dramatik geri dönüşünde mevcut.

Faydalı olan toplumsal alana geri döndü. Kapitalist soyut değerlendirme süreci tarafından epeydir unutulmuş ve inkâr edilmiş olan fayda, artık âlemin kralı.

Fabrikaların kapalı, yolların otomobilsiz olduğu bu karantina günlerinde gökyüzü berrak, atmosfer kirletici partiküllerden azade. Toprağın altından doğal madde çıkarmaya dayalı ekonomiye,

kirlilik üreten ekonomiye geri mi döneceğiz? Sermaye birikiminin yıkım cinneti normaline geri mi döneceğiz? Değişim değeri uğruna faydasız hızın normaline geri mi döneceğiz? Hayır, fayda üretimine dayalı bir toplum yaratmaya doğru ilerlemeliyiz.

Şimdi ihtiyacımız olan ne? Şimdi, hemen şimdi, bu illete karşı bir aşuya ihtiyacımız var, koruyucu maskelere ihtiyacımız var ve yoğun bakım ekipmanlarına ihtiyacımız var. Ve uzun vadede, gıdaya ihtiyacımız var, muhabbete ve hazzla ihtiyacımız var. Ve yeni bir duyarlılık, dayanışma ve tutumluluk kültürüne.

Kapitalist iktidar, artık elinde ne kadar güç kaldıysa onunla, topluma tekno-totaliter bir denetleme sistemi empoze etmeye uğraşacak –bu aşikâr. Ama alternatif de şimdi, burada: birikim ve ekonomik büyüme baskısından azade bir toplum.

III. Haz

Üzerine eğilmek istediğim üçüncü nokta, ölümlülüğün insan yaşamının tanımlayıcı özelliği olarak geri dönüşü. Kapitalizm ölümün üstesinden gelmeye dönük fantastik bir girişimdir. Sermaye birikimi ölümün yerine değer soyutlamasını, yani yaşamın piyasada yapay devamını getiren *Ersatz*, yani ikâme'dir.

Sanayi üretiminden info-çalışmaya geçiş, bir aradalıktan iletişim alanında bağlantılanmaya geçiş, kapitalist evrimin asli unsuru olan soyutlama yarışının son noktası.

Pandemi esnasında, bir aradalık yasaklanmıştır – evde kalın, dostlarınızı ziyaret etmeyin, mesafenizi koruyun, kimseye dokunmayın. Kaçınılmaz şekilde, çevrimiçi geçirilen sürede muazzam bir artış var ve tüm sosyal ilişkiler –iş, üretim, eğitim– bir araya gelmeyi men eden bu alana itilmiş durumda. Çevrimdışı toplumsal ilişki artık mümkün değil. Bu durumun haftalar ve aylarca sürmesi sonrasında ne olacak?

Belki de, Agamben'in öngördüğü gibi, tam-bağlantılı bir yaşam tarzının totaliter cehennemine gireceğiz. Ama farklı bir senaryo da mümkün.

Bağlantılara aşırı yüklenilmesi büyüğü bozarsa ne olacak? Salgın nihayet yatıştığında (yatışacağını varsayarsak), yeni bir psikolojik kimlik tespitinin hükmünü koymuş olduğunu görmemiz mümkün: Çevrimiçi eşittir hastalık. Gençleri, yalnızlık ve korku dolu bir dönemin anımsatıcıları olarak bağlantılanma ekranlarını kapatmaya mecbur

edecek bir kucaklama hareketini de tasavvur edip yaratmamız gerekecek. Sanayi kapitalizminin fiziksel bitkinliğine geri dönmek zorunda olduğumuz anlamına gelmiyor bu; daha ziyade, otomasyonun fiziksel emekten özgürleştirdiği zaman varsıllığının avantajından yararlanmalı ve zamanımızı fiziksel ve zihinsel hazzla adamalıyız demek.

Bu salgında tanık olduğumuz ölümün muazzam yayılışı, zaman algımızı, zevkin ertelenmesi yerine, zevk alma şeklinde yeniden etkinleştirebilir.

Salgının sonunda, uzun tecrit döneminin nihayetinde, insanlar sanal irtibatın, mesafelenmenin ve tekno-totaliter entegrasyonun sonsuz hiçliğine gömülmeye devam edebilir de. Bu mümkün, hatta muhtemel. Ama kendimizi muhtemel olana hapsedemeyiz. Andaki gizli mümkünü keşfetmeliyiz.

Aylarca süren kesintisiz çevrimiçi bağlantının ardından, insanların bir araya gelme isteğiyle evlerinden dışarı çıkması mümkün. Bir dayanışma ve duyarlılık hareketi doğabilir ve insanların bağlantı diktatörlüğünden kurtuluşuna önayak olabilir.

Manzaranın merkezinde yeniden ölüm var: Çoktandır inkâr edilen, insanları canlı kılan şey olan fanilik.

Çeviri: Serap Güneş - Yücel Göktürk

* Bu metnin orijinali e-flux'da çevrimiçi internet sayfasında; Türkçe çevirisi de BirartıBir derginin çevrimiçi sayfasında yayınlanmıştır (04.04.2020). Dosya'daki basımı için yazardan, Birartıbir ve e-flux editörlerinden izin alınmıştır.

Franco “Bifo” Berardi

Takma adı ile “Bifo”, Franco Berardi Bologna’da “Radio Alice”’in kurucusu ve İtalyan Otonomist Hareketin önemli figürlerindendir. Yazar, medya kuramcısı ve medya aktivistidir. Milano Brera Akademisi’nde Medya’nın Sosyal Tarihi üzerine dersler vermektedir. Kitaplarından bazıları; “Breathing: Chaos and Poetry” (MIT Press, 2019), “Futurability: The Age of Impotence and the Horizon of Possibility” (Verso, 2019), “Soul at Work - From Alienation to Autonomy” (MIT Press, 2009).

Yıkımın Ötesinde: Olası Bir Sonrası Üzerine Üç Meditasyon

Bu makale, küresel salgın ile birlikte görünür olan kapitalist sistemin olağanüstü haller yaratarak üzerimizdeki baskısı ve de doğa insan karşıtlığının ayrışması ile ortaya çıkan insan-sonrası krizi birlikte tartışmaktadır. Yazar, günümüz toplumsalını ve arzularını, salgının yarattığı etki ile birlikte tarifler iken bir dayanışma ve duyarlılık hareketinin doğabileceğini savunur ve mümkün olanı keşfetmeye davet eder.

Anahtar sözcükler: Covid-19, kapitalizm, toplum, özgürleşme, trans-humanism.

Beyond the Breakdown: Three Meditations on a Possible Aftermath

This essay discusses the global epidemic within the pressure of the state of exceptions of the capitalist system and the posthumanism crisis due to the dissociation of the nature-human dichotomy. The author invites the reader for the possibilities of the solidarity and tenderness that will lead to emancipation.

Keywords: Covid-19, capitalism, society, emancipation, transhumanism.

MİMARLIK VE DOĞA: KIYAMETİN EŞİĞİNDE AŞKINLIKTAN İÇKİNLİĞE YOLCULUK

Gökhan Kodalak, Dr., Pratt Enstitüsü, Mimarlık Okulu, Misafir Asistan Profesör

Dünya yanıyor. Ormanlar küresel ısınma dolayısıyla tutuşmuş halde; sokaklar mazur görülemeyecek toplumsal ve ekonomik eşitsizliklere tepki olarak alevler içinde; yerküre en batısından en doğusuna yeni ateş fırtınaları ve kuraklık rejimlerinin baskısı altında; toplumsal hayat vahşi yaşam ekosistemlerini istila etmemiz sebebiyle bize bulaşan ufacak bir virüs vasıtasıyla kendisini yakıp yıkmakla meşgul.

Dünya yanıyor, çünkü bu yangını körükleyen bizleriz. Modernite bizi, biz de yerküreyi yüzüstü bıraktık. Doğa ve kültürü birbirinden kopardık. İbn-i Sina ve Linnaeus'tan Descartes ve Alberti'ye, Kant ve Le Corbusier'den Heidegger ve en gösterişli güncel starkiteklere dek başat söylem ve pratiklerimizi insani edimin doğa üzerindeki hakimiyetine dayanan hiyerarşiler üzerine kurduk. Kendimizi aşkın öznelere olarak tahayyül ettik; doğayı her geçen gün artan hızlarda araçsallaştırdık, istismar ettik, köleleştirdik. Tüm dünyayı küller altında bırakmamak adına doğayla kurduğumuz problemli ilişkileri topyekûn değiştirmenin vakti geldi.

I – Yarılmadan Sürekliliğe

Bizi olası kıyametimizin eşiğine getiren sayısız kurum ve pratik içinde ön plana çıkan yaygın bir ön kabul var. Bu ön kabule göre doğa ve kültür birbi-

rinden ayrı iki varoluş alanı. Sanki gerçeklik varlık düzleminde çatallanıyor; hayat bir yanda doğal, öte yanda beşeri varlık ve etkinlikler olmak üzere ortadan ikiye yarıyor. Bir tarafta bitkiler, hayvanlar, fırtınalar, okyanuslar, dağlar, taşlar konumlanıyor bu anlatıda, diğer tarafta sadece insanlar ve insan ürünü olaylar, ekonomik kurgular, toplumsal gelenekler, mimari yapılar, teknolojik aygıtlar, yöresel mutfaklar, kentsel örüntüler. Bugün, neredeyse geçerli tüm yasal ve politik sistemlerimizi, baskın etik ve estetik yaklaşımlarımızı, sayısız gündelik davranış örüntülerimizi bu doğa-kültür yarılması ön kabulü üzerine inşa etmiş bulunuyoruz. Peki ya dünyayı doğa ve kültür adı altında ortadan ikiye yarmak aslında koca bir safsataysa?

Avrupa merkezli erken modern düşünce tarihi doğa-kültür yarılması üzerine kurulu. René Descartes'a göre, örneğin, evreni oluşturan iki ayrı töz var: Birisi akıl, diğeri uzam. İnsan hariç doğadaki her şey, Descartes'a göre, uzam içindeki mekanik ilişkiler üzerinden tanımlanır. Sadece insan rasyonel düşünme yetisine sahip olduğundan, insani olan her şey, doğadan mutlak olarak ayrılır:¹

Hayvanların zekası yoktur, onların içinde eylemde bulunan organlarının düzenine göre doğanın kendisidir. Sadece yaylardan

ve çarklardan oluşan bir saatin zamanı ölçmesi de aynı şekilde gerçekleşir.... Fakat rasyonel ruh, diğer bahsettiğimiz şeylerin aksine, maddenin potansiyelliğinden türetilmez, aksine özel olarak yaratılmalıdır.... Kaba hayvanların bizden [insanlardan] ne denli farklı olduğunu bildiğimizde, ruhumuzun bedenimizden tamamen farklı bir öze sahip olduğunu kanıtlayan argümanları da daha iyi anlarız.

Descartes'a göre insan doğal olan her varlıktan farklı bir öze sahiptir, "özel olarak yaratılmalıdır." Kültür ve doğa birbirinden özenle ayrılması gereken iki farklı varlık düzlemidir.

Şaşırtıcı olmayacak biçimde, aydınlanma dönemi mimarlık diskur ve pratiklerinin çoğu bu doğa-kültür yarılmasını benimseyen bir çizgide geliştirdi. Claude Perrault'yu takip eden Jean-Nicolas-Louis Durand, örneğin, *Précis* (1802-5) adlı etki gücü yüksek kitabında mimarlığın artık doğayla kurduğu ilişki üzerinden tanımlanamayacağını ilan eder. Sunduğu alternatif yapıların çevrelerinden tamamen koparıldığı, mimari kompozisyonların salt soyut geometrik gridler içerisinde etüt edildiği ve tasarlandığı, mimarlığın doğadan mutlak olarak arındırılıp kendi otonom iç yapısına hapsedildiği bir mimarlık-doğa yarılması.² Böylece bugüne dek ana akım tasarım ve kuram ortamında etkin pozisyonunu hâlâ koruyan bu yaklaşımla birlikte kültür-doğa ayrımı mesleğe mimarlık-doğa yarılması olarak tercüme edilmiş oldu.

Yarılma ön kabulü mimarlık ve düşün alanında modern kanonun temelini oluşturdu oluşturmaya ama kendisine itiraz eden, eleştiri getiren, alternatif sunan yer altı yaklaşımlarından söz etmek de mümkün. Descartes'la aynı dönemde faaliyet gösteren, düşünceleri bastırılmış, kitapları yasaklanmış, yaşadığı kentten ve cemiyetten kovulmuş, hayatına kastedilmiş bir başka düşünür, örneğin, doğa-kültür yarılmasına karşı en erken ve en kuvvetli eleştiriye getirmişti. Bu düşünür Spinoza. Spinoza'ya göre doğa ve kültür birbirinden koparmak, bu iki varoluş düzlemini birbirine zıt koymak, hayal gücü kısıtlı zihinlerin oluşturduğu yetersiz bir anlatı [E IAppdx.].³ Aksine, doğa ve kültür tek bir varoluş sürekliliğinin iki farklı tezahürü [KV I.2-3; E IP15-8]. İnsani ve insandışı etkinlikler mutlak olarak ayrı prensiplerle çalışan iki eylem alanını oluşturmuyorlar; tek bir aktif sürekliliğin ortak yaşantı ve etkileşim çizgilerine gebe tikel modifikasyonlarını [modificatio] oluşturuyorlar [E ID5; E IP25C]. Özetle, Spinoza bize şu alternatifi

sunuyor: Doğa-kültür ilişkisini bir yarılma ön kabulü üzerinden değerlendirmek zorunda değiliz. Pekâlâ, hayatı *doğa-kültür sürekliliği* üzerinden kavrayabiliriz.

Peki ne işe yarar doğa-kültür ilişkisini yarılma olarak değil de süreklilik olarak kavramak? En başta şu işe yarar: İnsan ve insandışı arasında, doğa ve kültür arasında, mimari ve doğal çevre arasında uzlaşmaz bir anlatı kurmaktan vazgeçeriz. Çünkü doğa ve kültürü birbirleriyle uzlaşmayan, birbirinden mutlak olarak kopuk, birbirinden tamamen bağımsız iki farklı varoluş düzlemi halinde inşa etmek demek, doğa ve kültürün sayısız ortak mefhumunu ve müşterek işleyişini, altlarında yatan gerçekliğin potansiyel sürekliliğini, aralarındaki aşamalı geçişleri, melez kurguları ve nüanslı etkileşimleri ıskalamak demek. Çünkü insan ancak kendisini doğadan ayrı bir varlık olarak tanımlarsa, doğayı karşısına alması mümkün. Karşıtlığın ön koşulu ayırım. Dolayısıyla, doğa-kültür yarılması problemleri bir güzergaha işaret ediyor. Doğa ve kültürü birbirinden koparmak insanın doğayı karşısına alma hezeyanının ilk şartı. Tam da bu yüzden, Spinoza'nın zarif bir biçimde altını çizdiği üzere, doğa-kültür sürekliliği önemli bir başlangıç noktası. İnsani varlığımızın insandışı varlıklarla, kültürel üretimlerimizin doğal imalatlarla, yapılı çevrenin doğal çevreyle sürekli olduğunu kavradığımız ölçüde bu varoluş düzlemlerinin birbirine sunduğu zengin potansiyelleri bir ayırım ya da karşıtlık gözetmeden değerlendirmemiz mümkün. Doğa-kültür sürekliliği kozmik ölçekte etik bir ortakyaşam tahayyülünün ilk adımı.

II – Hiyerarşiden Heterarşiye

Doğa-kültür yarılması ilk bakışta masum bir kategorik ayırım gibi gözüküyor. Oysaki hiç de masum bir yarılma değil, çünkü ardında hiyerarşik bir varlık düzlemi (yani ontoloji) ön kabulü gizliyor. Yani doğa ve kültür arasında yapılan ayırım yatay değil, düşey. Bu düşey ayırım, kültürel hayatın doğal hayatın tabiatı gereği üzerinde konumlandığı, insanların insandışı varlıklardan varoluşsal olarak üstün oldukları ön görüşüyle inşa ediliyor. Bu hiyerarşi bir tarafa aktif ve pozitif, diğer tarafa pasif ve negatif sıfatlar yüklemek vasıtasıyla kurgulanıyor. Bu yüzden kendi türümüzü yani insanları yaşamın başrolündeki etken özneler, insandışı varlıklarıysa hayatın arka planını oluşturan edilgen nesneler olarak görmeye alıştırdık. Bu sebeple insanları olayları eyleyen muktedirler, insandışı varlıklarıysa eyleme tabii olan köleler gibi algılamaya şartlandık. Bu perspektiften, insanları zamanla

imtiyazlı ilişkiler kurabilen, gelişime ve dönüşüme açık, evrim halinde varlıklar olarak sınıflandırırken, insandışı varlıkları zamandışı, gelişime ve dönüşüme kapalı, donuk ve mekanik örüntülere indirgemeye koşullandık. Peki ya insanın insandışı varlıklardan üstün olduğu, kültürün doğa üzerinde tahakküm kurduğu bu hiyerarşik anlatı yine kendi kendimize uydurduğumuz bir zırvaysa?

Ana akım modern düşünce tarihi bu insanmerkezli hiyerarşi anlatıları üzerine kurulu. Descartes, yuvarıkta verdiğim örnekten hatırlayacağınız üzere, insan ve doğa arasında masum ve nötr bir ayırım yapmıyordu—hayvanlar da dahil tüm insandışı doğal varlıkları mekanik ve edilgen otomatlara indirgerken, sadece insanları ayrıcalıklı ve etken varlıklar addediyordu. Modern düşün tarihinin bir başka önde gelen figürü Immanuel Kant da felsefesini şahsına münhasır bir insanmerkezli hiyerarşi üzerine oturtur:⁴

Dünyada koşulsuz ve doğada hiçbir şeye bağımlı olmayan teleolojik nedenselliğe sahip sadece tek bir varlık türü vardır.... Bu varlık türü İnsan'dır.... Objektif tanımını yaptığımızda, sadece insanın duyuötesi bir yetiye sahip olduğunu onaylayabiliriz.... Bu anlamda insan yaradılışın nihai sonucu ve en üst düzey referans noktasıdır.... Böylece bu mevzuat İnsanı tüm doğanın teleolojik olarak emrinde olduğu nihai bir sonuç olarak niteler.

Kant'ın yaklaşımı, dikkat ederseniz, teleolojik bir kavramsal çatki üzerine kurulu. Fakat farklılıkları bir tarafa, Kant da Descartes gibi kültür ve doğa arasında, insan ve insandışı varlıklar arasında bariz bir hiyerarşi kurmaktan çekinmiyor. Kant'a göre insan yaradılışın "en üst düzey referans noktası," hatta "tüm doğanın (...) emrinde olduğu nihai bir sonuç." Aydınlanma sonrası modern düşünce, kısaca, tüm doğanın insanın emrinde olduğu bir hiyerarşi tahayyüllü üzerine kurulu.

Modern mimarlık ve kentsel tasarımın ana akım damarları da kendilerini insanın doğa üzerindeki tahakkümünü destekleyen bu hiyerarşik tahayyül etrafında örgütlediler. Bu hiyerarşik tahayyül Wren'in Londra'sından Haussmann'ın Paris'ine, Cerdà'nın Barcelona'sından Burnham'ın Chicago'suna dek önemli kentsel tasarımlarda kendisini tepeden inme planlama, hiyerarşik toplumsal organizasyon, geometrik desenleme ve akslama, homojen zonlama, aşırı rasyonel kompozisyon, tipolojik modülasyon, merkez-periferi ikiliği, doğal-yapılı çevre arasında asimetrik oranlama gibi

tekniklerle uygulamaya soktu. Modern mimarlığın en önde gelen figürlerinden Le Corbusier'nin erken yirminci yüzyıl kentlerindeki az da olsa iç içe geçmiş doğal ve yapılı çevrelerden ve vadettikleri melez deneyimlerden nefret etmesi, aksine bu kentleri (başta Paris ve New York olmak üzere) baştan aşağı yıkmayı teklif etmesi, yerlerine edilgen yeşil alanlar üzerinde yükselen zemin kotundan özenle koparılmış obsesif nizamda "Kartezyen gökdelenler" dikmeyi önermesi tabii ki tesadüf değil. Le Corbusier'e göre:⁵

Görevimiz herkesin katılımını gerektiriyor, fakat karmakarışık bir katılım değil bu, nizam içinde, hiyerarşik bir katılım.... Ufuk artık değişiyor.... Muhteşem bir çağ başlıyor.... Bu muazzam dönüşüm ancak hiyerarşik yükselme sonucu vuku bulabilir.

Ana akım modern mimarlık kültürel ve yapılı çevrenin doğal çevre üzerindeki hiyerarşik tahakkümü üzerine kurulu.

Kültür ve doğa arasındaki, insan ve insandışı varlıklar arasındaki, yapılı ve doğal çevre arasındaki ilişkileri bu yaygın hiyerarşi tahayyülü üzerinden kavramak zorunda değiliz. Spinoza'ya göre bu farklı varoluş kiplerini düşey olarak örgütleyen hayatın kendisi değil, bizim insanmerkezli bakış açımız. Yani, biz kendimizi ve kültürel etkinliklerimizi merkeze aldığımızdan ötürü, insandışı varlıkları ötekileştiriyoruz, doğal etkinlikleri madunlaştırıyoruz. Problem, kendimizi doğanın üstünde görmemiz. Oysaki Spinoza'ya göre, sorunlu olan doğanın içinde insanı, yani kendimizi, "alemin içinde başka bir alem" [*imperium in imperio*] olarak kavramak [E III Pref.]. Spinoza: "Oysaki insanlar, diğer tüm varlıklar gibi, doğanın bir parçasıdır" [Ep.30]. Doğa ve kültür tek bir süreklilikten ibaret; biz bu süreklilikten kopuk, bu sürekliliğe tepeden bakan, bu süreklilikten üstün başka bir alemde yaşamıyoruz; bu süreklilikle hemzemin bir düzlemde hayat sürüyoruz. Yani doğa-kültür ilişkisi hiyerarşi üzerine kurulu değil, heterarşi üzerine kurulu.

Bu heterarşik lens, sadece insanların etken öznelere olduğu, geri kalan tüm insandışı varlıkların edilgen nesnelere indirgendiği kurguların reddi demek. Doğa-kültür heterarşisi tüm doğal ve kültürel aktörlerin farklı yeğliliklerde aktif öznelere olduğu anlamına geliyor. Doğal ve kültürel aktörler heterojen farklılıklarını örgütlemek için düşey ast-üst ilişkilerine girmek zorunda değiller artık; farklılıkları yatay olarak örgütlemek mümkün. Heterarşi tam da bu demek: Heterojen ve farklı fakat eşit ve hemzemin. Bu heterarşik perspektiften bakıldığında

da, mimari pratisyenler, mimarlık kuramcıları, yapı-
lı çevre aktörleri olarak kendimizi doğaya karşı
mücadele eden, doğanın tepesine binmiş hüküm-
darlar olarak tahayyül etmek zorunda değiliz artık.
Kendimizi doğa-kültür sürekliliğine hemhâl biçim-
de doğal çevre ve insandışı varlıklarla ortaklık ku-
ran deney ve tasarımlar yapan hemzemin aktörler
olarak yeniden tanımlamamız mümkün.

III – Aşkınlıktan İçkinliğe

Nasıl ki doğa-kültür yarılması örtük bir hiyerarşi-
nin altlığını oluşturuyorsa, bu örtük hiyerarşi de
insanın doğa üzerindeki aşkınlık tahayyüllüne ze-
min hazırlıyor. Burada aşkınlıktan kasıt, insanın
bu hiyerarşi vasıtasıyla kendisini dünyevi boyutun
ötesine taşıyıp düpedüz kutsallaştırması. Moder-
niteyle birlikte doğa üzerinde kurduğumuzu var-
saydığımız hakimiyet dolayısıyla kendimizi tanı-
laştırmaya koyulduk. Tüm insandışı varlıkları ve
doğal çevreyi kutsal varsaydığımız emellerimize
ulaşmamızı sağlayacak şekilde kullanıldıktan son-
ra atılabilir vasıtalar olarak kodladık. Kendimizi
doğadan kopardığımız, doğaya üstün kıldığımız
yetmiyormuş gibi, doğaya aşkın kıldık. Peki ya
bu kendinden menkul aşkınlık tahayyülümüz de
yarılma ve hiyerarşi anlatıları gibi koca bir safsa-
taysa?

Bu insanmerkezli aşkınlık anlatısı salt filozof ve
mimarların kapıldığı bir hezeyan değil. Çağdaş fi-
zik ve kozmoloji gibi disiplinlerin önde gelen bi-
lim insanları da bu anlatıya kapılmış durumdalar.
Örneğin genel görelilik teorisiyle kuantum meka-
niğini birleştirerek yirmi birinci yüzyıl toplumsal
hayal gücünde kendisine özel bir yer edinen çağ-
daş fizikçi Stephen Hawking bile kendi kozmo-
lojik kuramını insanmerkezli bir aşkınlık anlatısı
üzerine formüle etti. *Zamanın Kısa Tarihi* (1988)
adlı kitabında, Hawking, evrende “İnsani Prensip”
[*the Anthropic Principle*] adlı bir yasa olduğunu,
bu aşkın prensibin biz insanlar var olabilelim, ev-
reni deneyimleyebilelim ve onun sırlarını keşfede-
bilelim diye evrene ince bir ayar çektiğini iddia
ediyor:⁶

Evrenin bu şekilde olmasının nedeni “İnsani
Prensip”tir.... Sadece var olma olasılığı çok
düşük olan bu evrende bizim gibi zeki var-
lıklar gelişip “Neden evren benim onu gör-
düğüm gibi?” diye sorabilir. Cevap basittir:
Eğer ki evren başka türlü olsaydı, biz burada
olamazdık!

Dikkat ederseniz Hawking’in yaklaşımı insanlığı
artık salt gezegenin ekolojisine, yani dünyevi do-

ğaya aşkın kılmakla kalmıyor, tüm evrene aşkın kı-
lıyor. Çapı yaklaşık doksan üç milyar ışık-yılı olan
evrenin ta kendisi, Hawking’e göre, sırf biz ikamet
edelim diye var olmuş. Altını çizmek istediğim
mesele tam da bu: İnsanmerkezli aşkınlık anlatısı
tedavülden kalkmış bir tahayyül değil, bilimsel ol-
sun, felsefi olsun, hâlâ çağdaş düşüncenin vazge-
çemediği yaygın bir yanılsama.

İnsanmerkezli aşkınlığın mimarlık içinde de sayı-
sız güncel karşılığı var. En barizi, mimari tasarımın
kendisini ve objesini kutsallaştırarak doğal çevre-
ye aşkın kılmak. Fakat daha sinsi aşkın kurgular da
mevcut. Örneğin, mütevazı yerel mimarlar olsun,
auteur starkitektler olsun, sayısız mimari aktörün
ekolojik duyarlılık kisvesi altında doğa-mimarlık
ilişkisini kozmetik göz boyamalara ve yeşil akla-
ma [*greenwashing*] tekniklerine indirgemesi. Ya
da doğa-mimarlık sürekliliğindeki nitel etkileşim-
leri nicel hesaplamalara indirgeyerek şeklen doğa-
dostu (altın, gümüş, bronz) sertifikalarla avunması.
Güncel mimarlığın sayısız örneği ne yazık ki hâlâ
yapılı çevrenin doğal çevre üzerindeki aşkınlığı
üzerine kurulu.

Oysaki ne insan insandışı varlıklar üzerinde aşkın,
ne kültür doğa üzerinde kutsal, ne de yapılı çevre
doğal çevre üzerinde ilahi. Üstelik bu aşkınlık ta-
hayyüllerine mecbur da değiliz. Spinoza aşkınlığa
döneminde fırtınalar koparan bir alternatif geliştiri-
miş, adını da *içkinlik* [*causa immanens*] koymuştu
[KV 1.2; E ID5; E IP7-11; TTP 16.3]. Spinoza’nın
başını belaya sokan bu radikal yaklaşıma göre, ne
modern-öncesi anlamıyla “Tanrı,” ne de modern
tanımıyla “İnsan,” evrenin üzerinde doğaüstü bir
konuma sahip değil—evrendeki tüm varoluş kiple-
ri evrenin işleyişine içkin. Spinoza’ya göre modern
insanın problemi de tam olarak bu: Kendisini evre-
ne aşkın kılmak, kendisini tüm varlıklar arasında
tek istisna sanması, kendisini geri kalan tüm var-
lıklar üzerinde ilahi ve kutsal addetmesi. Bu bağ-
lamda mimarlık diskuru ve pratiğinin Spinoza’dan
asırlardır özenle uzak durması pek şaşırtıcı değil.⁷
Çünkü Spinoza’ya göre ne evren sırf biz var olalım
diye insani bir prensip üzerine kurulu, ne de biz
kendimizi insandışı tüm varlıklardan üstün kılan
doğaüstü güçlere sahibiz. İnsan insandışı varlıkla-
ra, doğa kültüre, yapılı çevre doğal çevreye içkin.

IV – Yeni Bir Mimarlık-Doğa İlişkisine Doğru

Kıyametin eşiğine kadar geldiğimiz şu günlerde
iflas eden mimarlık-doğa tahayyüllerimizi geride
bırakmamızın vakti geldi. Doğal ve yapılı çevre
arasında mutlak bir yarılma tahayyül etmek ye-

rine doğa-mimarlık sürekliliğini olumlayan yeni perspektifler geliştirmek mümkün. Yapılı çevreyi doğal çevrenin üzerine tepeden indirmeyi marifet sayan hiyerarşik tahayyüller yerine doğa-mimarlık ilişkisini hemzemin kılan heterarşik yaklaşımlar kurgulamak mümkün. Mimari kutsallaştıran, mimari tasarımı doğal çevre üzerinde aşkınlaştıran tahayyüller yerine, mimarlığı doğaya içkin kılan kurgular örgütlemek mümkün. Yirmi birinci yüzyılda mimarlık hâlâ doğayı sömürgeleştirmek ve zapturapt altına almakla övünen bir meslek olarak kalmak zorunda değil. Süreklilik, heterarşi ve içkinlik üzerine—yani ortakyaşam üzerine—kurulu yeni bir mimarlık-doğa ilişkisi tasarlamak hâlâ mümkün.

Spinoza Kaynakçası İçin Kısaltmalar

- E *Etika*; bölüm numarası (Roma rakamıyla), ardından Curley'nin sistemi kullanılarak önerme (ya da diğer) numaralar (Arap rakamıyla): D = Definition/Tanım; A = Axiom/Aksiyom; P = Proposition/Önerme; Dem. = Demonstration/Kanıt; C = Corollary/Sonuç; S = Scholium/Yorum; Exp. = Explanation/Açıklama; L = Lemma/Önsav; Post. = Postulate/Varsayım; Pref. = Preface/Önsöz; App. = Appendix/Ek Bölüm; Def. Aff. = Part III 'Definitions of the Affects' / Bölüm III 'Duyuların Tanımları'
- TTP *Teolojik-Politik İnceleme*; fasıl numarası ve Gebhardt sayfa referansıyla.
- TP *Politik İnceleme*; fasıl ve paragraf numarasıyla.
- TIE *Zihnin Gelişimi Üzerine İnceleme*; paragraf numarasıyla.
- Ep. *Mektuplar*; mektup numarasıyla.
- KV *Tanrı, İnsan ve İnsanın Mutluluğu Üzerine Kısa İnceleme*; bölüm numarası (Roma rakamıyla), fasıl numarası (Arap rakamıyla).
- PPC *Kartezyen Felsefenin Prensipleri*; bölüm numarası (Roma rakamıyla), önerme numarası vs. (Arap rakamıyla), yukarıdaki *Etika* kısaltma sisteminin aynısını kullanarak.
- CM *Metafizik Düşünceler*; fasıl numarası (Roma rakamıyla) ve bölüm numarası (Arap rakamıyla).
- CGH *İbrani Grameri*; fasıl numarası ve Gebhardt sayfa referansıyla.

DİPNOTLAR

¹ Descartes, *Discourse on Method* [CSM I 131-41], ya da: René Descartes, *Discourse on Method and Meditations*, trans. Elizabeth S. Haldane and G. R. T. Ross (New York: Dover, 2003), 28-40.

² Durand'ın mimarlık-doğa ilişkisini kopardığı kuramsal bölüm için, bkz: Jean-Nicolas-Louis Durand, *Précis of the Lectures on Architecture* (Los Angeles: The Getty Research Institute, 2000), 77-88. Yapıların çevrelerinden kopararak salt geometrik gridler üzerinde etüt edildiği plakalar içinse, 211-315 sayfaları arasını inceleyiniz.

³ Spinoza kaynakçası için kısaltmalar metnin sonunda. Spinoza kaynaklarının Latince asılları için *Opera Posthuma* ve Gebhardt'ın *Spinoza Opera*'sını kullanıyorum. Türkçe çevirileri Shirley, Elwes ve Curley'nin İngilizce çevirilerinin Latince asıllarıyla karşılaştırması sonrası kendim yapıyorum: Baruch Spinoza, *Opera Posthuma* (Amsterdam: Anon., 1676). Baruch Spinoza, *Spinoza Opera*, 4 vols., ed. Carl Gebhardt (Heidelberg: Carl Winters, 1925). Baruch Spinoza, *Works of Spinoza: Unabridged Elwes Translation*, 2 vols, trans. R.H.M. Elwes (New York: Dover, 1951). Baruch Spinoza, *Spinoza: Complete Works*, trans. Samuel Shirley (Indianapolis: Hackett, 2002). Baruch Spinoza, *The Collected Works of Spinoza*, trans. Edwin Curley, 2 vols. (New Jersey: Princeton University Press, 2016).

⁴ Kant, *Kritik der Urteilstkraft*, 84 ya da: Immanuel Kant, *Critique of Judgement* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 263-4.

⁵ Le Corbusier, *When the Cathedrals Were White* (New York: McGraw-Hill, 1964), 8-9.

⁶ Stephen Hawking, *A Brief History of Time* (New York: Banham, 1998), 128-31; 42.

⁷ Son yıllarda mimarlık diskurunun Spinoza felsefesine mesafeli duruşu bir nebze olsun kırılmaya başladı: Peg Rawes, "Spinoza's Architectural Passages and Geometric Components," in *Spinoza Beyond Philosophy*, ed. Beth Lord (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012), 66-87. Peg Rawes, "Dissimilarity: Spinoza's Ethical Ratios and Housing Welfare," in *Spinoza's Philosophy of Ratio*, ed. Beth Lord (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018), 108-25. Léopold Lambert, *The Funambulist Pamphlets*

1: *Spinoza* (New York: Punctum Books, 2013). Gökhan Kodalak, "Spinoza, Heterarchical Ontology and Affective Architecture," in *Spinoza's Philosophy of Ratio*, ed. Beth Lord (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018), 89-108. Gökhan Kodalak, "Spinoza and Aesthetic Dimensions of Space time," in *What Time Is It?*, ed. Süreyya Evren (Istanbul: Arter, 2019), 122-33. Gökhan Kodalak, "A Monstrous Alliance: Open Architecture and Common Space," *Footprint Delft Architecture Theory Journal* 9, no. 16 (Spring, 2015): 69-91. Gökhan Kodalak, "Spinoza and Architecture: The Air of the Future," *Log*, no. 49 (2020): 122-46. Beth Lord, "Spinoza and Architectural Thinking," *Intellectual History Review* 30, no. 3 (2020).

KAYNAKÇA

Corbusier, Le. *When the Cathedrals Were White*. New York: McGraw-Hill, 1964.

Descartes, René. *Discourse on Method and Meditations*. Translated by Elizabeth S. Haldane and G. R. T. Ross. New York: Dover, 2003.

Durand, Jean-Nicolas-Louis. *Précis of the Lectures on Architecture*. Los Angeles: The Getty Research Institute, 2000.

Hawking, Stephen. *A Brief History of Time*. New York: Banham, 1998.

Kant, Immanuel. *Critique of Judgement*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Kodalak, Gökhan. "A Monstrous Alliance: Open Architecture and Common Space." *Footprint Delft Architecture Theory Journal* 9, no. 16 (Spring, 2015): 69-91.

"Spinoza and Aesthetic Dimensions of Spacetime." In *What Time Is It?*, edited by Süreyya Evren, 122-33. Istanbul: Arter, 2019.

"Spinoza and Architecture: The Air of the Future." *Log*, no. 49 (2020): 122-46.

"Spinoza, Heterarchical Ontology and Affective Architecture." In *Spinoza's Philosophy of Ratio*, edited by Beth Lord, 89-108. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018.

Lambert, Léopold. *The Funambulist Pamphlets 1: Spinoza*. New York: Punctum Books, 2013.

Lord, Beth. "Spinoza and Architectural Thinking." *Intellectual History Review* 30, no. 3 (2020): 489-504.

Rawes, Peg. "Dissimilarity: Spinoza's Ethical Ratios and Housing Welfare." In *Spinoza's Philosophy of Ratio*, edited by Beth Lord, 108-23. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018.

"Spinoza's Architectural Passages and Geometric Components." In *Spinoza Beyond Philosophy*, edited by Beth Lord, 66-87. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012.

Spinoza, Baruch. *The Collected Works of Spinoza*. Translated by Edwin Curley. 2 vols. New Jersey: Princeton University Press, 2016.

Opera Posthuma. Amsterdam: Anon., 1676.

Spinoza Opera. Edited by Carl Gebhardt. 4 vols. Heidelberg: Carl Winters, 1925.

Spinoza: Complete Works. Translated by Samuel Shirley. Indianapolis: Hackett, 2002.

Works of Spinoza: Unabridged Elwes Translation, 2 Vols. Translated by R.H.M. Elwes. New York: Dover, 1951.

Gökhan Kodalak

Gökhan Kodalak Cornell Üniversitesi Mimarlık ve Kentsel Gelişim Tarihi bölümünde doktora yaptı. Aboutblank mimarlık ofisinin kurucularından. Pratt Enstitüsü Mimarlık Okulu'nda mimarlık ve felsefe dersleri veriyor.

Mimarlık ve Doğa: Kıyametin Eşiğinde Aşkınlıktan İçkinliğe Yolculuk

Kıyametin eşiğine kadar geldiğimiz bugünlerde iflas eden mimarlık-doğa tahayyüllerimizi geride bırakmamızın vakti geldi. Doğa ve kültürü birbirinden kopardık. İbn-i Sina ve Linnaeus'tan Descartes ve Alberti'ye, Kant ve Le Corbusier'den Heidegger ve en gösterişli güncel starkitektlere dek başat söylem ve pratiklerimizi insani edimin doğa üzerindeki hakimiyetine dayanan hiyerarşiler üzerine kurduk. Kendimizi aşkın öznelere olarak tahayyül ettik; doğayı her geçen gün artan hızlarda araçsallaştırdık, istismar ettik, köleleştirdik. Yapılı çevreyi doğal çevrenin üzerine tepeden indirmeyi marifet sayan hiyerarşik tahayyüller yerine doğa-mimarlık ilişkisini hemzemin kılan heterarşik yaklaşımlar kurgulamak mümkün. Mimarı kutsallaştıran, mimari tasarımı doğal çevre üzerinde aşkınlılaştıran tahayyüller yerine, mimarlığı doğaya içkin kılan kurgular örüntülemek mümkün. Yirmi birinci yüzyılda mimarlık hâlâ doğayı sömürgeleştirmek ve zapturapt altına almakla övünen bir meslek olarak kalmak zorunda değil. Bu metin, mimarlık düşünüyü ve pratiğinin asırlardır özenle uzak durduğu Spinoza'nın doğa felsefesiyle etkileşime girerek, sürekllilik, heterarşi ve içkinlik üzerine—yani ortakyaşam üzerine—kurulu yeni bir mimarlık-doğa ilişkisi tasarlamaya koyuluyor.

Anahtar sözcükler: Spinoza, ortak yaşam, mimarlık mesleği, doğa, Covid-19.

Architecture and Nature: A Journey from Transcendence toward Immanence at the Brink of the Apocalypse

Nowadays, while approaching the brink of the apocalypse, it is time we left behind our bankrupt fantasies concerning the relationship of architecture and nature. We have bifurcated nature and culture. We have grounded our discourses and practices -from Ibn Sina and Linnaeus to Descartes and Alberti, from Kant and Le Corbusier to Heidegger and the latest pretending starchitect-on tired hierarchies that advocate and fuel the hubris of human mastery over nature. We have falsely imagined ourselves as transcendent agents, have enserfed, exploited, instrumentalized nature in evermore rapidly accelerating rhythms. Yet it is possible to formulate heterarchical approaches that render nature-architecture relationship horizontal, rather than advocating for hierarchical application of the built environment on top of the natural. It is possible to organize architecture immanent to nature, rather than rendering architects sacred, and architectural design transcendent. In the twenty-first century, architecture does not need to remain as a tired profession that continues to boast about colonizing and mastering nature. By interacting with the natural philosophy of Spinoza that has been carefully avoided for centuries by the architectural discourse and practice, this essay sets out to forge a new relationship of architecture and nature grounded on continuity, heterarchy, and immanence- that is, on symbiosis.

Keywords: Spinoza, symbiosis, architecture profession, nature, Covid-19.

FELAKETLE ŞEKİLLENEN KENTSEL MEKÂN: ESNEK ADAPTASYON, KAPALI SİSTEM SÜRDÜREBİLİRLİĞİNE KARŞI

Şevin Yıldız, Dr., Asistan Profesör, Chicago Illinois Üniversitesi, Kentsel Planlama ve Politikalar Bölümü

2000'li yılların başında, 11 Eylül olaylarının akabinde, sosyal bilimlerin kentle ilgilenen dallarında Paul Virilio isimli bir Fransız düşünürün işleri öne çıktı. New York kentinin finans merkezinde yaşanan bu terörist saldırı, insanları, kentle ilişkileri bağlamında da derinden sarsmıştı. Kentin devamlılığını sağlayan sistemlerin bu felaketle sekteye uğraması, ulaşım hatlarının birbirinden kopmasıyla başladı ve o bölgede yaşayanların hava kirliliğinden dolayı evlerine girememelerine dek uzanan geniş bir yelpazede, travmayı günlük yaşamda hep canlı tuttu. New Yorklular uzun zaman bu travmanın etkisinden kurtulamayacaklardı zira Manhattan'ın güney bölgesinin yapılandırılması on yıllar sürecekti. Virilio, hem daha eski eserlerinden *Speed and Politics'de* (Hız ve Siyaset), hem de 11 Eylül olaylarından birkaç sene sonra yayınladığı *Accident* (Kaza) isimli kitabında, enformasyon çağına dair öngörülerde bulunuyordu. Fransız düşünürü göre kaza, hangi boyutta olursa olsun, teknolojinin bir yan ürünüydü; herhangi bir sistem tasarımını, ileride onun bozulmasına sebep olacak bir kazadan bağımsız düşünmek mümkün değildi. Virilio'nun kaza ve ilerleme bağlamında gündeme taşıdığı sorular, böyle bir kentsel travmayı yaşayan insanların ihtiyaç duyduğu felsefi sorgulamayı sağladı ve bu nedenle Fransız düşünür Anglosakson akademi dünyasında iyice popülerlik kazandı.

Kazanın, doğal felaketlerin ya da sistem çöküşlerinin, mimarlık ve mühendislik gibi çatılarını stabilite ve tektonik üzerine kuran disiplinlerde yeri tekinsizdir. Ne mimarlık eğitimi ne de mimarlık pratiği, bozulma (*breakdown*) kavramını uzun vadede içinde barındırıp, bozulduktan sonra kendini yeniden şekillendirecek biçimde kurgulanmamıştır. Mimarlık pratiğinin böyle bir felaket durumunda tepkisi yeniden yapmak ve tamir etmek, krizden önce stabil olarak algıladığı düzene geri dönmeye çalışmaktır. Bu bağlamda mimarlık ve kent tarihi, her dönemde yeniden inşa örnekleriyle doludur. Örneğin Tokyo, tarih boyunca yangınlar ve depremler sonrasında yeniden yapılandırılmış ve her seferinde kent, malzeme kullanımı ve işlevsellik açısından yeni bir eşik geçmiştir. Kent yöneticilerinin, 19.yüzyılda, Meiji Restorasyon döneminde, yapı yönetmelikleri geliştirmesi, kent merkezini yeniden inşa ederken ahşaptan vazgeçip, kagir ve taş malzeme kullanılmasını teşvik etmesi buna örnek olarak gösterilebilir.¹ İkinci Dünya Savaşı'ndan zarar gören kentlerin ya da kendi içinde bölünmüş Berlin veya Beyrut gibi şehirlerin de yeniden inşası bu deneyimlere örnekler. Yıkım ve yeniden yapım döngüsü mimarlık mesleğinin kentle büyük ölçekte tekrar tekrar karşılaşmasına olanak tanır. Yüzyıllar boyunca dayanıklılık döngüsü bu şekilde yaşanmıştır.

Adaptasyon mu, Sürdürülebilirlik mi?

Deprem, yangın, savaş gibi kolektif bellekte yeri taze olan felaketler, yeniden inşa seçeneğini hep gündemde tutarken, sonu daha belirsiz veya yakın tarihte deneyimlenmemiş krizlerde, örneğin pandemi veya artık daha sık aralıklarla görülen iklim kökenli çevre felaketleri gibi, esnek adaptasyon senaryoları daha çok telaffuz edilir oldu. Esnek adaptasyon hem uzun vadeli hem de kısa vadeli problemlerin çözümlerini bir arada tasarlayan bir adaptasyon modeline dayanır. Son on yılda, kent plancıları bu sıklıktaki krizlere adapte olmayı “dayanıklılık” (*resiliency*) kavramıyla beraber gündemlerine aldılar. Asya’da sıklığı artan Muson yağmurları ve tayfun felaketleri, ABD’de artık çokça görülen orman yangınları ve kasırgalar, Pasifik’teki Ateş Çemberi’nin tetiklediği tektonik hareketlilik, büyük felaketlerin artık ortalama 50 veya 100 yılda bir değil daha kısa aralıklarla yaşanacağını göstermektedir. Hal böyle iken sistemik felaketlere yönelik geliştirilecek adaptasyon politikalarının da yeniden inşa refleksinin ötesinde bütünsel bir yaklaşımı benimsemesi gerekir.

Esnek adaptasyon kavramı planlamada yeni yeni yer bulurken, mimarlık ise bu kavramla ekolojik sistemleri çözmeye ve bünyesine katmaya çalıştığı bir noktada tanıştı. Mimarlık eğitimi ve pratiği, son 20 yılda ilk önce “sürdürülebilir mimari” sonra da “biyofilik tasarım” kanalları üzerinden ekoloji ile ilişki kurmaya çalışıyor. Çevre tarihinde kendine yer açma çabasında Buckminster Fuller, Paolo Soleri gibi çokça bilinen mimarlara veya daha yakın dönemden Ken Yeang veya Glenn Murcutt gibi tasarımcılara başvurdu. Zaman zaman sibernetik ve mimarlık ya da ekoloji ve mimarlık arasında köprü olan bu isimler, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası modernizminin en etkili olduğu dönemde, organizmizm düşüncesini yeniden canlandırdılar. En bilinen örneklerden olan Fuller’ın *Space Ship Earth* (Uzay Gemisi Dünyamız) adlı projesi, uza-ya ilk kez insan gönderilen 60’lar için sembolik bir çalışmaydı. Uzaydan bakan birinin gözünden, dünyanın kendi içinde kapalı bir gemi gibi algılanması üzerine dayalı olan bu metafor, Fuller’ın kendi kendine yetebilme prensibiyle çalışan kapalı sistemler idealini, mimarı tasarımlarına taşımasına yardımcı oldu.² Soleri’nin veya Yeang’ın eko tasarımları da yerel klima koşullarından yola çıkarak, örneğin çölde bulunabilecek sonsuz güneş kaynağı gibi, kendi mikrokozmosunu devam ettirmeyi hedef alan işler oldu. Ama son tahlilde bunlar, kentin metabolik ekosistemine eklemlenen adalar ya da kontrollü ortamlarda deneysel bir biçimde

var olan prototiplerdi. Daha büyük kentsel sistemlerin, arazi ölçeğine indiği noktada, bu prototiplerin nasıl bir değişime yol açacağını hesaplamak ya da kestirebilmek pek mümkün değildi.

İşte tam da bu belirsizlik ekseninde, bugünün krizleri, kapalı sistemler dinamiğine oturtulmuş mimari çözümlerde karşılık bulamıyor. Krizin sürekliliği ve etkilerinin kentin altyapısı ve dokusu üzerinden katlanarak büyümesi, mimarlık pratiğini hazırlıksız yakalıyor. Peki bu durumun temel nedeni nedir? Mimarlığın ekoloji kapsamında geliştirdiği pasif iklimlendirme, enerji tasarrufu veya sürdürülebilir malzeme kullanımı gibi çözümler, kompleks sistemler teorisinin en temel prensibine takılıyor. Bu prensibe, göre bir kompleks sistemin bütünü her zaman parçaların toplamından daha karmaşık ve daha büyüktür.³ Bütünü anlamak için parçaları matematiksel veya analitik bir metotla bir araya toplamanız yeterli olmaz. Parçaların arasında var olan ilişkiler, etkileşimler ve alışverişler, bizim basitleştirerek anlamaya çalışacağımız şematik bir algının çok ötesinde bir iç içe geçmişlik sunar. Bu bağlamda, blok ölçeğinde geliştirilen çözümlerin toplamı, kendi içinde bir fayda yaratsa da aslında bütünün *non-linear* karmaşıklığında, bütüncül bir iyileştirmeye sebep olmayabilir.

Sistem krizlerinin derinleştiği her dönemde, kent ve peyzaj planlaması öne çıkar. Bu dönemlerde mimarlıktaki gelişmeler daha çok tipoloji ölçeğinde gerçekleşmiştir. 19. yüzyıl Avrupa’sını kriz noktasına getiren altyapısızlık, yüzlerce yıllık bina tipolojilerine geniş pencereler, balkonlar ve orta avlular açmış; Paris, su ve kanalizasyon sistemleri yoluyla kent ölçeğinde yeniden parsellere ayrılıp, yapı kodları geliştirilmiştir. Tokyo’da ise, benzer şekilde, 1923 Büyük Kanto Depremi’nin sonrasındaki ilk 20 yılda, bulvarlar inşa edilip, deprem yönetmelikleri geliştirilmiştir. Mimarlık ölçeğinde de şehrin çeşitli binalarına, örneğin ilkokullara, acil durum toplanma alanları eklenmiş, yeni mimari tipolojilerinin yanı sıra kentsel yapı kodları formüle edilmiştir.⁴ Bir sonraki büyük kriz olan İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, savaşın tahribatıyla mahallelere yığılan molozlar, Tokyo’nun su kanallarına doldurulmuş ve bu işlem birçok su yolunu haritadan silmiştir. Plancılar eski köprüleri yeni otoyolların çıkışı olarak kente dahil etmiş ve böylelikle yeni tipolojiler üretmişlerdir.⁵ Bugünün Tokyo’sunda otoyol üzerlerinde beklenmedik bir biçimde karşımıza çıkan bu eski su köprüleri ve üstü kapatılmış kanallar, aslında kentin devamlılığının simgesidir ve bu dönemin dönüştürücü adaptasyonunu hatırlatmaktadır. Sistemlerin ço-

küşü, kazaya uğraması ve sonrasında yeniden formüle edilmesi, kentsel mekânın arazi ve blokların toplamından ibaret olmadığının en önemli göstergesidir.

21. Yüzyılın Krizleri ve Öngörülen Kentsel Yaşam

Küresel iklim değişikliği öncesinde yüzyılda bir görülen büyük depremlerin, yanardağ patlamalarının ve kasırgaların günümüzde daha sık görülmesi, küresel pandemilerin sıklığının artıp artmayacağı tartışmasını da beraberinde getiriyor. Covid-19 virüsünün etkisiyle durma noktasına gelen alıştığımız günlük yaşam modeli, kent ve yapı ölçeğinde birçok sorunu su yüzüne çıkardı. Aynı iklim değişikliğinde olduğu gibi, bir sistem kriziyle karşı karşıya kalan tasarım dünyası, pandemide kısa vadeli adaptasyon senaryolarında etkin rol alıyor. Ancak kriz bertaraf edildikten sonra, mimarlık pratiğinde ne tür radikal değişimler olacağını tahmin etmek zor.

Yakın tarihimizin en önemli halk sağlığı krizi Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen ülkelerden biri ABD oldu. Ülkenin büyük kentleri geçtiğimiz on ayı, en etkili çözümleri birbirlerinden transfer ederek ve kısa vadeli senaryolara adapte olarak geçirdi. Los Angeles, New York, Chicago gibi büyük kentlerde, ticari hayatın ve turizmin durma noktasına gelmesi, bu şehirlerde yaşayanları ekonomik açıdan çok zorladı. Çoğunlukla kapalı alanda ve yakın temasla yayılan virüsü kontrol altına almak için, tüm iç ve dış mekân kullanım kuralları yeniden şekillendi. Yerel ölçekte alınan bütün bu önlemlerin veya yapılan değişikliklerin hastalığın yayılma seyrini büyük ölçekte nasıl etkileyeceği hala bir bilinmez olarak karşımızda duruyor. Bu aslında sistem krizlerinin tipik bir göstergesidir. Sistem teorisinde noktasal müdahalelerle bazı sorunlara geçici çözümler üretilebilir. Ancak büyük ölçekli değişimler bu müdahaleler üzerinden öngörülemez ve sonuçlar modellenemez. Örneğin, virüsün mutasyon geçirme ya da enfekte olanların tekrar enfekte olma ihtimali kısa vadeli çözümlerle önüne geçilebilecek bir durum değildir. Bu noktada krizi bütünsel bir sistem içinde düşünen uzun vadeli adaptasyon senaryolarının devreye girmesi gerekir. Uzun süredir kentsel yoğunluğun faydaları ve bu yoğunluğun sürdürülebilir bir yaşam için gerekli olduğu konusunda devam eden tartışmalar, Covid-19 salgını ile beraber, “sosyal mesafeleme” ve yoğunluğun azaltılmasına yönelik yeni önlem paketleriyle yan yana düştü. 11 Eylül travmasının ardından yapılan tartışmalara çok benzer bir şekilde, kentsel hayatın avantajları sorgulanma-

ya başladı ve insanlar ideal olduğunu düşündükleri hayat biçimlerini yeniden gözden geçirmek zorunda kaldı.

Çok kısa sürede derinleşen bu krizin ilk sonuçlarından biri ABD’nin büyük kentlerinde yaşayan yüksel gelirli nüfusun konut taleplerini şehir dışına taşıması oldu. Krizin sebep olduğu diğer kısa vadeli sistem adaptasyonlarına örnek olarak şunları sayabiliriz: hafta sonu evi (*weekend home*) olanların New York gibi kalabalık kentleri aniden boşalttılar; yeni konut satışları şehir merkezinden uzak ama gene de periferide sayılabilecek yerlerde patlama yaptı; insanlar etkin kullanılan toplu taşıma araçlarından uzak durmaya başladı ve bireysel taşıt kullanımına yöneldi; bisiklet kullanımının çok artmasıyla beraber kentlerde bisiklet altyapısını iyileştirmeye yönelik programlar öncelik verildi.⁶ Virilio’cu bir yaklaşımla bakıldığında, Covid-19 pandemisi, sürdürülebilir yaşam idealinin küresel ölçekte ilk kazası olarak görülebilir. Sürdürülebilirlik ilkelerinin limitlerinin zorlandığı bu ortamda, sistem adaptasyonunun, tüm kentsel politikaları yeniden formüle edecek olan temel yaklaşım olacak.

Pandeminin getirdiği değişimler tek eksen ve tek ölçekte kalmadı. İlk aylarda metropoliten ölçekte görülen değişimleri, son aylarda mikro ölçekteki kentsel tasarım stratejileri takip etti. Popüler olan ve kamu yöneticileri tarafından benimsenen *resiliency/dayanıklılık* teorilerine göre makro ölçekteki adaptasyonun ilk amacı, sistemlerin devamlılığını sağlamaktır. Kesintiye veya kazaya uğrayan gıda arzı zincirinin onarılması, ulaşım ağlarının yeniden işlevsel hale getirilmesi, insanların güvenli alanlara çekilebilmesinin koşullarının sağlanması gibi çözümlerde, öncelik altyapı sistemlerinin hızlıca yeniden yapılandırılmasıdır.

Bunu takiben, ikinci etap, bu adapte edilmiş gerçeklik üzerinden ya “bıraktığımız yerden devam” yaklaşımıyla, ya da eski sistemin kendini içinden yıkarak yenilemesi alternatifiyle şekillenecektir. Günümüzde, ekosistem bilimindeki hâkim görüş bu yıkımın esas adaptasyon biçimi olduğunu savunuyor. Hatta *resiliency/dayanıklılık* kavramını ilk popülerleştiren C.S. Holling, 2002’de teorisini yeniden gözden geçirip, bu kavramı yıkım ve belirsizlik üzerinden tekrar yorumlamak gerektiğini öne sürdü.

Resiliency/dayanıklılık yaklaşımını kentsel politikalara en çok adapte etmeye çalışan ülkelerden olan ABD’dir. Bu ülke pandemi sürecinden geçen şehirlerde şimdilik hibrit bir adaptasyon modeli

izliyor yani bir yandan yıkıcı bir inovasyonla ilerlerken diğer yandan bazı alanlarda eski statükoyu korumaya çalışıyor. Etki alanı sınırlı bile olsa inovasyon boyutu kentsel tasarım ölçeğinde esnek kullanımla geldi. Sadece birkaç hafta içinde, New York veya Chicago gibi şehirler, uygun olan sokak altyapılarını, ortak kullanım alanlarına çevirdi. Örneğin Chicago hızlıca yapılan bir çalışmayla, şehrin 10 ana arterini trafiğe kapatıp, restoranlara açık alan kullanım izinleri çıkardı. Daha önceki kentsel alan yönetmeliklerine ekler yapılarak, bu istisnai kullanımların hukuki altyapısı da hazırlandı. Böylece kapanan yeme içme mekanları, yayalaştırılmış veya trafiğe kapalı dış mekanlara taşdı. Bu uygulama etkinliğini kanıtlayınca diğer şehirler de öncü şehirleri takip etti. Otoparklarını yemek teraslarına dönüştüren restoranlardan, *shared streets*'e (ortak kullanılan sokaklar) uzanan bir çeşitlilikte kamusal alan paylaşımına gidilmesi, kent hayatının devamını sağlamaktaki mikro stratejilerdi. En hararetli tartışmalar ise kamusal alanların kullanımında çıktı. Sosyalleşmeyi kolaylaştırması için tasarlanmış mekanların aniden sağlık açısından tehlikeli alanlara dönüşmesi, örneğin açık hava spor alanları veya parklardaki grup faaliyetleri cepleri gibi, salgının ilk günlerinde bu alanların tamamen kapanmasına, ilerleyen zamanda da yeniden yapılandırılmasına neden oldu. Geçici bariyerler, yerlere işaretlenen mesafe koruyucular, parklarda bazı etkinliklerin yapılmasını imkânsız hale dönüştüren malzeme değişiklikleri bu yeniden yapılandırmanın görünür katmanlarıydı. Orta avlular ve büyük balkonlar mahalle ölçeğinde kamusal alanlara dönüşürken, büyük parkların sosyal mesafeye uygun biçimde yeniden programlanması ve kent mobilyalarının yeniden tasarlanması gündemde. İşin sosyo-psikolojik boyutunda da ideal kalabalığın kim olduğu, kimle sosyalleşmenin güvenli olduğu tartışmaları, kentsel mekânı görünmez bir paranoya örtüsü ile kapladı.

Covid-19 salgını daha bir süre dünyadan çekilme-yecek gibi görünüyor. Uluslararası seyahat, toplu taşıma ve kamuya açık alanlar her gün yeni for-müllerle tanzim ediliyor. Hava durumunu kontrol eder gibi, yeni eklenen yönetmelikleri, yeni koyulan kuralları yakından takip ediyor, kendi iç dengemizi korurken, hızlı değişen koşullara adapte olmaya çalışıyoruz. Aslında birer kentli kullanıcı olarak, kısa ve uzun vadeli adaptasyon hepimizin günlük hayat dinamiğine yansımış durumda. İklim değişikliğinin sebep olacağı ve domino etkisiyle ortaya çıkabilecek sorunların bazı-ları kapımızda ve dünyanın farklı yerlerinde yeni bir gerçeklik olarak kentte yaşayanları zorluyor.

Eski bir göl yatağında kurulu olan Mexico City'de milyonlarca insan içme suyu bulamazken, kent sürekli sel baskınlarına uğruyor. Hidrolojik sistemin tamamen yanlış kurulması nedeniyle, kent her sene biraz daha aşağı doğru çöküyor. Öte yandan Bangladeş'te milyonlarca iklimzede çok-tan Bengal deltasından içeriye doğru göç etmeye başlamış durumda. Bu yerel gibi görünen krizlerin henüz küresel ölçekte aynı etkiyi yapmamış olması, adaptasyon alternatiflerini gelecek günlere ertelememizi gerektirmiyor. Bu pandeminin getirdiği farkındalık şu; felaketlere, kentsel ve hatta bölgesel ölçekte verdiğimiz tepkilerin, kapalı sistem okumaları ve noktasal çözümlerin ötesinde olması gerekiyor. Adaptasyon kavramını sürdürülebilirlik kavramının yerine koyup devam ettiğimiz takdirde, dalga dalga yayılan küresel problemlere çözüm üretmekte yetersiz kalacağız.

DİPNOTLAR

¹ Hein, Carola. "Shaping Tokyo: Land Development and Planning Practice in the Early Modern Japanese Metropolis." *Journal of Urban History* 36, no. 4 (2010): 447-484.

² Anker, Peder. 2010. *From Bauhaus to eco-house: a history of ecological design*, s.127 <http://site.ebrary.com/id/10355481>.

³ Capra, Fritjof, and P. L. Luisi. 2016. *The systems view of life: a unifying vision*.

⁴ Hein, "Shaping Tokyo: Land Development and Planning Practice in the Early Modern Japanese Metropolis."

⁵ Hasegawa, Junichi, "Urban planning-byobliteration of bothwaterwaysandopponents: Theinfilling of canalsduring the 1950s reconstruction of central Tokyo," *Urban History*, vol. 42, no. 3, (2015): 483-506, <https://doi.org/10.1017/S0963926814000741>

⁶ Sharp, David and Chan Kelvin, "Bicycle sales boom during coronavirus pandemic: 'They'rebuying bikes like toiletpaper,'" *Chicago Tribune*, Haziran 14, 2020, <https://www.chicagotribune.com/coronavirus/ct-nw-coronavirus-bicycle-shortage-20200614-4i65bg3nf5afbpmdpusmmdc34-story.html> ; Hu, Winnie, "A Surge in Biking to Avoid Crowded Trains in N.Y.C.," *New York Times*, Mart 14, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/03/14/nyregion/coronavirus-nyc-bike-commute.html>

Şevin Yıldız

University of Illinois at Chicago'nun Kent Planlama ve Politika bölümünün akademik kadrosunda olan Şevin Yıldız, özellikle ekolojik planlama, ekoloji odaklı kentsel tasarım ve karşılaştırmalı kentleşme konularında çalışmaktadır. Bu bölümdeki *Uluslararası Kentsel Tasarım* master programının da yürütücülerindendir. New York'ta metropoliten alan ölçeğinde ekolojinin planlaması üzerine kitabını hazırlamakta olan Yıldız'ın, son çalışması "Planning a 'Regional breathing space': the ecological shift in the Comprehensive Land Use Plan for the New Jersey Meadowlands, 1970", *Planning Perspectives* dergisinde yayımlandı. Bir diğer projesi olan Mumbai, Tokyo ve New York'un karşılaştırmalı ekoloji planlaması da halen devam etmektedir.

Felaketle Şekillenen Kentsel Mekân: Esnek Adaptasyon, Kapalı Sistem Sürdürülebilirliğine Karşı

Bu yazı, felaketlerin mimarlık pratiğiyle olan karşılaşmalarındaki çözülmei analiz ediyor. Ölçek kısıtlaması, kapalı sistem anlayışı ve sürdürülebilirliği formüle eden bir yaklaşımın, mimarlık pratiğini çıkmaza sokması kaçınılmaz. Sistem çöküşlerinin, mimarlık ve mühendislik gibi çatılarını stabilite ve tektonik üzerine kuran disiplinlerde yerinin tekinsiz olması, interdisipliner sistem yaklaşımını gerekli kılıyor.

Anahtar sözcükler: Felaket yapılandırılması, sistem düşüncesi, mimarlık, kentsel tasarım, esnek adaptasyon.

The Post-Crisis Urban Space: Flexible Adaptation Against Contained Sustainability

This article argues that building resiliency in post-disaster urban environments is a complex issue for architectural practice. The scale constraints in a given lot, preference of closed systems construction and a formulaic understanding of sustainability issues are the main obstacles for a progressive turn in architecture. Systems failure has an obscure place within the stability and architectonic ideals of the discipline whilst necessitating an integrated approach or reform. This piece delves into issues of continuity, recovery and adaptation.

Keywords: Disaster recovery, systems thinking, architecture, urban design, flexible adaptation.

PANDEMİ VE MİMARLIKTA DAYANIŞMACI PRATİKLER

Esra Sert, Dr., Öğretim Görevlisi, MEF Mimarlık Fakültesi

Bu yazıda, içinden geçmekte olduğumuz ve hala yakıcılığı süren salgın günlerine ithafen, mimarlığın disiplinler arası dayanışmacı pratikler açısından sunduğu olanakları, gönüllülerinden birisi olduğum Acil Korona Mekanları¹ deneyimi üzerinden tartışmaya açmayı denemek istedim. Bunu yaparken, derginin dosya konusu olan pandemi, kent ve mimarlık bağlamını göz önünde bulundurarak, mimarın pozisyonunu alışlagelmiş “kurtarıcı,” olanlardan “azade” ve “her şeyi bilen” olarak hala -dayanışmacı işbirlikleri açısından da- kodlayan mevcut anlayışla yüzleşmek istedim. Bununla beraber, mimar özneyi 21. yüzyılda Karvonen’e (2011) referansla belirli bir konuda özelleşmiş bir yurttaş (*specialized citizen*) ve de sosyal-ekonomik ve ekolojik tüm güçlüklerin hem etkileneni hem de aktörlerinden birisi olarak ele aldığımı hemen başta belirtmeliyim. Acil Korona Mekanları gönüllüleri çoğunluğunun Türkiye’nin dört bir yanından online olanaklarla yan yana gelmiş işsiz veya ücretli çalışan genç mimar kuşaktan olduğunu, çoğunluğunun kadın olduğunu, bazılarının salgın nedeni hastanede zor günler geçirdiğini, bazılarının işinden olduğunu ve hafızalarında her an kendilerinin de tasarladıkları bir sağlık biriminde yer alabilme olasılıklarını göz önünde bulundurduklarını ve disiplinler arası işbirliğine süreç boyunca çok açık olduklarını göz önünde bulun-

durarak yukarıda bahsettiğim mevcut anlayışın sorgulanabileceğini düşünüyorum.

Bir yanda tüm toplumsal kesimlerin erişimine açık uluslararası sağlık altyapısının eksikliği,² bir yanda ise salgın ve daha genel olarak da sağlık sorunlarının çözümünü bir mesleki grubun (hekimlerin), ilgili yan disiplinlerin ve sağlık emekçilerinin omuzlarına yıkarak, günü kurtarma ajandası ile dünya ve Türkiye ölçeğinin salgınla baş etme tercihi sorgulanabilir bir strateji olarak hayatımızda.³ Öte yandan ise “gönüllülüğün” günümüzdeki tartışmalı konumu ile birlikte mimarların da içinde yer aldığı doğa-toplum yararına disiplinler arası/ ötesi bir projeksiyonun üretilip üretilmeyeceği, kentin ajandasına müdahale edilip edilemeyeceği kimi mimarlar tarafından miskinliğe varan bir pesimistlik ekseninde post-modern referanslarla kuşkuyla karşılanmaya devam ediyor. Bu yazı ve ele aldığı dayanışmacı mimarlık pratiği örneği, mevcut sosyo-ekonomik düzende mimarlık adına amacı ne olursa olsun atılacak her bir adımın ilaki boşa düşeceğini, sisteme ve mimar egosunu şişirmeye hizmet edeceğini ve dahası denemeye değer olup olmadığını bile sorgulamadan bize dayatan söylemin tam aksi bir hat izliyor. Karşısında konumlandığım söz konusu dayatmacı-kısır söylemin; dayanışmacı pratiğin, alternatif mimar-

lıkların ve toplum yararının sadece gücü elinde bulunduran dar bir grubun inisiyatifinde olabileceğine itimat gösterilmesini -istemeyerek de olsa- desteklemekten öte gidememesi kuvvetle muhtemel. Buradan hareketle, dünya genelinde zaten dayanışmacı mimarlık pratiklerinin de ekseriyetle pro bono mantığında⁴ belirli bir ekonomik gelir düzeyinin üzerinde seyreden kimseler, kurumlar ve organizasyonlar tarafından icra edilebileceği (çünkü bedava bahşedecekler), ayrıcalık tanımladığı, kompartmanlaşmış bilgiyi tekelinde tutan, ekonomik anlamda iyi durumda olanların, en iyi ihtimalle “ötekini kurtarmak,” “diyetini ödemek” veya “ününe ün katmak” için harekete geçtiği yönündeki *a priori* kabullenmişliği sorguluyorum. Diğer bir önemli tartışma ekseninde çok önemli bulduğum, güvencesiz çalışma koşulları ile sarmalanan, emeğin değersizliği üzerinden bedavacılığın üzerini örten gönüllülük meselesi; acil durumlarda, sağlık ekseninde ve çok kısa süreli reflekslerde -ve mimar öznenin en başta belirttiğim konumunun güncel okumasıyla- günümüz koşullarında nasıl konumlandırabiliriz sorgulamasını dayanışma pratikleri açısından önemli buluyorum.

Türkiye’de ilk salgın vakasının Sağlık Bakanlığı tarafından 10 Mart 2020’de⁵ kamuya açıklandığı bilgisi göz önünde bulundurulursa, sosyal medya hesabından⁶ 29 Mart 2020’de ilk çağrısını (**Görsel 1**) yapan Acil Korona Mekanları’nın zamanlamasının duyarlı bir refleks göstergesine ve benzer konulara hali hazırda kafa yorulduğuna işaret ettiğini söylemek mümkün. Hemen herkesin şaşkınca evlerde oturup beklediği, “evde canım sıkılıyor” cümlelerinin sıkça kurulduğu günlerde hızla organize olan ağ; yaklaşık 300 kadar kişiyle, olası yetersizlik halinde sağlık mekanları destek birimleri başta olmak üzere kentsel ölçekte organizasyon önerilerini hayata geçirmeye vesile olmak için pandeminin başlangıç döneminde internet aracılığıyla yan yana gelen gönüllülerden oluşuyor.⁷ Çoğunluğu birbirini hiç tanımayan, çevrimiçi olanaklarla bilgisayarlarının başında yan yana gelen büyük bir özveri ve disiplinle zor zamanlarda çalışan tüm gönüllüler proje önerileri ile beraber sonuç ürüne giden süreci de kolektif olarak üstlendiler. Ağdaki gönüllülerin % 55’i mimarlardan, % 10’u iç mimarlardan, %4’ünün mühendislerden (inşaat, makine, elektrik elektronik, kimya, çevre, malzeme mühendisleri), % 3’ü şehir bölge plancılardan, %3’ü endüstri ürünleri tasarımcılarından; %2’si peyzaj mimarlarından, %14’ü de bu bölümlerin öğrencilerinden, %4’ü tasarımcı, grafik tasarımcı, yayıncı, editör, çevirmenlerden, % 2’si dok-

tor ve sağlık personelinden ve %2’si de sosyolog ve psikologlardan oluşuyor.⁸ Farklı disiplinler ile beraber çalışmanın pratikte sıklıkla çok daha dar bir çeşitliliği ifade ettiği göz önüne alınırsa, bu çeşitlilik ve oranlar umut vaat ediyor diyebiliriz. 51 tasarım ve 3 araştırma grubunun yoğun bir şekilde çalışmasıyla şekillenen kolektif deneyim; bilginin tekelleştiği, kompartımanlaştığı günümüzde, sağlık yapıları üzerinden tam anlamıyla kolektif bir öğrenme, tasarım ve deneyim birikimine tanıklık anlamına geldi. Bilginin tekelleştiği bir anlayışın tersine bilen bilgisini ve deneyimini açık kaynak olarak paylaşmanın yollarını aradığı, sonuç ürünlerin de açık kaynak olarak paylaşıldığı ve önerilerin beraber online oturumlarda değerlendirildiği bir süreç işletildi (**Görsel 2**). Süreçte HİM, MAD ve GAR⁹ gibi benzer toplumsal derterli olan dernekler ile işbirliği halinde olunduğunun da altını çizelim. Her ne kadar iç içe süreçler olsa da (tasarım ile hazırlık-araştırma süreci) pandemi kadar akut durumlarda hızla organize olabilmek adına da kolaylaştırıcı bir deneyim olan, araştırma yapmak için özelleşmiş gönüllü gruplar, iyi işletilen bir model olarak yer aldı diyebiliriz. Araştırma grupları bir yandan dünyadan örnek yaklaşımları ve projeleri kovalarken, bir yandan hekimler, yoğun bakım uzmanları, makina mühendisleri, sosyologlar gibi farklı meslek grupları ve yanı sıra öğrencilerle seferberlik halinde çalışmalar, soru-cevap etkinlikleri, minik çalıştaylar gerçekleştirerek ağın kolektif deneyiminin ana omurgasını oluşturan etkinliklere imza attılar. Ağın ortaya çıkardığı tasarımlar her ne kadar teşhis-tedavi modülleri, karantina birimleri (**Görsel 3**) (**Görsel 4**), yoğun bakım üniteleri (**Görsel 5**), yeniden işlevlendirme (stadyum-spor salonu vb.), karma kullanım önerileri, öğrenci projeleri, evde karantinada kalınması gereken durumlar için rehber katalog tasarımı ve açık-kapalı pazar yerleri önerilerinden oluşsa da, özellikle öğrenciler tarafından geliştirilen evsizler için barınma önerisi (**Görsel 6**) ile bazı modüllerin deprem, sel, mülteciler ve mevsimlik tarım işçileri düşünülerek tasarlanması oldukça dikkat çekici. Mevcut hastanelerin pandemi açısından fiziksel koşullarının yetersizliği (uygun hepa filtreli havalandırma sistemleri eksikliği, koridor genişlikleri, yatak kapasitesi, kirli-temiz alanlar) başta sağlık emekçileri ve hekimler olmak üzere hastalığa yakalanma riskini arttırdığını saptayan ağ, harekete geçmekte İtalya’dan çok etkilendiklerini röportajlarında belirtiyor.¹⁰ Süreçte İtalya’nın Bergamo şehrinde bir fuar alanını pandemi hastanesine dönüştüren ekip-ten bir gönüllü ile deneyim paylaşımı yapılması diğer bir önemli dayanışmacı işbirliğini oluşturuyor. Son olarak altını çizmek istediğim konu ise

Mimarlık camiasının takip ettiği kanallar başta olmak üzere, yaygın bir çağrıyla yola çıkan ağa çoğunlukla genç kadın mimarların cevap vermesi, çok az sayıda mimarlık ofisi ve yaygın kabul gören mimarın ilgi göstermesi, benzer derollerdeki sivil toplum girişimlerinin desteklemesi kendi yaralarımızı sarmak ve daha iyisini kurabilmek için yapılacak herhangi bir dayanışma pratiğinin hangi kuşaktan ve kimlerden oluşabileceğine dair ipuçlarını barındırıyor. Bana öyle geliyor ki bütün yurtdışı bahsi geçen, açılmasına vesile olduğu tartışma başlıklarından dolayı bile Türkiye'deki özgün bir denemeyi işaret eden Acil Korona Mekanları Ağı deneyimi, dayanışmacı mimari pratikleri de ilgilendiren pesimist ve hareketsizliğe iten serzenişleri sorgulamak için zemin yaratıyor. Pandemi koşulları ise bütün yakıcılığına rağmen, dayanışmacı pratikleri inşa etmek ve üzerine düşünmek için dönüştürücü bir potansiyel barındırıyor.

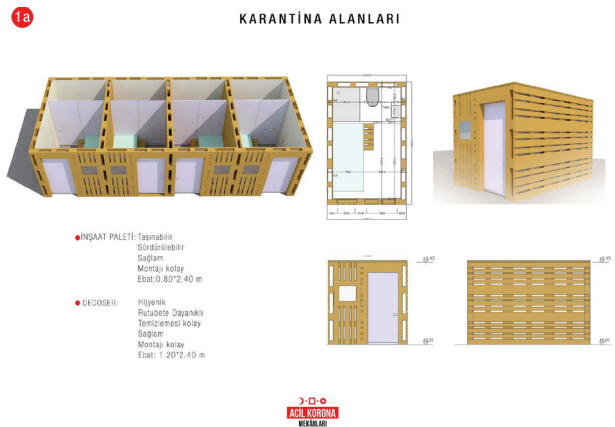
Görsel 1: Acil Korona Mekanları Çağrı Afişi
(Kaynak: Yazarın kişisel arşivi)

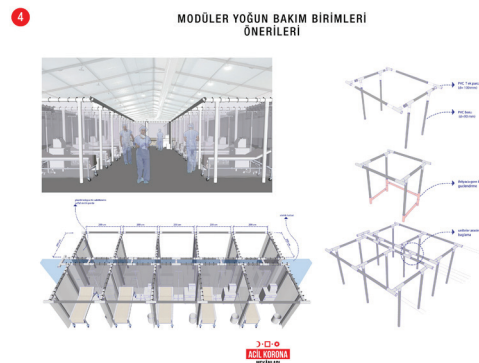
Görsel 2: Proje önerilerinin online oturumlarda beraber değerlendirildiği bir toplantıdan anlık ekran alıntısı. Kaynak: Yazarın kişisel arşivi (Yazar tarafından 05.05.2020 tarihinde ekran alıntısı olarak kayıtlı edilmiştir).

Görsel 3: Acil Korona Mekanları Katalog Arşivi, Karantina Birimleri, Mart-Nisan 2020, sayfa 1.C Tasarım: Batuhan Kemal Kılıç, Beliz Yelkenkaya, Fatma Kılınc, Gülçin Taşkın, Onur Özkan, Tayfun Süzen, Umut Pektetik.

Görsel 4: Acil Korona Mekanları Katalog Arşivi, Karantina Birimleri, Mart-Nisan 2020, sayfa 1.a Tasarım: Batuhan Kemal Kılıç, Beliz Yelkenkaya, Fatma Kılınç, Gülçin Taşkın, Onur Özkan, Tayfun Süzen, Umut Peketici.

Görsel 5: Acil Korona Mekanları Katalog Arşivi, Modüler Yoğun Bakım Birimleri Önerileri, Mart-Nisan 2020, sayfa, 4. Tasarım: Jorrela Karriqi ve Sinan Logie.

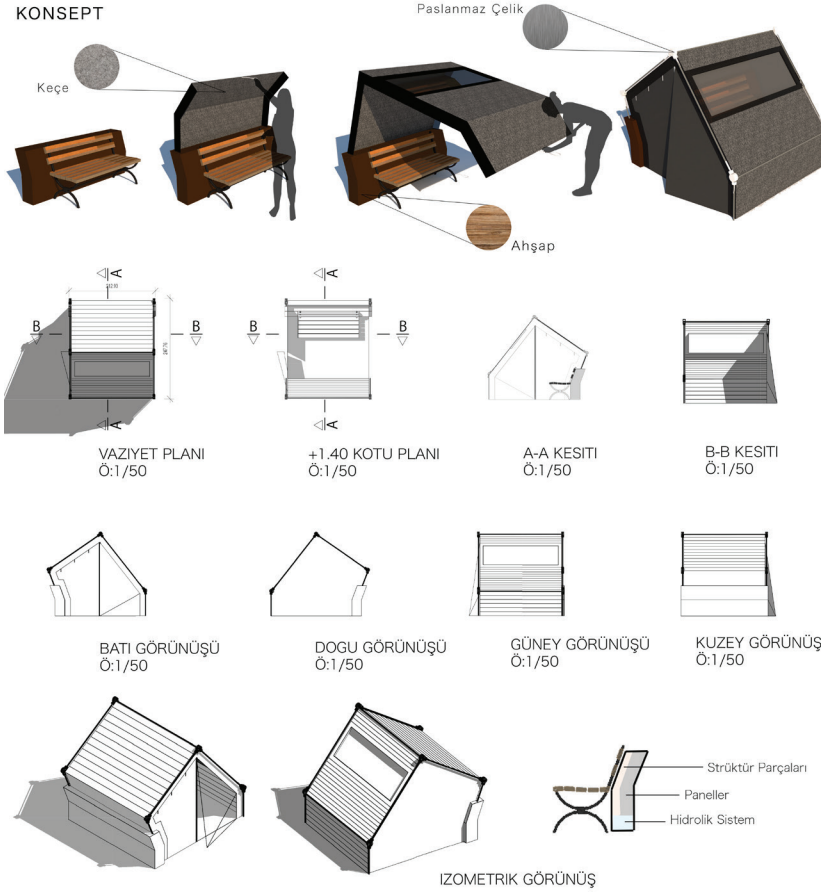

barinsa_MNK

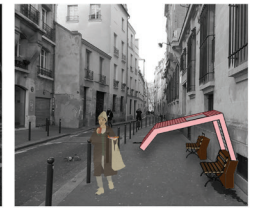
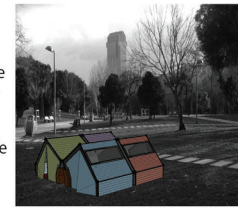
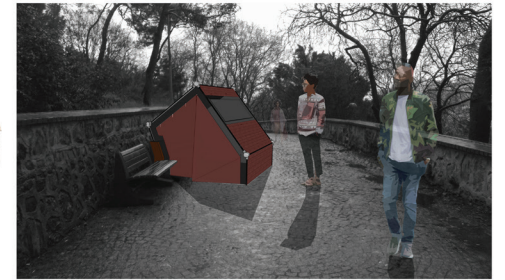
Tek bir konuma sınırlı kalmayıp olabildiğince yayılmak ve herkesin erişebileceği bir izolasyon alanı yaratmak temel amacımız oldu. İstanbul'da ve dünyanın bir çok yerinde olduğu gibi banklar insanların ulaşabileceği serbest alanların çoğunda fazlaca bulunmakta. Bu bankları sadece oturma alanı olarak kullanmaktansa konseptimizde olduğu gibi kolay bir hareketle bir insanın kendini izole edebileceği en küçük birime dönüştürmeyi amaçladık. Eski mutfak kapılarında olduğu gibi yaylı akordiyon bir sistemden yola çıktığımız ve basit bir strüktürle sağlamlaştırdığımız bu sistem gereken zamanlarda bankın arkasında gizlenmiş olan kutudan çıkıp kolayca kurulabilen ve kişilerin barınmasını ve izole olmalarını sağlayan bir birime dönüşebilmekte. İç malzeme olarak kullandığımız keçe malzemesi soğuk havalarda ısı yalıtımını sağlamlaştırmakta ve sıcak havayı içeride tutabilmekte. Bazı bankların önüne serilecek epoksi zemin sayesinde herhangi bir felaket anında minimum iki kişiyi kolayca sığabileceği bir alan yaratmış olduk. Maksimum 5 dakikada kurulabilen bu sistem bir çok insanın hayatını kurtarabilir. Özellikle bu dönemde bütün dünyada baş gösteren Covid-19 virüsü yüzünden çoğu evsiz kendini izole edemiyor. Sokakta yaşayan evsizlerin kendini izole etmesi için böyle bir tasarımı yaptık. Bu tasarımı ekstra olarak geleceğe dönük yapıldı. Soğuk kış aylarında insanların bir şey beklerken barınabileceği veya geçerken orada yaşayabileceği bir alan oluşturduk. Sokak hayvanları da soğuk yağmurlu ve karlı havalarda barınabilirler. Sadece kış ayları da değil genel olarak deprem veya bu tarz doğal afetler sonucu evsiz kalabilecek veya geçici olarak barınması gereken insanlar kalabilir.

BERK VAROL
BERKAY TÜRK
ALP OKAN ATAKAN

KONSEPT

İç kısımdaki katlanma çizgilerinden bazılarında güneş enerjisiyle çalışan led şeritler bulunmakta. Bu sayede hava karardığında iç kısmı yeteri kadar aydınlanabilecek. Sistemin kuruluş aşamasında kişinin tek yapması gereken ünitenin üstünde bulunan ip çekerek bankın karşısında gördüğü delikli kısma kadar ilerletmek. Bu sayede yaklaşık iki metre yükseklikte bir kabin oluşturmuş oluyor. Daha sonra ünitiden çıkan basit çelik strüktürü tentemize bağlamak ve deliklere yerleştirip sabitlemek. Dikkat çeken renklerde yapmış olmamız projenin herhangi bir felaket anında daha çok ilgi çekmesine olanak sağlayıp insanların psikolojik açıdan daha iyi hissetmesine yol açmış oldu. Bankların arkasında bulunan bu kutuların kilit sistemi her semtin belediyesine bağlı olup gerekli görülen durumlar ve izinler çerçevesinde uzaktan kumanda edilebilecek ve açılması sağlanacaktır. (Kötü ve sert hava şartları, felaket senaryoları ve ihtiyaçlar) Dünyada ve ülkemizde de yayılan Covid-19 içinde evsizler için izolasyon sağlayabilir.

Görsel 6: Sadece Covid-19 pandemi durumu ve felaketlere bağlı kalmayıp çok kötü hava şartlarında ihtiyacı olan kişilere ve sokak hayvanlarına da bir barınak olabilecek. Kaynak: <https://acilkornamekanlari.wordpress.com/ogrenci-projeleri/> Tasarım: Berkay Türk, Alp Okan Atakan, Berk Varol.

DİPNOTLAR

¹ <https://acilkoronamekanlari.wordpress.com> (ET 03.09.2020).

² Davis uluslararası bir sağlık altyapısı kurulması gerekliliğine işaret ediyor. Mike Davis (2020) Mike Davis on Coronavirus: "In a Plague Year", Jacobin Magazine. (ET 03.09.2020).

³ Söz konusu tercih, yaygın algı ve strateji ile ilgili eleştirel bir okuma için bkz. Esra Sert (2020) Korona Günlerinde Kentlerin Sosyo-Ekolojik Hafızası ve Salgınlar Bize Ne Söylüyor?, XXI Mimarlık ve Tasarım Dergisi. (ET 03.09.2020).

⁴ Tarihte *pro bono publico* ifadesinin "kamu/halk iyiliği için" kısmının atılıp Pro Bono olarak seyrini anlatan metin: Bülent Tanju (2016) Pazar Sekmeleri: Pro Bono (Publico), Manifold. (ET 03.09.2020).

⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27de_COVID-19_pandemisi (ET 03.09.2020).

⁶ <https://twitter.com/acilkoronamekan> (ET 03.09.2020).

⁷ <https://acilkoronamekanlari.wordpress.com/katki-koyanlar/> (ET 03.09.2020).

⁸ <https://www.vbenzeri.com/mimari/acil-korona-mekanlari> (ET 03.09.2020).

⁹ HİM: <https://herkesicinmimarlik.org> (ET 03.09.2020).

MAD: <https://beyond.istanbul> (ET 03.09.2020).

GAR: <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/> (ET 03.09.2020).

¹⁰ <https://www.vbenzeri.com/mimari/acil-korona-mekanlari> (ET 03.09.2020).

KAYNAKÇA

Davis, Mike. "Mike Davis on Coronavirus: In a Plague Year", *Jacobin Magazine*. (SGT:14.03.2020 / ET 03.09.2020) <https://jacobinmag.com/2020/03/mike-davis-coronavirus-outbreak-capitalism-left-international-solidarity>

Karvonen, Andrew. *Toward the Relational City: Imaginaries, Expertise, Experiments, Politics of Urban Runoff: Nature, Technology and Sustainable City*, The MIT Press, 2011. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8953.003.0010>

Sert, Esra. "Korona Günlerinde Kentlerin Sosyo-Ekolojik Hafızası ve Salgınlar Bize Ne Söylüyor?", *XXI Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, 2020 (SGT:18.03.2020 / ET 03.09.2020) <https://xxi.com.tr/i/corona-gunlerinde-kentlerin-sosyo-ekolojik-hafizasi-ve-salgınlar-bize-ne-soyluyor#ref9>

Tanju, Bülent. "Pazar Sekmeleri: Pro Bono (Publico)", *Manifold*, 2020. (SGT:04.12.2016 / ET 03.09.2020) <https://manifold.press/pazar-sekmeleri-pro-bono-publico>

Acil Korona Mekanları Ağı Web Sitesi <https://acilkoronamekanlari.wordpress.com> (ET:03.09.2020).

HİM, Herkes İçin Mimarlık Derneği Web Sitesi <https://herkesicinmimarlik.org> (ET:03.09.2020).

MAD, Mekanda Adalet Derneği Web Sitesi <https://beyond.istanbul> (ET:03.09.2020).

GAR, Göç Araştırmaları Derneği Web Sitesi <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/> (ET:03.09.2020).

Acil Korona Mekanları Ağı Twitter Adresi <https://twitter.com/acilkoronamekan> (ET:03.09.2020).

VBenzeri ile Acil Korona Mekanları Röportaj <https://www.vbenzeri.com/mimari/acil-korona-mekanlari> (SGT:04.06.2020 / ET 03.09.2020).

COVID-19 Pandemisi Wikipedia https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27de_COVID-19_pandemisi (ET:03.09.2020).

Esra Sert

2008 yılında YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 2010-2013 yılları arasında devam ettiği İTÜ Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden "Enerji Etkin Kentsel Peyzaj Tasarımı'nda Yağmur Suyu" başlıklı tez çalışması ile yüksek lisans derecesini aldı. 2014 yılından beri ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde devam eden "Urban Metabolism of İstanbul: Waterfronts as Metabolized Socio-Natures Between 1839 and 2019" isimli doktora tezinin çalışmalarını danışmanı Prof. Dr. Güven Arif Sargın ile tamamladı. Doktora teziyle Eylül 2019'dan beri Kadir Has Üniversitesi'ne bağlı İstanbul Çalışmaları Merkezi'nde (İstanbul Studies Center) misafir araştırmacı. Çeşitli bilimsel projelerde ve ofislerde çalıştı, yarışma projelerine katıldı, irili ufaklı ödüller aldı. 2017-2018 Bahar döneminden bu yana MEF Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nde lisans ve yüksek lisansta yarı zamanlı ders veriyor. Merakla üretip, araştırmaya devam ediyor.

Pandemi ve Mimarlıkta Dayanışmacı Pratikler

Pandemi gündemi dünyadakine benzer biçimde Türkiye'de de koşullar itibarıyla mimarlık alanında disiplinler ötesi dayanışmacı pratikler ve kent üzerine yeniden düşünmemiz için kuvvetli bir potansiyel barındırıyor. Bu makale, "Acil Korona Mekanları" deneyimi üzerinden, dayanışmacı pratikleri "kurtarıcılık-azadelik-her şeyi bilen olma" kabul ve kodlamasından kurtarmanın, gönüllülüğün günümüzdeki tartışmalı konumunu es geçmeden, mimar özneyi sosyal-ekonomik ve ekolojik tüm güçlüklerin hem etkileneni hem de aktörlerinden birisi olarak ele alarak, doğa-toplum yararına disiplinler arası/ötesi bir projeksiyonun üretilip üretilmeyeceği, kentin ajandasına müdahale edilip edilemeyeceğinin yollarını arama denemesine alan açmayı hedefliyor. Çalışma, pandemi günlerinde farklı disiplinlerden ve öğrencilerden oluşan 300'e yakın kişiyle, online koşullarda, araştırma ve tasarım grupları halinde, sağlık mekanları destek birim önerileri için kolektif bir üretim, sorgulama ve deneyimin mümkün olup olmadığını araştırıyor. Makale ayrıca, kendi yaralarımızı sarmak ve daha iyisini kurabilmek için yapılacak herhangi bir dayanışma pratiğinin hangi kuşaktan ve kimlerden oluşabileceğine dair ipuçlarını barındırıyor.

Anahtar sözcükler: Pandemi, dayanışmacı pratikler, kolektif üretim, Acil Korona Mekanları.

Solidarity Practices in Pandemic and Architecture

Like the world context, the pandemic agenda hosts a strong potential to rethink architecture in urban areas and solidarity practices beyond disciplinary boundaries. This article tries to open up space to the efforts of solidarity practices via the experience of Emergency Corona Spaces to rescue them from the typical coding of "rescue-free from-all-knowing" without ignoring the current controversial position of "volunteering." Moreover, it grasps the architect subject as one of the agents affected and caused the social, economic, and ecological problems. It aims to open up space to find ways about whether an interdisciplinary/transdisciplinary projection can be produced for the benefit of nature and society by architects and whether they can interfere with the urban agenda. The study investigates whether a collective production, questioning, and experience can fill the gap of health facilities by creating sanitary unit proposals in online conditions with research and design groups and nearly 300 people from different disciplines and students on pandemic days. The article also includes clues considering which generation and solidarity practice can heal our wounds and establish better livable cities.

Keywords: Pandemic, solidarity practices, collective production, Emergency Corona Spaces.

MİMARLIK PRATIĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE SALGIN

Yelta Köm, Goldsmiths Üniversitesi, Topological Atlas Projesi, Araştırmacı, Berlin International Üniversitesi, Konuk Öğretim Üyesi

Mimarlık pratiği uzun bir süredir, hem dünyada hem coğrafyamızda değişiyor. Yaygın mimarlık anlatısının dışına doğru olan bu değişimi, kültürel ve politik alandaki gelişmeler etkiliyor. Neoliberal politikalar, her alanda inşa ettiği rekabetçi ve kar etme odaklı meslek pratiği, mimarlığı gündelik hayattan, kamu yararından, doğadan yana olmaktan soyutlarken farkında olmadan da yeni nefes alma noktalarının oluşmasında, yeşermesinde rol oynuyor.

Özellikle son yıllarda mimarlık grupları, mimarlar mesleğin başka yapılma şekillerini daha yoğun bir biçimde sorgular oldu, nasıl farklı birliktelikler ve dönüşümler yaşanabilir onu sormaya başladı. Bu yaklaşımların bir araya geldiği örnekleri görmek çok mümkün değil, çünkü halen yapı üretiminin göbeğinde olan sermaye odaklı mimarlık pratikleri kadar görünür değiller. Bu yaklaşımları küresel ölçekten bir araya getiren Sheffield Üniversitesi, Mimarlık Okulu tarafından geliştirilen “Spatial Agency” veri tabanı, mimarlık ve mekan üretiminin başka olasılıklarına odaklanıp, onları görünür kılmaya bir ağ kurmaya çalışıyor. Projeyi geliştirenler Cedric Price’a referansla mekansal meseleleri çözmenin tek yolu inşa etmek değil diyorlar.¹ İnşa etmenin tek çözüm olarak düşünüldüğü ortamlarda çoğunlukla mimarlık

pratiğinin sıkışmışlığını görüyoruz. Oysa mimarlık çoğalarak, karmaşık olarak var olan bir pratik, bir düşünce biçimi. Türkiye’de ise son yıllarda daha görünür olmaya başlayan bu pratiklere dair bir çalışma 2016 yılında, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından düzenlenen “Dayanışma Mimarlığı” Sergisi ve Kitabında ele alındı. Geleneksel mimarlık güdülerinin dışında hareket eden bu ekiplerin, Mimarlar Odası gibi kurumsal bir yapıda yer bulması çok önemliydi. Mimarlık sergilerinin en alışa gelmiş biçimiyle, düşünce üremekten çok basılı portfolyoların yer aldığı bir alışkanlığı düşününce Dayanışma Mimarlığı Sergisi dönüşen pratiğe dair özel bir anlam ifade ediyor. Sinan Omacan, Dayanışma Mimarlığı kitabının açılış metninde bu yaklaşımlara dair, tarihsel bir okuma yapıyor ve meslek içinde bu pratiklerle beraber beliren bir kırılma eşiği² olduğundan bahsediyor. Bugün o kırılma eşiği çoktan geçildi, kırılma belki şiddetli yaşanmadı ama aciliyeti olan bir durumu ortaya çıkardı.

Yeni beliren bu yaklaşımların şekillendirdiği mimarlık ortamı kariyer planlarının dışında, sosyal ilişkilerin ve dertlerin rol olduğu bir ortama dönüşüyor. Mimarlık biricik ve ayrıcalıklı bir haldeyken, herkesle hemhal olma motivasyonuy-

la kitleselleşen bir eyleme dönüşüyor. Böyle mimarlık pratiklerinin kendisine taban olarak, işbirliğini, dayanışmayı, kolektifliği, radikalliği aldığını söylemek mümkün. Konvansiyonel sınırlar her kırıldığında bu sesler daha güçlü olarak çıkıyor. Mimarlığın kurduğu mitolojinin ötesine geçmeye başladığında, yaratıcı emeğin ayrıcalık ve entelektüel bir eylem olmadığını, sorgulanmasını gerektiğini, çalışma koşullarını, mimarın rolü sorgulanmaya başlıyor. Mimarlık pratiğinin tek bir olasılık üzerine olamayacağı da bu noktalarda çıkıyor. Kriz anları bu yaklaşımları düşünmek için fırsatlar sunuyor. 2016 senesinde Venedik Mimarlık Bienali'nde altın aslan ödülünü alan İspanya Pavyonu, ülkenin girdiği ekonomik kriz sonrası tamamlanmamış binaları konu olan "Unfinished"³ adında bir sergiydi, serginin küratörü mimar Iñaki Carnicero, ekonomik krizin onları daha becerikli ve daha radikal olmaya ittiğini söylüyordu.

Covid-19 salgını da hiç kimsenin beklemediği bir anda bir kriz olarak belirdi. Yukarıda bahsettiğim sıkışmışlığın yanı sıra hali hazırda bir tıkanmışlık içinde olan çalışma koşulları mesleki pratiği gittikçe zorladı. Farklı alanlarda birçok uzman bu dönem içinde mimarların ve mesleğin güvence altına alınmasına dair dünyadan örnekleri çoğunlukla yazdı. Ben salgının dokunduğu meslek pratiğinin içinden nasıl açılımlar oldu ve nasıl potansiyeller oluşabilir onu sorgulamayı düşünüyorum.

Salgının getirdiği geleceği bilememe hissi tüm hayatı dondursa da bazı inşaat işlerini hiç etkilemedi. Herkese evde kal çağrısı yapılırken, şantiye emekçileri hem kendi sağlıklarını hem beraber yaşadıkları insanların sağlıklarını riske atarak çalışmaya devam etti. Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi, salgın döneminde durmayan ya da yeni başlayan beton işlerini ve onlara karşı duruşların olduğu hepsinin bir araya geldiği "Beton İşleri"⁴ haritasını yayınladı. Bu durumama hali, kenti, toprağı, doğayı bir ürün olarak görmekten geliyor. Oysa salgının sebeplerinden birinin ekolojik değişimler olduğunu söylemek mümkün. Doğayı, ekolojiyi yadsıyan inşaat politikaları bugünleri, nefes alamadığımız gelecekleri inşa ediyor. Bunları yaparken de durmak gibi dürtüleri olmadan, sürekli ilerlemeye odaklanırlar. Peki mimarlar bu tip durumlara nasıl karşılıklar veriyor?

Bir yandan doğa ve ekolojik mücadeleden bahsederken, mimarlık alanı içinden çıkan hızlı çözüm odaklı cevaplara bakarsanız, kurulan geleceklerin doğayı yok etmekten, nefessiz bırakmaktan farksız

olduğunu görebilirsiniz. Son yıllarda gittikçe artan bireyselleşen, yalnızlaşan toplum eğilimi ve bunun doğrultusunda gelen konut ihtiyacı gayrimenkul piyasasının mimarlarla kol kola yaydığı mikro konutları getirdi. Küçük alanlarda yaşamın bir gelecek projeksiyonu olarak sunulması, gelecekte küçük, işlevli, hızlı evlerde yaşamamız gerektiği fikrini inşa ederken, geniş alanlardan ortak alanlardan da uzak tutuyordu. Küçük alanlarda yaşam batıda bir övünme meselesi iken aslında uzun süredir dünyanın doğusunda var olan bir durumdu. Hong Kong'un konut probleminin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan bir dairenin üç veya dört parçaya bölünüp kiralanması bugünün modern anlatısı içinde en küçük metrekarede en verimli hayat olarak pazarlanıyor. Küçük metrekarede yaşam denemelerinin acil durumlarda ya da zorunlu koşullarda ortaya çıkıyor olması ve geçici barınma çözümleri sunmasının bu tartışmanın dışında olduğunu söylemem gerek. Salgın ile beraber sıkıştırılmış yaşam tahayyüllerinin aslında ne kadar problemli olduğu ortaya çıktı, olası bir karantina halinde zaten küçük mekanlar insanları daha zorlayan hacimlere döndü. Beatriz Colomina, Koronavirüs'ün mimarlığı nasıl şeklini değiştireceğine dair verdiği görüşte, virüsün sokaklarda, kamusal alanlarda, toplu taşımada olduğunu söyleyip, evlerin görece güvenli olduğu söylüyor. Bunu derken şunu da ekliyor, asıl problemin minimal hayal motivasyonları ile, boş kutular olarak tasarlanan evlerin olduğunu söylüyor ve modernizmin bu sadece halinin salgın sırasında daha az kullanışlılığı olduğundan bahsediyor.⁵ Yaşadığımız kutuları sorgularken, bir yandan hem çalışma mekanı, hem ortak yaşam alanı olarak kullanmaya devam ettik.

Evin 7/24 çalışma mekanına dönmesi, kapitalist sistemin en büyük rüyalardan biriydi belki. Bu dönemde mimarlık ofisleri de evden çalışma sistemlerine geçti. Hali hazırda, farklılaşamayan küçük konutlarda yaşayanların yaşamları ekran başında bir hayat biçimine döndü. Evden çalışma, aslında yaşam ve iş ayrımının olmadığı bir geleceği vaad ediyordu. Bazı kişiler bunu tercih etse de, -evinden çalışmaya alışkın bir kesimin olduğu şüphesiz- ama ofisindeki mobbingden tek kurtuluşu evindeki güvenli mekanlar olanların da son kulelerinin yıkılma ihtimali böyle doğdu. Ofisinde mesaiye kalmadığı için "ayıplanabilecek" düzeye yaklaşan durum, bu güvencesiz şartlarda ya işimi kaybederim korkusuyla çalışanları tükenecesine çalıştıkları bir düzene doğru itebilen durumlar oluşturabilir. Bu olasılığın ve çekincenin mesnetsiz olduğunu düşünmek en iyimser

yaklaşım olur. Çünkü mimarlık geleneği gereği dayanışmadan yoksun, sürekli kutsanan, doğayı göz ardı etmeye hazırdır.

Karantina döneminde her alanda çok yazıldı çok üretildi, çalışma kamplarına dönen evleri bir fırsatçılıkla dönüştürmeye çalıştık. Kimine iyi gelen kimine iyi gelmedi, çünkü günün sonunda tüm toplumun evde olduğuna dair olan algı, sokakta çalışmak zorunda olanları yadsıyarak yaratıldı. Özellikle bu dönemde kurulan korunak ev algısı, evde kalma çağrıları toplumsal düzeyde sürekli işe gitmek zorunda olanları zorlarken bir yandan da aynı evin içinde belirli zamanları geçiren insanların sürekli aynı mekanı paylaşınca ortaya çıkan sorunları gösterdi. Ev içi şiddetin artması, atanmış aileleriyle yaşamak zorunda kalanların yaşadıkları bu dönemde barınma meselesini ve ev mimarisi de sorgulattı. Dünyayı kurtarmaya hazır olan mimarlar, bu durumu hemen kabullenip içinden üretimler yapmaya başladı. Oysa mimarlık ne kadar günün koşullarıyla çok ciddi karşılaşmak zorunda olsa da, iyi bir gelecek hayalinin parçası olmalı. Bu reaksiyonel çözümlere geleceğim ama öncesinde iyi bir gelecekte de değil, farklı bir gelecekte bahseden ekiplerden bahsetmek istiyorum. Standartlaşmış mimarlık kalıplarının dışında yer alan bu girişimler tam da eril süper kahramanlar ortaya çıkarken onlara karşı iyi bir cevap oluyor.

Acil Korona Mekanları⁶ gibi, salgın sebebiyle ortaya çıkan mekansal sorunlar için tasarım, organizasyon, öneri ve gönüllü çözüm ağı kuran farklı meslek gruplarını, uzmanlıklarını içine alan ağlar mevcut sistemi devam ettiren çözüm odaklı üretimler yapmadı. Aksine, çalışmalarını incelediğimizde aciliyet anında neler yapılması gerektiğine odaklandıkları görülüyor. Çalışmalarında kafa yordukları sorunlar bugünün hemen çözümü olmasa da bir sonraki süreçte parçası olunabilecek, başkalarına ilham olabilecek projeler ve fikirlerle dönüştü.

Herkes İçin Mimarlık Derneği ise bu dönemde önce "Karantinadan Sesler"⁷ adında bir web sayfası açıp, yeni bir araya gelme pratiklerini, kişisel ve kolektif deneyimleri paylaşmak/tartışmak amacıyla dijital bir veritabanı oluşturdu. Sonrasında da kendi pratiği içinde sıkça kullandığı katılımcı atölye deneyimini, bizi nasıl bir gelecek bekliyoruz konuşmak, salgın sırasında ve sonrasında "birlikte yapmak", mimarlık ve kent nasıl olacak sorularını konuşmak için bir forum düzenleyip, "Geleceğe Dönüş"⁸ atölyelerini başlattı. Atölyelerin bir kısmı

içinde yaşadığımız evleri araştırırken, bazıları dijital mahremiyetleri, bazıları kentteki yeni yürüyüş deneyimlerini tartıştı, araştırdı.

Her iki çalışmada da yüzlerce kişi bir araya gelip, fikirler üretip, tartıştı bir çıkış noktasında öte bir birliktelik, düşünce akışı yaratmanın olasılıklarını aradı. Bu çalışmaların maddi çözümlere odaklanmasından öte, yaratılan düşünce pratiğinin değeri bu dönemde belirir oldu. Yaygın mimarlık pratiğinin alanında ise hepimizin dünyasına giren canlı yayınlar söz konusuydu. Çoğunlukla benzer karakterlerin yer aldığı mimarlık konuşmalarının yarattığı mimarlık konuşuluyor yanılsamasını iyice yarattı. Bu yayınların insanlara psikolojik olarak iyi geldiğini düşünsem de, radikal soruları açmadığını, yeni tartışma ortamları yaratma eksik kaldığını düşünüyorum. Ana akım mimarlık medyasını içinde tekrarlanan bu sesler süreç içinde daha çeşitlendi ama çoğunlukla mimarlık hem tek yapıma olasılığı üzerinden, hem de yıllardır ezberlenmiş karakter çeşitliliğindeki sohbetlerden oluşuyordu. Bu medya sıkışmışlığına cevap da "Başka bir Atölye"den geldi. "Başka Şekilde Konuşuyoruz" başlığıyla yayınladıkları metinlerinde başka derken, "kentsel mekânın yeniden üretiminde mevcut hegemonik ağa eklenmeyen, rıza/ikna inşasına karşı çıkan, ana akım yapma biçimlerine teslim olmaya direnen başka mimarlıkları kast ettiklerin ve ana akım mimarlık medyasının dışında eril tahakkümün dışında başka sesleri duymak, paylaşmak için böyle bir girişimde bulunduklarını dile getiriyorlardı.⁹ Yaptıkları çağrının ve düzenledikleri konuşmaların, salgın döneminde sanki tek tip bir mimarlık anlatısına mahkum kalınmış bir hava çizen anlatının dışında başka olasılıkları dinleme ve paylaşmak şansı bulundu.

Acil Korona Mekanları, salgına bir araya getirme pratiklerinden ve gerçekçi yaklaşımlarla sadece bugünün salgınına değil geleceğin getireceği olası acil durumlara odaklanırken, Herkes İçin Mimarlık, önce bir deneyim arşivi oluşturup, sonrasında mimarlık pratiğinin düşünsel alanında spekülâtif ve derin öneriler aradı. Bir Başka Atölye ise, inşa etme dışında başka bir mimarlık pratiğini alan açma, mevcut alanların dışında söz etme ile katkı koyup, sıkışan mimarlık medya pratiğinin dışında da bir ses olduğunu gösterdi.

Mimarlık alanının içinden çıkan farklı mimarlıklar, kimi zaman araştırma projelerinde, kimi zaman sergilerde görünür olsa da dipten gelen bu değişim pratiğin ve emek sisteminin farklılaşacağına dair

umutlar vermekte. Bu durum şüphesiz güvencesiz emeğin gelişiminin de önünü açıyor, ama bu özgür ve ağırlıklarından kurtulmuş mimarlık anlatısı yeni ekonomik modellerin gelişmesi için umut veriyor. Bir sermayeye ait olmadan, ürettiğiyle, organize ettiğiyle, kurduyuyla varoluşsal problemleriyle kentleri, yaşamı değiştiren, pratiği şekillendiren bu yaklaşımlar nasıl bir mimarlık ortamı vaat ettiğinin bir projeksiyonu bu üç pratikte görülebiliyor.

Bu dönemin en apaçık gösterdiği kentlerdeki açık ortak alanların önemi ve konforu oldu. Dünyanın her yerinde tasarımcılar yeni tip, fiziksel mesafenin göz önünde bulunduğu kamusal alanlar tasarlamayı çözümler geliştirmeye çalıştılar. Bazı çözümlerin getirdiği ufak düzenlemelerin referans verdiği toplumsal düzen eleştiriler de topladı. New York'da Domino Park üzerine çizilen daireler, evlerinden çıkmaktan çekinen insanlara bir ferahlama imkanı verirken, kurduğu geometrik dille ve yarattığı tahayyül ile problemi bir alana çok çekilebilir bir durumdaydı.

Bir yandan bu yaklaşımlar olurken, mimarlık içinden gelen reaksiyonel cevaplar geçtiğimiz süre içinde hiç gecikmedi. Dünyanın en çok ziyaret edilen çevrimiçi mimarlık yayını Archdaily'nin Covid-19 ile ilk girdiği haber¹⁰, Çin'in Wuhan kentinde altı günde inşa edilmesi planlanan hastane yapısı. İkincisi daha çok finans ve inşaat odaklı bir korona virüs metni, ve mimarlık mekana dair ilk metin ise "ofis yapıları" hakkında. Asıl şaşırtıcı olan, bir süre bu ana akım mecrada salgın hakkındaki metinlerin sağlık yapıları, yeni çalışma koşullarına uyum ve ofis mekanları olması. Konvansiyonel mimarlık anlatısının küreselde derdinin çalışma odaklı olduğu ve yaşam kadar önemli olduğu burada gözüküyor. Yerel yönetimlerin kamusal alanı iyileştirme önerilerine karşı, büyük kurumsal mimarlık firmaları ise geleceğin çalışma ortamlarını çoktan çalışmaya başlamıştı.

Mimarlık mitolojisinin dünyayı kurtarma öngörüsünün, dar kafalılığı ve at gözlüğü de burada ortaya çıkıyor. Olasılığı az, nobran bir pratik olarak çözüm sunduğu alanlarda önceliklediği iş ortamı soru işareti yaratıyor. Bir merkezi olmayan farklı ülkelerden kişilerin katılımıyla proje bazlı işleyen ConstructLab ekibinin "Nasıl Beraber"¹¹ isimli kitabı, "No Solutions Please" "Lütfen Çözüm Getirmeyin" diye başlar. Metinlerinde bir araya gelmenin politik bir eylem olduğunu, mimarlığı bir aracı olarak ele aldıklarını söylerken. Tek bir çözüm yok farklılaşan, reddebileceğiniz, değiştirebileceğiniz, üzerine ekleyebileceğiniz

olasılıklarının karışımını üretiriz diyorlar. Mimarlık alanından salgın döneminde mimarlık alanından reaksiyonel çözümleri gördükçe aklımda yankılanan "lütfen çözüm getirmeyin"di. Böyle kriz anlarında ihtiyacımız olan gelenekselleşmiş günü kurtarmaya yönelik çözümler ya da hali hazırda var olan düzeni değiştirmeyen, olduğu gibi işlemesini destekleyen çözümler de değil. Mimarlığın kriz anlarında geleneksel cevaplar yerine daha radikalleşen düşüncelere ihtiyacı var.

Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu, "Pandemi, inşaat tozu ve çelik irade"¹² başlığıyla Mayıs ayında yayınladığı metinde hak kaybına örgütlenerek hayır demenin gerekliliğinden bahsediyor ve kolektif mücadeleye davet edip, çeşitli stratejiler öneriyor. Zorla "yeni normal" diye kabul ettirilmeye çalışılan sistem içinde, yeni normalin eskiyi tekrar eden kötü bir taklitten öte tam da dayatılanın ortasından alternatif yollar açmak göstermek gerekiyor. Bunun alıştığımız mimarlık anlatısı ile olmayacağı belli. Giancarlo De Carlo, dünyanın mimarlıksız olmayacağını, insanlık var olduğu sürece mekânsal organizasyona daima ihtiyaç olduğunu söyler. Mimarlığın mimarlara bırakılmayacak kadar önemli olduğunun da altını çizer, bu durumda yeni yaklaşımların gerekliliğinden bahseder. Giancarlo De Carlo'nun 1970 tarihli "Architecture's Public" metni, tüm bu tartışmaların anahtar noktalarından biridir¹³. Dünyanın mimarlıksız olamayacağı savı halen geçerli olsa da, söz konusu mimarlığın tanımının da değişmek zorunda olduğunu söylemek gerek, inşaatı merkezine koymayan bir mimarlık anlatısı mümkün.

DİPNOTLAR

¹ Spatial Agency." *Spatial Agency: About*. <https://www.spatialagency.net/>.

² Torbaoğlu Emre, Akarca Hande, Omacan H. Sinan, Kırlangıç Öncül, *Dayanışma Mimarlığı*, (İstanbul : TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2016), 6-14.

³ "Unfinished - Spanish Pavillion at the Biennale Architettura 2016." *Unfinished.es*. <http://unfinished.es/en/>.

⁴ Toplumcu Meclis. 2020. "Beton İşleri." *Padlet*. <https://padlet.com/ToplumcuMeclis/beton-isleri>.

⁵ Chayka, Kyle, Astra Taylor, and Tamar Adler. "How the Coronavirus Will Reshape Architecture." *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/culture/dept-of-design/how-the-coronavirus-will-reshape-architecture>.

⁶ *Acil Korona Mekanları*. <https://acilkoronamekanlari.wordpress.com/>.

⁷ Herkes İçin Mimarlık; 2020. "Karantinadan Sesler." *Padlet*. <https://padlet.com/herkesicinmimarlik/karantinadansesler>.

⁸ "Geleceğe Dönüş Atölyeleri." 2020. *Herkes İçin Mimarlık*. <https://herkesicinmimarlik.org/blog/gelecege-donus-atolyeleri/>.

⁹ "Baska Sekilde Konusuyoruz." *Başka bir atölye*. <https://www.baskabiratolye.com/baska-sekilde-konusuyoruz>.

¹⁰ Baldwin, Eric. 2020. "China Is Building a Hospital in 6 Days to Fight Coronavirus." *ArchDaily*. <https://www.archdaily.com/932532/china-is-building-a-hospital-in-6-days-to-fight-wuhans-coronavirus>.

¹¹ Pouzenc Joanne, Rangel Carla, Römer Alexander, *How Together*, (Barselona: dpr-barcelona, 2019).

¹² "Pandemi, İnşaat Tozu Ve Çelik Irade." *Ücretli Ve İşsiz Mimarlar Forumu*, 28 May 2020, uimfblog.wordpress.com/2020/05/21/pandemi-insaat-tozu-ve-celik-irade/.

¹³ Giancarlo De Carlo, "Architecture's Public", *Parametro* magazine (issue 5), 1970, Italya. Ayrıntılı tartışma içiniz bakınız: Pelin Tan, "On the Social Role of Architecture According to De Carlo

and Critical Participation, *Adhocracy*, IKSİV, 2012, İstanbul. Pelin Tan, "De Carlo'da Mimarlığın Sosyal Rolü ve Eleştirel Katılımcılık Üzerine" *Betonart*, Güz, 2008, İstanbul, 80-82.

Yelta Köm

Yelta Köm, Yıldız Teknik Üniversite'sindeki lisans eğitiminin ardından Frankfurt Städelschule Mimarlık Sınıfı'nda yüksek lisansını tamamladı. Herkes İçin Mimarlık derneğinin kurucularından. Goldsmiths Üniversitesi Topological Atlas projesinde araştırmacı olarak çalışmakta, Berlin International Üniversitesi'nde kentsel tasarım ve mimarlık dersleri veriyor.

Mimarlık Pratiğinin Dönüşümü ve Salgın

Son yıllarda değişen yaygın mimarlık anlatısının dışında değişen, neoliberal politikalar ve rekabetçi ortam dışında gelişen bir mimarlık pratiği var. Bu yeni yaklaşımın içindeki mimarlık grupları, mimarlar mesleğin başka yapılma şekillerini daha yoğun bir biçimde sorgular oldu, nasıl farklı birliktelikler ve dönüşümler yaşanabilir onu sormaya başladı. Bu yazı, salgın ile beraber mimarlıkta güvencesizliğin ve koşullarının değişimine rağmen özellikle Türkiye'deki mimarlık gruplarının bu süreçlere nasıl farklı yaklaştığını, sistem dışında nasıl bir anlatı kurduklarına yer vermektedir.

Anahtar sözcükler : Mimarlık pratiği, emek, salgın.

Transformation of Architectural Practice and Pandemic

There is an architectural practice that has evolved outside of neoliberal policies and competitive environment and apart from the mainstream architectural narrative that has changed in recent years. The architecture groups and architects within this new approach have become more intensely questioning other ways of practising the profession and how different transformations can be experienced. This article bears how different approaches to the process of architectural groups in Turkey during the change of the epidemic with the insecurity and what kind of practices emerges to figure out how to establish an alternative way outside of the system.

Keywords: Architectural practice, labor, pandemi.

KÜRESEL SALGIN SONRASI MİMARLIKTA ETİK VE EĞİTİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Neşe Gurallar, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Mart ayı ortasında başlayan Covid-19 ile mücadelelerimiz bugünlerde (Eylül 2020) altı ayı tamamladı. Dosya'nın yayımlanacağı tarihlerde ise dokuzuncu ayını tamamlayacak. Eski normali normal bulmayan ve eskiye dönmek istemeyenlerimiz için yaşadıklarımızdan öğrendiklerimizin kalıcı olmasını umuyorum. Bu yazı, böylesi hayati bir tecrübenin yarattığı kuvvetli etkinin, farklı bir mimarlık yaklaşımını ve eğitimini mümkün kılacağına dair bir umut taşıyor. Bunun için, zaten bildiğimiz etik değerlerin tekrar gündeme gelmesi, meslek ve eğitim hayatımıza daha fazla yön verecek şekilde yaygınlık kazanması gerekir. Değişimin ani ve radikal bir devrimle değil, tek tek her bir bireyin yaşadığı sakin bir dönüşümle gelişmesi mümkün. Bruno Latour'un nefis ifadesi ile 'piksel piksel bir çözülme,' sonuçta büyük bir değişim oluşturabilir.¹ Böylesi bir dönüşüm hem bireysel hem de meslek alanımız içinde başlamış olabilir. Üzerine düşünmeye değer.

FORM FETİŞİZMİNİN SONU

Türkiye'de çok genel hatları ile işleve dayalı bina tasarım kalıplarının kırılması 1980'lerde etkisini artırmaya başladı. Bu eğilim kuşaklar boyu hızlanarak devam etti. Mimari biçimin bir fetiş konusu haline geldiğini, binaların ne kadar farklı formlarda tasarlanırsa o kadar itibar gördüğünü biliyoruz.

Ancak zaman içinde dünya çapında olduğu kadar, Türkiye'de de mimari form oyunlarının kifayetsizliğine haklı eleştiriler getirildi.

Yaşadığımız küresel salgın sonrası, mimarların, insan sağlığını mimari biçimin ardında görmeyeceğini umuyorum. Tasarımda güneşi, yönü, iklimi, doğal havalandırmayı, kullanımı, mimari biçimin ardından ikincil sorunlar olarak görmekten vazgeçeceklerini umuyorum. Böylesi bir mimariye dair bilgiler hali hazırda mevcut. Zaten bilinen yöntemlerin pratikte daha fazla etkin olmasını ve sürdürülmesini umuyorum.

Formun önceliğine karşın, yaşamın öncelik kazandığı bu yaklaşımın, eğitim hayatından başlaması gerekir. Mimari biçimin plastik değerinin, ilk bakışta çarpıcılıktan (ki çoğunlukla zaman içinde bozulan) değil, yaşlandıkça güzelleşen incelikli yapı detaylarından geldiğini biliyoruz. Mimari proje derslerinde öğrencilerin form üretme çabaları için kaynak, çarpıcı biçimde yenilik, şaşırtıcılık değil; hayatı zenginleştirici eylemlerimize hizmet etmek olmalı. Eylem, modernizmin işlev tanımı dışında uzun süredir proje derslerinin konusu oldu. Ancak çoğunlukla nihai hedefin form olduğu tasarım yaklaşımlarında, eylemler de formlar kadar aşırılıkla ifade edildi. Oysa küresel salgın bizlere, sıradan eylemlerimizin ve gündelik rutinlerimizin nasıl

doğurucu ve mutluluk verici olduğunu hatırlattı. Mekanlarımızın gündelik hayatımızı inceliklerle zenginleştirilmesi, mimari formun değişiklik/çarpıcılık öncelliğini kaybetmesi ile mümkün. Başarılı bir mimari form, sıradan/gündelik eylemlerimizin inceliklerine değer katabilen olmalı. Hayatımızın niteliğine ve doyumuna katkı sağlayacak alçakgönüllü bir form üretme anlayışının mesleki pratikte ve eğitimde ağırlık kazanması mümkün. Pandemi, gündelik rutinlerimizin sakinleştirici etkisini ve değerini bize öğretmediyse başka öğrenme şansımız da kalmamış demektir. Karantina günlerinin bize sıradanlığın güzelliğini öğrettiğini düşünüyorum. Bu nedenle umutlu olmak son derece makul görünüyor.

YARATICI DEHA MİTOSUNUN SONU

Mimari biçim çılgınlığının muktedirleri elbette ürettikleri formlar kadar ünlü olan yıldız mimarlar. Yıldız, deha, yaratıcı mimar mitosları yıllardır eleştiriliyor.² Ama bu itibarlı pozisyonu ne mimarlar kaybetmeye niyetli ne de mimarlık eğitimi, öğrencileri motive etmek için bu rol modelleri araçsallaştırmaktan vazgeçmeye hazır. Oysa bu yüksek ego bombardımanının mimarlık pratiğinin büyük paydasında karşılığını bulmadığını hepimiz biliyoruz. Mezunlarımız tasarımcı/yaratıcı mimar hedeflerinin arkasında sırasını bekleyen derin hayal kırıklıkları ile mücadele ediyor.³ Öğrencilerin maruz kaldıkları mitsel örneklerin, hayranlık ve beraberinde yetersizlik duygusunu aşıladığını, tasarım dışındaki tüm faaliyetlerin küçümsendiği bir iklimi yaydığını aslında hepimiz biliyoruz. Her yüceltme beraberinde bir küçümseme taşır. Oysa, yalnızca yaratıcı/çarpıcı biçim üretimi değil mimarlık pratiğinin tüm alanlarının değerli bulunması doğurucu bir meslek hayatı sağlayacaktır. Mimarlık pratiğinin her alanında verilen emeğin değerli olduğunun içselleşmesi, yaratıcı dehaya verilen öncelikten vazgeçilmesi ile mümkün. Eşitlikçi bir mesleki rol algısının yeşertilmesi gereken ilk merkez mimarlık okullarıdır. Yaratıcı dehanın sıradanlaşması, önceliğini kaybetmesi, tasarıma verilen emeğin değersizleştirilmesi değil, pratikteki tüm emeklerin hak ettikleri değer ile yükseltilmesi anlamına gelir. Ki zaten sıradan olan güzel olduğu gibi değersiz de değildir. Yaratıcı dehanın sıradanlaşması, tasarımın önemsizleşmesi ile değil, tasarımın tanımının yeniden yapılması ile mümkün. Tasarım, her tür üretim ve faaliyet için temeldir. Tasarım, yalnızca biçim üretiminde değil, malzemeden inşa, kontrollükten bilir kişiliğe; görüş, kavrayış ve faaliyetimizi şekillendirir, hayatımıza değer katar. Faaliyetlerimizin sonucunda elde ettiğimiz ürünlerin

(biçim, malzeme, bilgi ya da yorum) tümü değerlidir. Tüm üretimlerin hayatımıza olumlu katkılar sağlaması beklenir. Ofisinde tasarım yapan bir mimar gibi, Bakanlıklarda ya da Belediyelerde çalışan, şantiyelerde kontrollük yapan, malzeme satışı yapan, davalarda bilirkişilik yapan tüm mimarların emekleri saygın ve değerlidir. Yalnızca tasarımın değil, her emeğin değerli ve saygın görüldüğü bir mimarlık ortamı, daha eşitlikçi bir dünyanın parçası olabilir. Eşitlikçi; emeği, insanı, doğayı, sömürmeyen; pandemilerle sonlanmayacak bir dünya istiyorsak, değişime kendi alanımızdaki eşitlik duygusunu tesis ederek başlayabiliriz.

KURALLARI TASARIMIN ÖNÜNDE ENGEL OLARAK GÖRMENİN SONU

Kanun hükmünde kararnamelere artık alışan, demokrasinin içselleştirilmediği, herhangi bir komite ya da kurulun dahi kararına saygı gösterilmeyen, yönetmeliklerin her dakika değiştiği bir toplumda hukukun üstünlüğünün beklenmesi naif bir istek olarak algılanmamalıdır. Tam da bu yüzden artık her alanda kuralların ve ilkelerin savunucusu olmalıyız. Merkezi Yönetim, Bakanlıklar, Belediyeler, mekânı biçimlendiren siyasi aktörlerin ortak çıkarlarımızı korumak üzere hareket etmesini beklemek hakkımız olduğu gibi, kurallara uygun tasarımlar, kararlar ve ürünleri mimarlardan beklenmek de toplumun hakkı. Mimar, toplum (ortak fayda) ile işveren arasında pozisyonunu doğru belirlemeli. İmara ayrı, müteahhitte ayrı projeler çizildiğini hepimiz biliyoruz. İmar kurallarını vazgeçilmez mimari biçimlerin önünde atlatılması gereken problemler değil, ortak faydanın emanetçileri ve koruyucuları olarak görmeliyiz. Kuralların ortak faydaya hizmet etmediklerini düşünüyorsak, değişimi için bir arada müzakere etmeliyiz. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Belediyede çalışan mimarla, tasarımı yapan mimarın farklı rollerde eşitler olarak, ortak mesleki değerlerde buluşabileceğine güvenmeliyiz. Emeğin her alanda değerli olduğu bilinci ile eğitim alan mimarlar bu eşitliği ve ortak zemini kurabilir. Müteahhitte ayrı, pazarlamaya (renderlar ile proje tanıtımlarına) ayrı projeler çizildiğini hepimiz biliyoruz. Süte su katan bir tüccarın ahlaksızlığı ile 170x170 çift kişilik yatak ile müşteriler için ayrı render paftası hazırlayan bir mimarın aynı ahlaksızlık içinde olduğunu eğitim hayatlarında öğrencilere anlatmalıyız. Lisans seviyesinde mesleki etik dersleri vermeliyiz. Mesleki kural ve ilkelerin tavizsiz savunucuları olarak yetiştirmemiz gereken mimarların, piyasa şartlarında dik ve onurlu bir meslek hayatı sürdürebilmeleri için kuralsızlıklara karşı ortak tavır içinde olmalı-

yız. Tüm tarafların (toplum [ve bireyler], işveren, mimar) ortak karar ve kurallarda uzlaşması ve korumada kararlılık göstermesi gereklidir. Kapitalizmi 'piksel piksel' beslemek yerine, kapitalizmin arsızlıklarına karşı 'piksel piksel' karşı koyabilirsek, belki hayatımızı tehdit edecek diğer pandemi-leri de şimdiden önleyebiliriz.

PARSEL ÖLÇEĞİNDE TASARIMIN SONU

Evlerimize kapandığımız karantina günlerinde, mekânın hayatımızın kalitesinde, sağlığımızda, mutluluğumuzda ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu bir kere daha gördük. Kapalı mekanlar dışında ortak ya da özel açık alanların biraz nefes ve güneş alabilmek için ne kadar kıymetli olduğunu hatırladık. Türkiye'de yapı adalarının parsel-ler bölünme yöntemi, yalnızca üzerine yapı inşa edilecek parselin mülkiyet hakkını gözetten bir düzenleme biçimi.⁴ Ve yıllardır bu parsel düze-ninden doğan apartmanlar tüm ülkeye uygulanan bir ezber halini aldı. Parsellerle parçalanmış yapı adalarına inşa edilen apartman binaları, yan ve arka cephelerde, anlamsız, kullanışsız, artık, kayıp alanlar çıkarıyor. Yapı adasına dik yerleşen parsel-lerin uzun yan cephelerinde, kullanışsız uzun dar balkonlar ve ardındaki odalar karşı bina ile burun burunadır. Yan ve arkada kalan arsa parçaları ço-ğunlukla araç park yeri ve yolu oldu. Oysa yapı adalarını bütüncül olarak tasarlamak ortak ihtiyaç-larımıza (bahçeler, çocuklar için oyun alanları, oturma ve yürüyüş alanları, araç park yerleri) or-tak çözümler üretebilir. Birbirine bakan dar uzun cepheleri ortadan kaldırabilir. Evlerimizle birlikte, evlerimiz dışındaki açık alanları zenginleştirebilir.

Yapı stoğumuzun en büyük bölümü parselden do-ğan apartman tipolojisiyle oluşmuşken, mimarlık eğitiminde, büyük çoğunlukta, prestijli kentsel alanlarda sergi ve müze binaları gibi odak yapı-ları konu aldık. Yaratıcı deha mimar olmanın yolu da zaten az sayıdaki kamusal yapının tasarımın-dan geçer. Parsel ölçeğinde başarılı örnekler ve-rebilen istisna mimarlarımızı, bu kısıtlılıklara karşı ürettikleri çözümlerden dolayı elbette onurlandı-rdık. Ama tüm ülkede kentlerin dokusunu oluşt-u-ran parsel-ada problemi karşısında acziyet hisset-mekten başka bir şey yapamadık. Eğitimde parsel problemi gibi kronik sorunlarımızın daha fazla tartışılması, pratikte çözümler için farklı aktörlerle iş birlikleri aranması, çaresizlik içinde görmezden gelinmesinden daha iyi değil midir?

Temiz su, kanalizasyon gibi temel problemlerin yanında kapalı ve açık mekân kurgusu önemsiz

bir problem gibi algılanabilir. Ancak, temel ihti-yaçların sağlandığı noktada, halimize şükredip daha fazlasını beklemememiz de gerekmiyor. Par-sel ölçeğinde yapı ezberini bozmamız tüm kent-lerimiz için daha nitelikli açık ve kapalı mekanlar sağlayacaktır. Hayatımız, büyük çoğunlukta kapalı mekanlarda geçiyor. Tüm dünyada yaygın olarak görülen D vitamini eksikliğine karşı üretilebilecek açık alan önerileri yeniden gündemde.⁵ Sal-gın olsun ya da olmasın, ömrümüzü geçirdiğimiz evlerimizin ve yakın çevremizin başarılı açık ve kapalı mekân kurguları, bedensel ve ruhsal sağlı-mıza, mutluluğumuza ve günlük hayatımızın ru-tinlerine katkı sağlayacaktır.

DiĞER DiSİPLİNLER İLE YENİ ORTAK ÇALIŞMA-LAR İÇİN BAŞLANGIÇ

Şansımız varsa, çalışmak zorunda değilsek ve ev bizim için bir şiddet alanı değilse, pandemi süre-cinde, evlerimize kapanabildik. Çalışmak zorunda olanlar ya da güvenlikleri tehdit altında olan ka-dınlar ve çocuklar için ev bir korunma alanı olma-dı. Mimarlık eğitiminde sosyal problemlere daha fazla ilgi çekmek, mimarlara yaşadıkları çağın kriz ve problemlerine karşı farkındalık kazandırmak mümkün. Mimarlık öğrencilerine, prekaryalaşma (kırılganlaşma) gibi, meslek hayatlarında yaşaya-cakları problemleri, kendi makus talihleri değil, çağın ortak sorunları olarak algılayabilecekleri, meslek dışı geniş bir perspektif kazandırabilmeli-yiz. Kargo işçileri kadar, şantiyeleri devam eden mimarlar ya da kontrollük görevleri devam eden memur mimarlar da sokaklara çıkmak, hatta seya-hat etmek zorunda kaldı. Artık ekonominin loko-motifi olmayan inşaat sektöründe mimarlardan da büyük bir işsiz ordu doğdu. Mimarların 'kutsal-lık haleleri' ni kaybetmeleri ve bu kaybın artık far-kına varmaları onlara herkes gibi problemin için-de yaşadıklarını idrak ettirmekle birlikte çözümün parçası olmaya da yönlendirebilir. Bu noktada yalnızca akademik bir 'disiplinler arası olma' eğili-mi değil, sosyal bilimlerle daha kuvvetli ittifaklara ihtiyacımız var.

Küresel salgın sürecinde, evin sosyal problemler dışında da kale konumunu kazanamadığı yer-leşimler oldu. Su ve kanalizasyonun sağlanamadı-ğı yerlerde ev hijyen getirmede.⁶ Hıfzısıhha gibi kurumlarımızın değerini hatırladık. Mimari mo-dernizmin gelişiminde önemli yeri olan sağlık ve hijyen, mimarlık ve kentleşme alanında yeniden zihinlerimizi meşgul etmeye başladı. Mimarlık ve Kent Planlama alanlarının, Halk Sağlığı ile daha fazla ortak çalışma yürütmesi gerekli görünüyor.

Sözelimi Harvard Üniversitesi, pandeminin ilk günlerinden itibaren, Halk Sağlığı ve Tasarım alanlarını birleştiren ortak eğitim programlarını yayımladılar.⁷ 2050 yılında 43 megaşehrin nüfusunun 11 milyonu aşması bekleniyor.⁸ Yüksek yoğunluklu kentlerin, pandemiye rağmen sürdürülebilirliği, karbon ayak izini azaltmadaki önemi ile vurgulanıyor. Pandemi yüksek yoğunluklu şehirlerden vazgeçmek için bahane olarak kullanılmamalı. Lisans eğitiminden itibaren mekân tasarımında sağlığın değerine daha fazla işaret etmeliyiz. Yüksek lisans ve doktora programlarında, halk sağlığı, mimarlık, kentleşme, nüfus ve istatistik çalışmaları ile yapılacak ortak araştırmalara daha fazla ihtiyacımız olacak.

DAHA FAZLA TOPLUMSAL MİMARİ PRATİK İÇİN YENİ BAŞLANGIÇLAR

Özellikle son on yılda, genç mimarlar bir arada dayanışma içinde olabilecekleri demokratik ortak zeminler oluşturmayı başardılar. Bu *Dosya*'da da yazıları olan Yelta Köm ve Esra Sert bu yeni meslek pratiğini örneklediren mimarlar. Meslek bilgilerini, dayanışma ve kolektif üretim için kullanan genç mimarlar, yazının başında eleştirdiğimiz yaratıcı deha, yıldız mimar pratiği dışında neler yapılabileceğinin örneklerini sundular. Herkes İçin Mimarlık Derneği, kullanılmayan okul binalarını onararak yeniden eğitime kazandırdı ve toplumsal bir adanmışlık örneği sergiledi. Yalnızca toplumla değil, meslek içi dayanışmaya ve beraberliğe de örnek oluşturdular. Dolayısı ile bu yazıyı, genç mimarların yarattığı alternatif yaklaşımla bitirebiliriz. Mimarlık eğitiminde yaratıcı dehayı rol model alan ego bombardımanından ziyade, dayanışmacı alternatiflerin alçak gönüllü çabalarına daha fazla yer verebiliriz. Daha sakin ve alçak gönüllü bir ruh halinin yaygınlaşması, yaşadığımız sert iklimi yumuşatabilir. Küresel salgınları besleyen, doğayı tüketen saldırgan ruh halinin 'piksel piksel' erimesi mümkün görünüyor. Bu olası dönüşümde eğitimin rolü değerlidir.

DİPNOTLAR

¹ Latour, Bruno. 2020. "What Protective Measures Can You Think of so We Don't Go Back to the Pre-Crisis Production Model?" Translated by Stephen Muecke. Versopolis Review, April 7, 2020. ET: 9 Eylül 2020.

² Türkiye’de belki ilk ama kesinlikle en zarif eleştirisi için bkz. Hasan Ünal Nalbantoğlu, 1995, "Yaratıcı Dehâ: Bir Modern sanat Tabusunun Anatomisi" Sanat ve Tabular Sempozyumuna Hazırlık Konferansları ve Panel Toplantıları, San-art, Ankara, 77-89.

³ Doktora tez danışmanlığını yürüttüğüm Beyza Onur’un, 55 ücretli çalışan mimarla birebir görüşme yaparak yürüttüğü araştırma için bkz. Onur, Beyza. "Beyaz Yakalı Üretken İşçi" Olarak Mimar: Meslek Pratiği Ve Sınıf Algısı Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2017.

⁴ SAH 2015 Konferansında sunulan şu bildiri Türkiye’de parselin tarihi detaylandırılmıştır: Gurallar, N. "Unplanned Plans: Urbanization in 20th Century Turkey", The SAH 68th Annual Conference, Chicago, April 15th -19th 2015.

⁵ Peters, Adele. How we can redesign cities to fight future pandemics. Fast Company. (24 March 2020). ET: 9 Eylül 2020.

⁶ Charles Shafaieh. "A radical transformation in building and designing for health is underway - but not everyone will benefit equally." April 27, 2020. ET: 9 Eylül 2020.

⁷ The Harvard Gazette. Breaking ground with new degree. May 7 2020. Erişim:9 Eylül 2020.

⁸ Acuto, Michele. "COVID-19: Lessons for an Urban(izing) World." Cell Press. April 4 2020. ET: 9 Eylül 2020.

Neşe Gurallar

2017- 2018 yılında Harvard Üniversitesi, Ağa Han programında Associate olarak yer aldı. *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık* ve *Emergence of Modern Public Space from a Traditional Mosque Courtyard, Early Nineteenth Century İstanbul- Beyazıt* başlıklı kitapların yazarı. Son makalesi “Russian Modernization in East Anatolia: The Case of Kars” *Muqarnas*’ta yayınlandı. İlgi alanı: İdeoloji, Kamusalılık ve Kamusal Mekân, Modernite, Kent ve Kent Tarihi.

Küresel Salgın Sonrası Mimarlıkta Etik ve Eğitimi Yeniden Düşünmek

Bu yazı, Bruno Latour’un ifadesi ile ‘piksel piksel bir çözülmenin,’ sonuçta büyük bir değişim oluşturabileceğine dair bir inanç taşıyor. Küresel salgınları besleyen, doğayı tüketen saldırgan ruh halinin yerine sakin ve alçak gönüllü bir ruh halinin geçmesi gerektiğine inanıyor. Yaşadığımız bu tüketici, sert iklimin yumuşamasında eğitimin ve meslek etiğinin rolüne vurgu yapmaya çalışıyor.

Anahtar sözcükler: Pandemi, küresel salgın, Covid 19, mimarlık eğitimi, mimari pratikte etik.

Rethinking Ethics and Education in Architecture for Post-Pandemic

This article bears a belief that, in Bruno Latour’s words, “a pixel by pixel dissolution” can ultimately create a big change. It argues that a calm and humble mood should replace the aggressive mood that consumes nature and feeds global pandemics. The article tries to emphasize the role of architectural education and the ethics of the practice in easing the harsh and consuming climate that we live in.

Keywords: Pandemic, Covid 19, architectural education, ethics in architectural practice.

TASARIM STÜDYOSU VE YENİ NESİL KARŞILAŞMALAR

Aybike Batuk, Arzu Erdem Prof. Dr., Gürbey Hiz, Dr.
Kadir Has Üniversitesi / Sanat ve Tasarım Fakültesi

Başlarken

Bugünlerde içinde bulunduğumuz durumu yaşayarak anlamaya çalışıyoruz. Ne zamanda ne de mekânda olmayan mesafemizle, öngörülerimizde ve beklentilerimizde netleşemeyen geleceğin tedirginliği hepimizi etkilemekte. Küreselliğin bireysellelikle tuhaf bir şekilde yakınlaştığı, yakın geçmiş ve geleceğin ise nitelik itibarıyla oldukça uzaklaştığı günlerdeyiz. Tasarım eğitimi olarak endişelerimiz biraz da hararetle savunduğumuz stüdyo dinamiklerinin ne şekilde dönüşeceğinin kontrolünü kaybediyor olduğumuzu hissettiğimizden. Aslında, bu durumu sadece bir karşıt ütopyanın gerçekleşmiş hali olarak görmemekteyiz. Her bir yıkım ve değişimin tedirginler kadar olasılıklara da açık olduğunu düşünmekteyiz. Bu yazının da ortak bir deneyimin sorgulattıklarını paylaştığımız bir metin olarak algılanmasını bekleriz. Zira, henüz yaşadığımız zaman ve duruma ilişkin olanlar henüz bulanıklığını sürdürürken ve yaşadıklarımızın da ilişkilendirilebilecek bir öncülü yokken kesin yargıda bulunmaktan çekiniriz. Dolayısıyla okurdan beklentimiz bu metni bir savrulma halinin sayıklamaları olarak benimsemeleridir.

Aslında yazının ekseninde olan, Marshall McLuhan'ın elektronik medyanın gündelik haya-

ta girmesi ile birlikte kuramsallaştırdığı dörtleme (tetrad) yer almakta. McLuhan'ın tanımlaması ile

“İnsanın yaptığı ve yapmakta olduğu her şey _her süreç, her nesne, her alet, her şiir, her metin, her kuram, her teknoloji..._ ya da daha genel bir ifade ile insan çabasının ürünü her şey dört boyutu görünür hale getirir.”¹

Mc Luhan'ın bu anlamdaki insan yapısı tüm şeyleri anlamlandırmaya ilişkin önermesi ve sorgulama aracı olarak tanımladığı dörtleme bu yazının da omurgasını oluşturur. Dolayısı yazının fragmanları okuyucunun olumlu ya da olumsuz tüm yargılarına ve çıkarımlarına da açıktır.

Dörtleme/tetrad, şu soruları araçsallaştırır:

Bu şeyin etkileri neyi daha belirginleştirir/arttırır? Şey'e ait hangi değerler daha yükselir?

Bu şey neyi hükümsüz kılar? Neye artık gerek kalmaz? Ne değersizleşir?

Bu şey unutulmuş neyi yeniden canlandırır ya da kullanıma sunar?

Çok daha güçlendiğinde neyi dönüştürür ya da neye dönüşür?

Yazı; tasarım stüdyosunu 'şey'leştirmeyi ve eşdeğer bileşenleri ile tartışmaya açmayı hedefler:

Kahramanlar, jestler, araçlar, ifadeler ve paylaşımlar.

1. Kahramanlar

Stüdyonun başat kahramanları, aynı zamanda da en yoğun kullanıcıları olan öğrenciler/tasarımcı adaylarıdır. Yürütücü/ler ve diğer katılımcılar (ki genelde aksini düşünmekle birlikte) yardımcı rolleri üstlenirler. Yürütücünün bulunduğu stüdyo saatleri sırasında çok da farkında olmadığı kuytu köşeleri, yatmaya uygun yüzeyleri, internetin en iyi çektiği alanları öğrenciler bilirler. Bütün bir dönem boyunca stüdyonun fiziksel mekanını adeta bir tasarım konusu gibi dönüştüren bu kahramanlar, stüdyo sanal ortamda gerçekleştiğinde ne kadar etkin olabilirler? Yeni nesil stüdyo ortamı ile karşılaşmalarda kahramanlar, ortam dönüştürme güçlerini koruyabilecekler midir? Bir başka deyişle, sanal stüdyoların da kahramanları olabilecekler midir?

Geçen dönem ortasında salgının aniden ilerlemesi sonucunda kendimizi içerisinde bulduğumuz sanal stüdyoları nasıl etkin kullanacağımız konusunda hepimiz şaşkındık. Bir yandan dönem yarısına kadar ilerlemiş olduğumuz için belli bir stüdyo kullanımı gerçekleştirmiştik. Dolayısıyla, sanal ortamda ilk defa karşılaşma yaşamıyorduk. Yine de stüdyo ortamının ekran üzerinden kurulmasının mümkün olup olmayacağı büyük bir soru işaretiydi. Kahramanlar, fiziksel stüdyodaki gibi bu yeni ortamı da benimseyip dönüştürebilecekler miydi? Yoksa, git gide daha görünmez olarak iyice pasif bir role mi bürüneceklerdi? Ani geçişin ilk etkileri daha çok ikinci soruya cevap verdi. Yürütücünün daha baskın ve daha yönettiği bir stüdyoya doğru adım attık. Kameralar yavaş yavaş kapanmaya başladı, işler dışında muhabbetler git gitgide azaldı ve açıkçası öncesindeki gibi kahramanların dönüştürücü etkisi azalmaya başladı.

Bu soruları düşünürken, henüz mimarlık eğitim formasyonu deneyimlememiş ve hiç stüdyoya adım atmamış olan bir kısmı mimarlık okumaya çok hevesli liseli katılımcılarla gerçekleştirdiğimiz iki haftalık süreçten bahsetmek istiyoruz. Temmuz ayında gerçekleştirdiğimiz "*Designer Heroes at Work*"² başlıklı atölye sürecinde, öğrenciler ile sanal ortamda her gün aynı saatte buluştuk. Mimar-

lığın farklı kanalları üzerine hem çeşitli tartışmalar açacak sohbetler ettik hem de onların bizzat tasarım sürecinde aktif kahramanlar olmalarını önemsedik. Bu yüzden de atölye başlığında özellikle onların kendilerini tasarım sürecinde etkin olmalarını tetikleyecek *designer heroes* tanımını kullandık. Bu bir nevi süper kahramanlara yönlendiren bir anlatı da içeriyordu. Bunu yaparken asıl hedefimiz, içinde bulundukları koşulları anlayabilen, bu koşulları problemleştiren ve onlara dair sorular sorarak temsil etmeye yönelik bir dizi kahraman pratiğini deneyimlemeleriydi. Süper kahramandan farklı olarak *designer heroes* yalnız değillerdi. Her gün buluşulan sanal ortamda düşüncelerini, önerilerini ve sorularını ortaya atmak için bir paylaşım alanına sahiplerdi. Tabii, bu paylaşım alanı, oturum kapanınca bitiyordu. Bir başka deyişle, stüdyonun kapıları kapanıyordu. Dolayısıyla, bir dönüştürücü eylem üretmek için zaman kısıtlaması da söz konusuydu. Bir de kahramanlar, birbirinden ayrı eşdeğer dikdörtgen çerçevelere yerleşiyordu. Tüm bu koşullar altında bu yeni stüdyoyu kurma ve dönüştürme pratikleri nasıl işler? Bedensel bütünlük sanallaşınca geriye ne kalır? Acaba jestler daha mı öne çıkar?

2. Jestler

Stüdyo, her daim birbirinden farklı jestler için bir sahne olagelmıştır. Bu sahnede hem bedenler hem de üretilen işler ile jestler yayılır, birbirlerine temas eder ve böylece dönüşür ve çok katmanlı olur. Gülüşmeler, hararetli konuşmalar, heyecanlar, stüdyo içerisinde kendini açığa çıkarır. Stüdyo, bu yönüyle herhangi bir dersliğin ötesine uzanır. Dolayısıyla, bu sahnenin öğrencilerin üretimine de doğrudan sızması kaçınılmazdır. Özellikle bir süredir, soyut, duyguları içermeyen ve zaman faktörünü hiçe sayan mimari temsillerden kasıtlı olarak uzaklaşmaya çalışıyoruz. Mekânın içerisindeki olası yaşantılarla birlikte düşünülüp tasarlanmasını ve bu pratiğin temsillerde vücut bulmasını önemsiyoruz. Bir başka deyişle, öğrencinin öznel jestlerinin onun tasarım sürecine sızmasından yanayız. Buna ilave olarak da yaptığı önerinin sunumunu yaparken sergi kurulumu gibi pratikler ile aynı özneliği geliştirmesini teşvik ediyoruz. Takınılan jestleri işin içerisinde de hissetmek, yapan kişi ile iş arasında güçlü bir bağ kurduğunu düşünüyoruz. Aynı soruyu tekrar soruyoruz. Acaba, sanal ortamda gerçekleşen yeni karşılaşmalarda bahsi geçen jestler nasıl işliyor?

Öncelikle, arada önemli bir mesafe yaratan bir bariyer var. Ekran, jestleri filtreleyen bir elek gibi

işliyor. Bazı jestler geçiyor, bazıları ise bu bariyere takılıp geride kalıyor. Böyle olunca da stüdyoda-
kinden farklı bir alışveriş gerçekleşiyor. Bedensel ifadeler, santimetreler ile ölçülebilen küçük bir dikdörtgen içerisindeki görüntüye ve sese indirge-
niyor. Kişi görüntüsü böyle küçülse de üretilen iş çok daha büyük bir alanda kendine yer ediniyor. Söz gelimi, bir öğrenci işini göstermek için ekranı-
nı paylaşınca kameraların görüntüsü iyice küçülüyor veya tamamen kayboluyor. Sanal stüdyo içe-
risindeki tüm katılımcılar, ekranlarının büyük bir bölümünü kaplayan üretime yoğunlaşıyor. Acaba, bu yeni nesil karşılaşmada bedensel jestler, üreti-
len işin içerisine doğru mu kayıyor? Biz bu jestleri iş içerisinde mi alımlıyoruz?

Yine bu soruları, gerçekleştirdiğimiz lise yaz okulu üzerinden cevaplayacağız. Öğrencilere içerisinde bulundukları salgın durumunu problemleştirerek hayali kahramanlar içeren birer çizgi roman üretmelerini önerdik. Özellikle bir dönem sokağa çıkmaları yasaklanmış olan 15-18 yaş aralığındaki bu katılımcılar, çeşitli öneriler ile ilk hamlelerini yapmaya başladılar. Kimi daha olumlu bir gelecek hayaline doğru temsillerini geliştirdi kimi de içerisinde bulundukları daha karamsar ruh halini üretimlerine yansıttı. İki hafta boyunca geliştirilen her çizgi romanda o kişinin yaşadığı yoğun jestleri takip etmemiz mümkün oldu. Özellikle sanal stüdyonun bir olanağı olarak, jestlerin bedenden çıkarak başka bir medyaya kaydığına bizzat tanık olduk.

Örneğin, katılımcılardan Sinan, “Karantina” başlıklı çizgi romanını geliştirirken başlıca çıkış noktasını “günlerin birbirine girmesi ve sıkılmanın insanın hayal gücüne neler yapabileceği” şeklinde ifade etti. Sinan, tasarladığı karakter ile içerisinde bulunduğu koşulun nasıl bir ruh hali üretebileceği üzerine bir çalışma denedi. Bunu yaparken de salgının sadece tek bir yönüne değil onu çok katmanlı değerlendirerek olası ne gibi imkanlar sağlayabileceğini düşündü. Çizgi romanın her karakterinde karakterin ani tetiklenmelerle değişen mimiklerine tanık oluyoruz. Çizimini üretirken kullandığı siyah beyaz kurşun kalem çizimleri ise bu jestlerin ondan ayrılıp kâğıda geçmesi konusunda iyi bir örnek teşkil ettiğini düşünüyoruz. Ekran gibi bir bariyerin tam da üretilen işe aktarılan jestler ile aşılabilmek potansiyeli olduğunu öngörüyoruz. Peki bu kahramanlar bahsi geçen jestleri nasıl aktarabildiler? Yeni nesil stüdyo araçlarını bildiğimiz stüdyodan daha farklı mı kullanıyor? Jestler gidererek yok olacaklar mı? Yoksa yeni nesil kahraman-

ların daha güçlü jestlere ve daha vurgulu mimiklere mi ihtiyacı var?

3. Araçlar

Çevrimiçi stüdyo ortamında artık nesnesi olmayan materyallerden bahsediyoruz. Bu materyaller üretim biçimleri çeşitlilik gösterse de nihayetinde ürettikleri ortamlardan koparak ekranın iki boyutlu düzleminde kendilerini değerlendirmeye açıyor. Burada tasarımın farklı fazlarında gerçekleşen ve özellikle de analog-dijital ilişkisi bağlamında değerlendirmenin anlamlı olacağı zorunlu bir çeviri ortaya çıkıyor. Öğrenci hangi araçlar ile hangi mecrada çalışırsa çalışsın, sanal stüdyoda bir ekran aracılığı ile diğerlerinin karşısına çıkıyor. Dolayısıyla o ekrana yansıyan görüntü, önceki stüdyo deneyimlerinden farklı olarak daha bitmiş ve ‘düzleşmiş’ hale geliyor.

Çalışmanın görüşe çıktığı ortam iki boyutlu bir ekran olsa da burada başta kısıtlama gibi görünen bu mecra kendi imkanlarını da açıyor. Stüdyoda gerçekleşen öğrenme süreçlerinde, öğrenciler verilen ödevin içeriği sebebiyle yürütücü tarafından belirli araçları kullanmaya yönlendirilebiliyor. Sanal stüdyo ortamında ise öğrenci önüne serilen ya da kendisine tanıtılan araç setinin dışına çıkma konusunda biraz daha cesur davranabiliyor. Stüdyonun oldukça esnek ilişki ağlarına rağmen bir nevi kendi kurallarını yazdığı eğitim ortamı burada belki de kendi sınırlarını yıkmaya başlıyor. Dolayısıyla öğrenci kendi araçlarını kendisinin keşfettiği bir serüvene çıkıyor; özgürleşen araç seçimleri de çıkan ürünün de kişiselleşmesine yardımcı oluyor.

Dijital teknolojileri içselleştirmek, araçların kişiselleştirilmesinin de kuşkusuz tetikleyicisidir. Bugün görüntü oluşturma stratejileri bilhassa içselleştirilmiş dijital araç setlerinin özgün ve yaratıcı kullanımı ile çoğalıyor. Buradaki teknoloji algısı dijital araçların araç özelliklerinden çok ürettikleri içeriğe dair niteliklerine vurgu yapıyor, dijital araçları da uzun zamandır inşa edilen steril alanından kuvvetlice dışarı itiyor. Bugün halihazırda herkesin dijital teknolojiler ile yalnızca teknik değil sosyal olarak da ilişkilendiği bir dönemdeyiz, dolayısıyla dijital araçlar kullanıcıları tarafından artık fetişize edilmiyor. Bu teknolojiler ‘sofistike’ niteliklerini hızla kaybederek sıradan uygulamalar haline geliyor ve bizler bu kayba oldukça minnettarız. Bir diğer deyişle dijital araçlar artık ayrıcalıklı bir grubun hâkim olduğu izole bir alanı tanımlamıyor, belki de bu sayede çoğunluğu herhangi bir tasarım

eğitimi ile karşılaşmamış lise öğrencileri ile hızlı bir tasarım dili inşa edebiliyoruz.

Bizler lise yaz okulunda dijital araçların analog jestlerle birlikte işlenmesiyle sıklıkla karşılaştık. Burada fark ettiğimiz bir mesleki pratik tarafından yönlendirilmemiş, törpülenmemiş zanaatkar bir araç kullanımı oldu. Bahsi geçen zanaatkar tutum, belirli bir araç üzerinde kişiselleştirilmiş deneylere dayanarak kendine içkin ifadeler üretiyordu. Tasarım ürünleri de 'dijital' oluşu ile ortaya çıkmıyor; bugün mimarlık ortamında hala sıkça karşılaştığımız ileri prezisyonlu teknik çizimler ya da render teknolojilerinin anonim hale getirdiği tasarım dilinin aksine, kimlikli bir görsel dil inşa ediyordu. Bu bağlamda, stüdyo üyeleri teknik ve araç kullanımını arttırırken farklı medya türlerini de bir araya getirme konusunda daha istekli davrandılar; mimari araçları farklı tasarım araçlarıyla daha sık birlikte kullandılar. Resim, illüstrasyon, sinematografik öğelerden etkilendiler. Yaşantılarını evlerine sığdırmış olsalar da yaşamın çok sesliliğindeki atmosferi ifade etme istekleri bizlere her zamankinden fazla göründü.

Özetle, bizler bu süreçte bireysel bir mimari ifade arayışı olan temsilin, yüzleştığımız yeni durumda araç kullanımındaki çeşitlenmeleri arttırdığı ve böylece daha kişiselleşmiş temsilleri ortaya koyduğunu gördük. Burada ironik fakat değerli olan, üretimlerin kişiye has jestleri sunmasına dolayısıyla da hayli kişisel olmasına rağmen, buradaki bireyselliğin stüdyonun tüm üyelerinin katılımını da bir hayli önemsemesi diyebiliriz. Üretilen tasarım materyalleri, sanal stüdyonun doğası gereği nesnesinden uzaklaştıkça, taşıdığı öznesinin 'değer' ve yüklerinden de bir nebze kurtulabiliyor mu? Müdahalelerin, yorumların, dokunuşların bir hayli uçucu olduğu o dikdörtgen çerçeveli ekranda daha katılımcı üretimler yapmak bu sayede mümkün olur mu?

4. İfadeler

Tasarım araçları ve çevresel datalar, tasarım nesnesi ve yapılı çevre ile doğrudan çalışamayan mimar arasında kritik bir arabuluculuk yapar. Sanal stüdyo sürecinde ilişkilendiğimiz yapılı çevreyi artık yerinde gözlemleyemiyoruz dolayısıyla kurduğumuz ilişki daha da dolayimli hale geliyor.

Pandemi sürecinde evlerimizdeyken bedenimizle alanı deneyimleyemiyor, burada kayıtlar alıp fotoğraflar çekemiyoruz. Proje alanını dolaşamıyor, rastlantılarla karşılaşamıyor kısacası çevrenin

normatif olmayan verilerine ulaşmakta güçlük çekiyoruz Alana gidebilsek bile yaşantıdan yoksun, donuk bir fotorealist renderın içine düşüyoruz; hayat eskiden olduğu gibi akıyor. Uydu ve sokak görüntüleri, internetten elde ettiğimiz zamanı belirsiz fotoğraflara hiç olmadığı kadar çok teslim oluyoruz. Birilerinin bizim için seçtiği imgeleri ya da gündelik yaşantıyı içinde barındırmayan sayısal verileri kullanmak durumunda kalıyoruz. Eskiden gördüğümüz bildiğimiz yerler belleğimizde kalan temsillere, görmediğimiz bilmediğimiz yerler ise bizlere datalarla aktarılan dijital temsillere dönüşüyor. Haliyle üretimlerde de temsilin temsiline, daha dolayimli ifadeleri görüyoruz.

Elenmiş, indirgenmiş bilgi materyalleriyle çalışıyor olmak acaba tasarımcının bir yerdeki kişisel tecrübelerini, hissettiklerini, çoksesli, kimi zaman da odaksız, atmosferik deneyimlerini de bir kenara koymasına sebep oluyor mu? Yere dair bilgi ve anlayışı yalnızca dışarı kaynaklı datalardan elde eden tasarımcı acaba tasarlama reflekslerini de bu data havuzuna hizmet etme yönünde mi geliştiriyor? Oturduğumuz yerden ulaştığımız sosyal medya uygulamalarının pop imajlardan oluşan havuzu bizler için yegâne dış dünya oldukça, üretimler de bu havuza uygun olmaya çalışıyor. Öyle görünüyor ki anlaşılır olmak, iletişim ağları bu kadar sınırlı hale gelmişken daha da önemli. Bugüne uygun, aşina, tanıdık ama yine de ilgi çekici, güvenilir, uyumlu formlar, imgeler öne çıkıyor. Hayat küçüldükçe ve gündelik yaşam basitleştikçe, daha kompleks tasarım şemalarından uzaklaşarak, deneyimleyenden de emek isteyen derinlikli işler üretmekten vaz mı geçiyoruz?

5. Paylaşımlar

Stüdyoyu stüdyo yapan şey, hacimlice bir mekân olması veya masa, dolap, projeksiyon gibi gerekli donatılara sahip olması değildir. Stüdyo, sınırları gevşek bir paylaşım mekânı olma yönüyle önemlidir. Lise yaz okulu katılımcılarından Ayseli'nin "normalde daha derinlikli kuracağımız ilişkiler ve yapacağımız sohbetler maalesef ki ekranlar tarafından kapana kısıldı" yorumu bu minvalde önem teşkil ediyor. Belki de stüdyonun en verimli saatleri, ders dışı saatleridir. Proje dersleri sırasında da herhangi bir derslik gibi disipliner olmayan stüdyo kullanımı, proje bitiminde iyice gevşeyerek tam anlamıyla sınırlarını kaybeder. Beraber üretilen maketler, jüri öncesi yapılan son provalar ile birçok paylaşımın yaşandığı bir mekân olur. Bildiğimiz stüdyodaki akışkan ilişkilere nazaran sanal ortamdaki yeni stüdyo nasıl bir paylaşım olanağı sunuyor?

Sadece ders zamanında aktif olan yeni stüdyonun yıllar içinde kırılmaya çalışılan konvansiyonel sınıf ortamına tekrar yaklaştığını düşünüyoruz. Yürütücü olmadan açılmayan oturumlarda öğrenci-öğrenci paylaşımı da sekteye uğruyor. Stüdyonun, sadece tek tek işleri konuşmak üzerinden ilerleyen bir ritmi oluşmaya başlıyor. Dolayısıyla, bu hem yürütücü için sürekli bir onaylama otoritesi olma ve öğrenci için de onay alma eylemine dönüşme gibi bir endişe yaratıyor. Ne kadar tartışma ortamı kurulsa da bildiğimiz stüdyonun öğrenci-öğrenci etkileşimi sürekli kayıt edilen bir ortamda ne yazık ki pek mümkün değil.

Sanal ortamla beraber mimarlık eğitiminin belki de en çok kaybettiği enstrümanlardan biri çizerek paylaşmak. Temsille araya her defasında ekran bariyeri giriyor. Ne kadar ekran üzerinden de çizerek anlamak mümkün olsa da kalem jestleri standart kalınlıklara ve renklere dönüşüyor. Böylece geriye kalan baskın yöntem, sözel paylaşım oluyor. Mimarlık gibi görsel kültürle en çok haşır neşir olan disiplinlerden biri sözel alana sıkışınca da paylaşım alanı azalıyor.

Sanal ortamın da açtığı paylaşım olanakları var şüphesiz. Belki de bu ortamın en kolaylaştırıcı yönü herkesin katıldığı yere birer projeksiyon ekleniyor olması. Herhangi bir dijital sunum, stüdyoda çoğu zaman yetersiz teknolojik özelliklerden dolayı görünürlük sorunlarına maruz kalırken, dijital ortamda her katılımcının ekranında benzer netlikte düşebiliyor. Stüdyo katılımcılarının birbirleriyle ilişkileri belki daha kısıtlı bir şekilde gerçekleşiyor ama bunun aksine dış dünyayla iletişim çok daha hızlı ve sınırları açık olduğu görünüyor.

Bitirirken

Bitirirken, McLuhan'ın dörtlmesini bir daha hatırlayıp şu soruları sormak istiyoruz. Dijitalin olanaklarıyla stüdyo akışkanlığını kurgulamak mümkün mü? Kahramanları, jestleri, araçları, ifadeleri ve paylaşımları ile uzun yıllar içerisinde ürettiğimiz stüdyoyu, yeni ortamda yeni olanaklarla üretebilecek miyiz? Neyi kaybedeceğiz? Yeni ortamda stüdyo yürütücüsü baş(at) aktör olmaya soyunacak mı yeniden? Sanıyoruz ki, bunun için aceleci olmayan bir bekleyişe ihtiyacımız olacak. Ümidimiz ise, bildiğimiz stüdyonun kazanımlarını unutmadan yeni sanal stüdyoları inşa etmek, yeni pedagojileri benimsemek.

Sonuçta en çok kafamızı kurcalayan ve tekrar McLuhan'ı hatırlatan durum üniversite yapısıyla ilgilidir. Üniversite mekân ve imkanları ile eşitleyici

bir eğitim ortamı sunar. Stüdyo, bu anlamda sadece bir paylaşım ve diğerinden öğrenme mekânı değil, aynı zamanda da demokratik bir katılım ortamı olma potansiyeli taşır. Stüdyo ekrana sığmak zorunda kaldığında ve evin uzantısı olduğunda evin olanakları ön planda olmayacak mıdır? Teknolojik altyapı, öğrenmeyi ve katılımı ne kadar etkileyecektir? Bu esnada ne daha çok değerlendirilecek, yok olacak ve yeniden hatırlanacak 'şey'ler ne olacaktır?

DİPNOTLAR

¹ Mc Luhan, Marshall, ve Mc Luhan, Eric. *Laws of Media: the New Science*. Toronto: University of Toronto Press, 1988, s.ix.

² *Designer Heroes at Work* atölyesi, 29 Haziran – 10 Temmuz tarihleri arasında Kadir Has Üniversitesi Mimarlık Lise Yaz Okulu kapsamında gerçekleşmiştir. Katılımcılar alfabetik sırayla; Ata Gönül, Ayseli Karabekmez, Defne Uslu, Deniz Duru Eratak, Eren Bilem, Eylül Başak Yüzbaşıoğlu, Lara Öztürk, Mehmet Kurul, Murat Kurul, Sinan Tökmeci, Taha Buyurgan, Umut Fenercioğlu. Tüm katılan öğrencilerimize teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Mc Luhan, Marshall, and Mc Luhan, Eric. *Laws of Media: the New Science*. Toronto: University of Toronto Press, 1988.

Aybike Batuk

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2015 yılında mezun oldu. Lisans eğitimi sırasında değişim programı dahilinde 2012-2013 akademik yılında Università degli Studi di Ferrara'da eğitim gördü. Bitirme Projesi ile 2015 Archiprix –Türkiye Yarışmasında Eşdeğer Mansiyon Ödülü'ne layık görüldü. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı'ndan "Atmosferik Anlatılar Üzerinden Post-Dijital Çizim" adlı tez çalışmasını tamamlayarak 2019 yılında mezun oldu. Akademik çalışmalarına aynı üniversitenin Mimari Tasarım Doktora Programında devam etmekte, Kadir Has Üniversitesi İç Mimarlık ve Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev almaktadır.

Arzu Erdem

Arzu Erdem, Prof. Dr. (İTÜ Mimarlık Fakültesi Lisans 1983, Yüksek Lisans 1985, Doktora 1995) İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde 1988-2009 yılları arasında Araştırma Görevlisi, Yardımcı Doçent, Doçent ve Profesör olarak görev alan Arzu Erdem, aynı üniversitede 2012-2013 yıllarında Mimarlık Bölüm Başkanı olarak görev yapmıştır. 2015-2017 yılları arasında Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanlığı görevini yürütmüştür. 2017 yılında göreve başladığı KHAS Üniversitesi'nde Sanat ve Tasarım Fakültesi Dekan'ı ve eğitimden sorumlu Rektör Yardımcısı olarak görev yapmıştır. Ulusal ve uluslararası düzeyde akademik ve mesleki araştırmaları, görevleri, yarışma jüri üyelikleri, katıldığı ve ödüller aldığı yarışma projeleri, profesyonel mimari projeleri, uygulamaları, çalışmaları, bilimsel makale ve bildiriler ile sunumları bulunmaktadır. 2012 yılında İstanbul Su Medeniyetleri Projesi ile koruma dalında Ulusal Mimarlık Ödülü almaya hak kazanan mimari ekibin içinde yer almıştır. Araştırmaları, mimarlık eğitimi, tasarım pedagoji ve süreçleri, bilişim teknolojileri ve tasarım pratikleri alanlarında yoğunlaşmaktadır. 2014-2018 yılları arasında Uluslararası Venedik Mimarlık Bienali'nin Türkiye Bilim Komitesi'nde yer almıştır. Prof. Erdem aynı zamanda doğal hayat ve bio-çeşitlilik konularında çalışma ve araştırmaları bulunan Rubicon Foundation (Hollanda)'nın ve İŞ GYO_Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.'nin yönetim kurulunda görev yapmaktadır.

Gürbey Hiz

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2008 yılında mezun oldu. Aynı üniversite-nin Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programını 2013 yılında "Rastlantı Kavramının Kent Keşifleri Özelinde İncelenmesi" adlı tez çalışmasını tamamlayarak mezun oldu. Yüksek lisans eğitimi sırasında değişim programı dahilinde 2010-2011 yıllarında HafenCity Universität Hamburg Üniversitesi'nde eğitim gördü. 2020 yılında İTÜ Mimari Tasarım doktora programından "Servet-i Fünûn'da Toplumsal Mekânın Anlatılar ile Üretimi: Tahayyüller, İnşalar ve Deneyimler Atlası" başlıklı tez çalışması ile mezun oldu. Halen, Kadir Has Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde misafir akademisyen pozisyonu ile görev almakta ve mekân temsili, kent imgesi, tarihsel gündelik hayat anlatıları ve görsel yayın kültürü konularında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Tasarım Stüdyosu ve Yeni Nesil Karşılaşmalar

Küresel ölçekte yaşanmakta olan pandeminin kaçınılmaz bir sonucu olarak, tasarım stüdyoları ani bir şekilde ekranın içine yerleşmek zorunda kaldı. Bu metin, bu durumun sonucunda ortaya çıkan yeni nesil karşılaşmalara ve deneyimlere odaklanmayı hedefler. Tasarım eğitimcileri olarak, bu geçiş hakkındaki hem tedirginliklerimizi hem de umutlarımızı Marshall McLuhan'ın dörtlemesi (tetrad) ekseninde tartışmaya açmayı istedik. Bunu yaparken kesin yargılarda bulunmak ve kesin çözümler önermek yerine stüdyonun içerisinde gerçekleşen mekanizmaların, deneyimlediğimiz yeni sanal stüdyolarda nasıl vuku bulduğunu beyin fırtınasına benzer şekilde sorgulamaya ve sıralamaya niyetlendik. Kahramanlar, jestler, araçlar, ifadeler ve paylaşımlar başlıklı beş fragman ile yeni nesil karşılaşmaların neyi neye dönüştürdüğünü anlamaya çalıştık.

Anahtar sözcükler: Tasarım stüdyosu, aktörler, ortam, yeni nesil potansiyeller.

Design Studio and New Generation Encounters

As an unavoidable consequence of the global pandemic, design studios had to be replaced by their electronic counterparts. Hence, this paper aims to focus on new age encounters and experiences that emerge as the by-product. We as design educators, wanted to open our anxieties and hopes to discussion, within the context of Marshall McLuhan's tetrad conception. We do not aim to offer concrete solutions to the problematics of the emergent studio but rather intend to share our thoughts and questions in the manner of a brainstorming session. The text constitutes of five fragments: heroes, gestures, tools, expressions and sharing, and each fragment aims to open discussion on the transformations through the delirious offerings of the authors.

Keywords: Design studio, actors, medium, new age potentials.

MAKALE YARIŞMASI

KENTLER ve SALGIN İLE MÜCADELE: "Yapılı Çevre Tasarımı ve Halk Sağlığı"

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi ve Ankara Tabip Odası tarafından "Kentler ve Salgın İle Mücadele: Yapılı Çevre Tasarımı ve Halk Sağlığı" başlığı ile düzenlenen Makale Yarışması, yaşanan COVID-19 (Yeni Koronavirüs) salgını ve salgının kentlerde hızla yaygınlık kazanması sonucu mekânsal planlama ve tasarım disiplinleri içinde kentleri, mahalleleri ve yapıları halk sağlığı açısından yeniden ele almak, sağlıklı ve yaşanabilir mekânların herkesi kapsayan ve herkes tarafından hakça erişilebilir olmasını sağlayacak kentsel ve mimari müdahalelerin neler olabileceğini sorgulamak, bunlara ilişkin eleştirel ve yaratıcı fikirlerle alternatif bakış açılarını ortaya koymak amacıyla düzenlenmiştir.

Dosya 47'de makale yarışmasının sonuçlanması ile seçilen ve basılmaya hak kazanan makaleleri de içeriyor. Bu makaleler, kentsel mekân olarak kamusal alanın kullanım önerileri, saha çalışmaları ve halk sağlığı üzerinedir.

Yarışma hakkında ayrıntılı bilgi için; <http://makale.mimarlarodasiankara.org/>

DOĞA-İNSAN İLİŞKİSİNDE SALGIN VE KENT

Seda Zafer, Öğr.Gör., Nişantaşı Üniversitesi, Müh.Mim.Fak, Mimarlık Bölümü

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler, COVID-19 vakalarının yaklaşık %95'inin kentsel yerleşimlerde meydana geldiğini ve dünya çapında 1.500'den fazla şehrin etkilendiğini vurgulamıştır¹. Kentlerde salgın sonrası yaşam basit ekonomik büyüme yaklaşımlarına teslim olmadan, 'sağlık' ve 'çevresel' kaygıların ötesinde, doğa ve kentsel geçim kaynaklarımızda radikal değişikliklere doğru yönlendirici bir bakış açısı geliştirmeyi gerektirmektedir. COVID-19 sonrası kentleri yeniden düşünmek, kentsel yerleşimlerde bulaşma, sürdürülebilirlik ve ekonomik iyileşmenin nasıl işlediğini ele almak için büyük ölçüde insan teması yoluyla yayılan bu virüsün insan ekolojisinden yararlandığını anlamak önemlidir. Biyolojik çeşitliliğin türlü insan faaliyetleri ile azalması ve habitatların ciddi dönüşümü gibi meseleler çıkarım yapılması gereken konular olmaktadır.

Kent ve halk sağlığı konusunda temel bakış açısının çoğunlukla doğal yaşamı insan dışı bir alan üzerinden oluşması sebebi ile sorunların yeteri kadar çözülmemesine sebep olmaktadır. Kentler gelişirken istemli veya istemsizce yok edilen ya da dışsallaşan doğa, içinde yaşayanların sağlıksız ortamlarla karşılaşması ile tekrar kente kazandırılmaya çalışılmaktadır. Doğayı ve doğal ortamı yeniden kentte mimari yoluyla var etme çabası

ile yeşillik ve ağaçlandırma, güneş ışığı, temiz su, yüksek hava kalitesi, hâkim rüzgâr vb. gibi doğal çevrenin mevcut elemanlarının taklidi, çoğunlukla mekanik ve yapay bir doğa ile sonuçlanmaktadır. Bu noktada kent ve halk sağlığı adına katkı sağlamak yüzeysel olarak değerlendirilebilmekte ve insanla var olan doğa anlayışının dışında hareket edilmektedir.

İNSAN ODAKLI OLMAYAN DOĞA ANLAYIŞI VE BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM

İnsan ve doğayı ikili anlayış içerisinde ele alan düşünce Plato, Kant ve Decartes gibi filozofların düalist bakış açılarından beri süregelmektedir. İnsan ve doğa arasındaki ayrılık bugün doğa ile yaşadığımız sorunların temelini oluşturmaktadır. Bu ikili yaklaşımın temelinde bulunan insanların rasyonel olarak, hayvan ve bitkilerin iç güdülerini hareket ettirmeye dair anlayıştır. Doğayla insanı farklı kutuplar olarak ele alan bu anlayış insanı doğa üzerinde bir güç olarak görmeyi beraberinde getirmekte ve insanı her zaman kendi konforu çerçevesinde doğaya yaklaşan ayrı bir konumda değerlendirmektedir. Kendini doğanın temel bir parçası olarak gören yaklaşım ise düşünsel kökenlerini Spinoza'dan da anlayabileceğimiz insan-doğa ikiliğini anlamaz bir ayırım olarak değerlendirilmesine dayanır. Spinoza felsefesinde var olmak için kendisinden

başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan şey töz olarak ifade edilmektedir². Tözü, kendi kendinin nedeni olan şey ya da başka hiçbir fikrin yardımı olmaksızın doğasını kendi başına oluşturan şey olarak düşünmek mümkündür. Doğayı töz olarak düşünme felsefesi kendimizi çevremizle karşılıklı ilişkiler içinde olan ekosistemlerin bir parçası olarak görmek üzerinden anlaşılabilir. Bu bakış açısı yaşadığımız yere dair yeterince ele alınmayan karşılıklı bağımlılıkları ve başka canlılarla aynı dünyayı paylaştığımızı kabul etmektir. Ekosistemlere saygı duyma, ona yönelik hareket etme ve halk sağlığının kent ve yaşam alanları gibi iç içe geçmiş ölçeklerde çevresel verilerle uyumlu hale getirilmesi düşüncesini benimsemektedir. Günümüzde Derin Ekoloji, Eko-felsefe, Eko-sofi olarak adlandırılan bakış açıları çevreye verdiğimiz zararların temelinde insan-doğa ikilemini ve bilinçsiz tüketimi sorumlu tutmaktadır. İnsanın metafiziğinden, fenomenolojisinden ve antroposen (insan sonrası) bakış açısından ilerleyen eko felsefe, insan olmayan dünyayı fiziksel olarak dönüşüm nedeni ve bununla birlikte ekonomik değer olarak görmeyi eleştirmektedir³. Eko filozoflar insan dışı dünyayı, insana dair olan kullanım ve araçsal değeri ile ele alarak insanı her şeyin ölçüsü haline getirme bakış açısına karşı sezgisel, fenomenolojik ve duyarlılık bağlamını ortaya koymaktadır. Bruno Latour insan sonrası kavramı üzerinden bu düşünceyi besleyebilecek bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ona göre antroposen olma hali küresel bir durum olmaktan çok insan deneyimindeki varlıksal bir değişimdir⁴. Önceden olan evrensel, sistematik ve durağan bir doğa kavrayışına karşın artık insan dünyayı aktif, yerel, hassas, kırılabilir, sarsılan ve kolayca etki edilebilen bir uzam olarak deneyimlemektedir. Timothy Morton, Karanlık Ekoloji kitabında insan ve insan dışı varlıkları içeren bütüncül bir bakış açısının olması ve insan varlığının öncelikli konumundan sıyrılması gerektiğini ifade ederek ayrılmamış bir ekolojik dünya görüşünün vurgulamaktadır⁵. Karanlığın ontolojik bir gizemi olduğu gibi ekolojik gerçekliğin olumsuz özellikleriyle de bizi çevrelediğini ve karanlıktan ayrılmaz olmamız gibi doğa ile bir arada bütüncül düşünme konusunda da farkındalık gerekmektedir.

Kentsel yaşamımızın ortak ekolojilere yayılması ve kentleşme ile artan nüfus patlaması, iklimsel problemler, hızlı gelişen patojenler, değişen alışkanlıklar bugün COVID-19 virüsünün oluşmasında tetikleyici olarak değerlendirilmektedir^{6, 7}. Biyolojik çeşitlilik insan faaliyetleri ve üretim biçimleri ile hızla azalmakta ve bu sebeple doğal habitatların dönüşmesine ve vahşi yaşamın insan yerleşimleri-

ne yaklaşmasına neden olmaktadır⁸. Virüsün büyük ölçüde insan teması yoluyla yayılıyor olması da pandemi bağlamında insan-doğa olarak ayrışmanın problemli oluşunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte uzun dönem eve kapanma önlemleri, karantinalar, sınırların kapatılması, kentten kırsaldaki yaşama kısmi dönüş, seyahat ve üretimin azalması kentlerde hava kirliliğinde düşüş ve fosil yakıtların daha az kullanılması anlamında etkili olmaktadır. Karantina ve izole yaşam ile dış dünyadan fiziksel kopukluk, insanların doğayı daha dikkatli görmesine, duymasına ve koklamasına da etki etmektedir. Küresel bir felaket olarak pandemi bu türden olumlu çevresel etkiler içerisinde ele aldığımızda geleceğe dönük davranış değişikliklerine ilham verebileceğini düşünmek mümkün olacaktır. Hem doğayı hem insanı yeniden düşünen bir diyalektiği teşvik etmek ve kentsel yaşamı bu bakış ile ele almak bağlamında COVID-19 pandemisi etkin bir durum olmaktadır.

İNSANIN ÜRETTİĞİ DOĞA: KENTİ DÖNÜŞTÜREN ETKİLER

Sağlıklı bir kent yaşamı, kentlinin kendi üretimi veya eylemleri sonucu ortaya çıkan çevresel meseleler insanın ortaya çıkardığı doğa formlarından bağımsız düşünülemez. Kentin fiziksel ve sosyal dokusunu tehdit eden doğal problemlerin tetikleyicisinin temelinde insan faaliyetlerinin mevcut doğaya zarar veren başka bir doğa açığa çıkardığını söylemek mümkündür. Ekolojik düşünce ile mekanlar veya kentler tasarlamak isterken işe yaramaz veya zararlı olduğu düşünülen ve insan sonrası faaliyetler ile dönüşen doğa biçimleri göz ardı edilmektedir. Özellikle kent ve halk sağlığı bağlamında temiz havaya karışan insan etkisinde bir oluşum olarak gaz bir örnek olarak çeşitli tarihsel dönemlerde birçok kentsel sürece referans vermektedir. 18. yüzyıl sonunda insan atıklarından kaynaklanan kokulu gaz olarak kentsel miasma kavramı ortaya çıkmıştır. Halk sağlığı araştırmalarında ele alınan kentsel miasma çürüyen organik maddelerden yayılan zararlı gazlardan kaynaklanan ve gecekondu mahallelerindeki sağlıklı altyapının eksikliği sebebi ile oluşan, atık ve dışkıdan çıkan gaz kokusu olarak tanımlanmıştır⁹. Bu bağlamda kentleri kötü koku ve havadan kurtarmanın en temel yolunun iyi havalandırma, drenaj vb. altyapısal gibi uygulamalar olacağı savunulmuştur. Su altyapısı ve beraberinde gelen su kuleleri, borular, arıtma tesisleri, rezervuarlar kentsel peyzajın önemli bir parçası haline gelmekle birlikte teknolojik, yeni ve süreklilik imajı oluşturulmak istenmiştir. Güçlü kokular kentler için hastalık

yayan ve salgın hastalık taşıma ihtimali sebebi ile korkulan ve şartlandırılan bir olgu olarak değerlendirilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren endüstrileşmenin beraberinde getirdiği gazlara karşı duyarlılık, yaşam ve çalışma alanlarını ayıran modern kentleşme, foseptik ve insandan kaynaklanan atıkların gündelik hayattan uzaklaştırılması yönünde gelişmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle İngiltere’de bu gelişmeler yoğun bir şekilde yaşanmıştır. İngiliz kartograf Hector Gavin bir işçi mahallesinde zayıf kanalizasyon sistemleri ve üzerinde asılı duran kahverengi hava bulutunu temsil ederek, zararlı hastalık sisi, çevresel bozulma ve yoksulluk arasındaki ilişkileri açığa çıkartarak durumu ortaya koymaya çalışmıştır ¹⁰. Zamanla kapalı kanalizasyon sistemleri ve yeniden planlama ile oluşan modern kentleşme her ne kadar halk sağlığını ve kent ilişkisini çözümlemeye çalışsa da başka türden doğal durumları beraberinde getirmiştir. Modern kent çeperlerinde insana ait atıkların biriktirilmesi ve bunların zamanla ayrışması yeni gazları açığa çıkarmaktadır. Bu durum doğayla insan ilişkisinin ayrımını pekiştiren ve farklı habitatlara dair çevresel etkilerinin insan gözünden uzaklaştırıldığını göstermektedir. Aynı zamanda insan sonrası doğanın, antroposen, etkisini ifade etmektedir. Kentleşme ve beraberinde gelen kolera gibi pandemiler, 19.yy’da başlıca yakıt ve aydınlatma olarak kömür gazının kullanılması ile havanın sağlıksız hale gelmesi 20.yy’da endüstriyel olarak açığa çıkan kimyasallar korkutucu etkileri ile kentsel gelişimleri yönlendirmiştir. Yerleşim alanları istenmeyen hava kirliliğinden ve sağlıksız gazlardan arınmayken aynı zamanda kentlilerin ortak alanları olan sokaklarda aydınlatma elemanlarını çalıştırmak için kömürün yakıt olarak kullanılması beraberinde havaya zararlı kömür gazını getirmiştir ¹¹. Araştırmacılar miasmatik gaz gibi kömür gazının da toplumun hem fiziksel hem de sosyal yapılarını kirlittiğini öne sürmüşlerdir ¹². Bu türden kente dair dönemsel gelişmeler kendi bağlamı içerisinde önemli bir kentsel gelişme olsa da bu durum insanın kendi odağında ürettiği çevresel problemleri kendi doğası içinde yeterince anlayamadığını düşündürmektedir. Hem yeni çevresel hem de sosyal bozulma biçimleri sağladığı düşünülen sorunlar aslında insan yapımı bir doğa biçimidir.

Fabrika bölgelerinin kentte sağlıksız hava koşulları oluşturduğu düşünüldüğünde her ne kadar kentin çeperinde ve gözden uzakta konumlandırılrsa da zamanla düşük gelir gruplarındaki insanlar ve işçi sınıfı için bu alanların ucuz yerleşim alanlarına dönüşümü görülmektedir. Ekonomik gücü yetersiz olan birçok insan kentlerdeki iş imkanları sebebi

ile böyle sağlıksız, kentten dışarı itilen ve yeterince önemsenmeyen alanlarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde rutubetin hastalığa yol açması modern kentlerin ve alt yapı sistemlerinin ve dolayısı ile planlamanın gelişmesini etkilemiştir. Örneğin 19. yüzyılda İngiltere’de Thames nehir yatağındaki çamurlu sular kente yayılan hastalıkların kaynağı olarak görülerek kentsel ortamı yeniden yapılandırma çabalarının odağı haline gelmiştir ¹³. 20. yüzyılda şehir planlamasının ağırlıklı odak noktası, yerleşim alanlarının net yoğunluğu için etkili eşikler oluşturmaya, toplu yaşam alanlarının etrafında tampon alanlar olarak yeşil kemerler oluşturmaya, estetik açıdan hoş kentsel tasarımlara, planlamaya ve arazi kullanımındaki imar faaliyetlerine doğru kaymıştır ¹⁴. Bu örnekler, tarihsel açıdan olumsuz ve salgın hastalıklar gibi tehditkâr koşullar ortaya çıktıkça kent ve halk sağlığının önemsendiğini ve çözümler geliştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Aynı zamanda salgın ve yapıli çevreye dair tarihsel örnekler kent ve halk sağlığı, kentsel planlamalar veya dönüşümlerden ziyade krizler üzerinden daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte kentlerin tarihsel süreçte değişimini etkileyen durumların halk sağlığını tehdit ettiği düşünülen doğal oluşumların ne kadar doğal olduğunu da sorgulatmaktadır.

COVID-19 PANDEMİSİ BAĞLAMINDA HALK SAĞLIĞI VE YAPILI ÇEVRE

Tarihsel süreçlerdeki referanslar benzer şekilde günümüzün salgın hastalığı olan COVID-19 virüsü ve yaşadığımız pandeminin kentleri nasıl dönüştüreceğini düşündürmektedir. Hava kirliliği iklimi etkilemekte ve ekosistemlerde köklü değişiklikler oluşturmaktadır. İklimin veya çevresel değişikliklerin COVID-19 bulaşmasını nasıl tetikleyebileceğine dair birçok immünolojik ve ekolojik hipotez ortaya atılmaktadır fakat araştırmalar henüz yeni olduğundan tıp bilimi tarafından onaylanmamıştır ¹⁵. Bunu sebebi enfeksiyon ve bağışıklık açısından coğrafi farklılıkların da etkisinin olabileceği ihtimalidir. Öte yandan kentsel hastalıkların şiddeti ve ölümcüllüğü, yenilikçi tıbbi müdahalelerle yıllar içinde azalmış olsa da kronik uzun süreli ve çoklu nedensellikleri nedeniyle ortadan kaldırılması açısından kaldırılması zor olan sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Özellikle kentleşme ile artan ulaşım, yapay havalandırılmalı mekanların çoğalması, kentsel toksik alanların artışı, çalışma biçimleri ile hareketsiz yaşam tarzının yükselişi gibi durumlar romatizmal kalp hastalığı, mide ülseri, kalp-damar rahatsızlığı ve akciğer kanseri gibi kronik hastalıkların yaygınlığına da yol açmaktadır. Salgının

çıktığı ülke olan Çin’de geçtiğimiz yıllarda hava kalitesinin düşüşünün solunum yolu hastalıklarını tetiklediği de düşünülmektedir ¹⁶. Bu bağlamda kente dair bakış açısının altyapısal ve büyük ölçekli çözümler yoluyla çevresel etkisi büyük ve ekosistemlere zarar verecek türden olmaması önemsenmelidir. Geçtiğimiz son on yılda kentsel çalışmalar ve planlamada eğilim aktivite dostu ve erişilebilir yapıları çevre üzerine olmuştur. Sağlık ve refah odağında tasarım yaklaşımı adına çevresel hedeflerin optimize edilmesi üzerine araştırmalar yürüyüş ve bisiklete binmeyi teşvik eden aktivite dostu bir şehir nasıl tasarlanabilir? Fiziksel çevre zihinsel olarak sağlıklı hissettirmeye nasıl katkıda bulunabilir? gibi sorular etrafında şekillenmektedir ¹⁷. Pandemi süresince kentin kullanım biçimi karantinalarla sınırlanırken kentlilerin hem zihinsel ve hem fiziksel sağlığı adına yeşil alanlara erişimin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Daha yürünebilir sokaklar yaratmak ve kenti yeşillendirmeye yatırım yapmak, karbon emisyonlarının azalmasına ve daha iyi hava kalitesine olanak sağlamaktadır. İşlevsel olarak daha esnek ve kriz zamanlarında dirençli olabilecek yaklaşımlar adına kamusal alanların çok işlevli, esnek ve duruma sürekli olarak uyum sağlayabilecek şekilde tasarlanması önemlidir. Diğer yandan ‘Ekolojik Halk Sağlığı’ konseptinde ele alınan bazı çalışmalar insan ve ekosistem sağlığı arasındaki karmaşık bağlantılar arasındaki durumları temsil etmek için bir sistem yaklaşımı üzerinden insanlar ve kentsel biyosfer arasındaki karmaşık etkileşimlere odaklanmıştır ¹⁸.

Ekolojik bağlam ve pandemi ilişkisi test edilmesi kolay olmayacak bir süreç olsa da yoğun kent merkezleri, gözden çıkarılan kent dışı alanlar ve doğa habitata eklenilen yapıları çevre içerisinde insan etkisi göz ardı edilemez etkidedir. Dünyanın hareketini inceleyen bir araştırmaya göre virüsü engelleme çabası ile uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları ile ulaşım ağlarının ve diğer insan faaliyetlerinin azalmasının sonucu olarak sismik sesteeki düşüşün depremler gibi doğal olaylarını veya dünyanın yer kabuğuna dair araştırmalar konusunda kolaylıklar oluşturmaktadır ¹⁹. Benzer şekilde kenti ve kullanıcılarını kontrol altına almasının etkisinde kirlilik ve sera gazı emisyonunda düşüşler oluşturabileceği gibi çevresel kazanımlar beklemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ YERİNE

Kentsel alanlarda değişen fiziksel ve ilişkili biyolojik ortamlar, fizyolojik ve ekolojik sistemlerle iç içe geçmiş olup insan bağışıklığı üzerinde etkiye sahip olmaktadır. Bu etkiler kentsel ortamların hızlı değişim ve hızla değişen çevresel durumlar olduğunda kısa sürede uyum sağlanmasının beklenmesi ve baskı haline gelmesi açısından halk sağlığını etkilemektedir. COVID-19 pandemisinin kent ve halk sağlığı bağlamında farklı ve yeni yaklaşımları getireceği kaçınılmazdır ancak bu sürecin hızlı bir süreç olacağını beklemek doğru olmayacaktır. En temelde bugün ve gelecekte en büyük zorluk, doğanın tüm canlılar için iyi bir yaşam kalitesi adına faydalı katkılarını sürdürmek veya arttırmak olmaktadır. Bu bağlamda yukarıda bahsedilenler doğrultusunda insan odağından sıyrılmak önemli olmaktadır. Doğanın ihtiyaç veya kaynak odaklı yaklaşımı ve kitle tüketimini besleyen kentsel düzenlemelere karşı düşünülerek ekolojik bir doğa anlayışı geliştirmek sağlıklı kentsel yaşamın çevreye bağlı kullanım fikirlerini yeniden incelememizi sağlayacaktır. Kentsel çevreler, insan sağlığını ve refahını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Sağlık ve kentsel çevre arasındaki çok yönlü bağlantıları anlamak için doğa-insan etkileşiminde uzun vadeli, biyolojik çeşitliliği önemseyen ve ekosistemlere insan etkisinin farkında olan bir perspektiften bakmak gerekmektedir. Tasarım daha iyisini yapmaya dair iyimser bir arayışa sahiptir. Ekolojik bağlamda kent ve halk sağlığını düşünen bir uyarıcı olarak düşünülmelidir. Pandeminin uzun vadede etkisini gösteren çevresel değişimler ve insan etkisindeki tahribatların üzerine gitmeye dair yaklaşımları yönlendireceğini öngörmek daha sürdürülebilir ve sağlıklı bir kentsel bütünlüğü teşvik edecektir. COVID-19 nedeniyle yaşam biçimindeki hızlı değişimler, kentlerin yaşanabilirliğine dair yeterince acil olarak değerlendirilmeyen iklim ve kirlilik gibi çevresel tehditlerle yüzleşmek ve kısa sürede harekete geçmek için tetikleyici olacaktır.

DİPNOTLAR

- ¹ UN-Habitat, "UN-Habitat Guidance on COVID-19 in Urban World". (ET: 20.11.2020) https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_policy_brief_covid_urban_world_july_2020.pdf
- ² Spinoza, Benedictus De. *Ethica*, çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul Kabalcı Yayınevi, 2011, s.33.
- ³ Fox, Warwick. "Ecophilosophy and science." *Environmentalist* 14.3 (1994): 207-213.
- ⁴ Latour, Bruno. "Agency at the Time of the Anthropocene." *New Literary History* 45.1 (2014): 1-18.
- ⁵ Morton, Timothy. *Dark ecology: For a logic of future coexistence*. Columbia University Press, 2016.
- ⁶ Bonilla-Aldana, D. Katterine, Kuldeep Dhama, and Alfonso J. Rodriguez-Morales. "Revisiting the one health approach in the context of COVID-19: a look into the ecology of this emerging disease." *Advances in Animal and Veterinary Sciences* 8.3 (2020 Mar): 234-237.(ET: 4.12.2020).
- ⁷ Zambrano-Monserrate, Manuel A., María Alejandra Ruano, and Luis Sanchez-Alcalde. "Indirect effects of COVID-19 on the environment." *Science of the Total Environment* (2020 Apr): 138813. (ET: 4.12.2020).
- ⁸ Jenkins, Aaron, et al. "Nested ecology and emergence in pandemics." *The Lancet Planetary Health* 4.8 (2020): e302. (ET: 4.12.2020).
- ⁹ Corburn, Jason. *Toward the Healthy City: People, Places, and the Politics of Urban Planning*. Mit Press, 2009. s.28-38.
- ¹⁰ David Gissen, *Subnature: Architecture's Other Environments*, Princeton Architectural Press, 2009, s.59.
- ¹¹ A.g.e s.60.
- ¹² A.g.e s.61.
- ¹³ Oliver, Stuart. "The Thames Embankment and the disciplining of nature in modernity." *Geographical journal* 166.3 (2000): 227-238.
- ¹⁴ Kaika, Maria and Erik Swyngedouw. "Fetishizing the modern city: the phantasmagoria of urban technological networks." *International Journal of Urban and Regional Research* 24.1 (2000): 120-138.
- ¹⁵ Carlson, Colin J., et al. "Don't gamble the COVID-19 response on ecological hypotheses."

Nature Ecology & Evolution 4.9 (2020 July): 1155-1155. (ET: 5.12.2020)

- ¹⁶ El Zowalaty, Mohamed E., Sean G. Young, and Josef D. Järhult. "Environmental impact of the COVID-19 pandemic—a lesson for the future." *Infection Ecology & Epidemiology* 10:1 (2020 May), 1768023, DOI:10.1080/20008686.2020.1768023 (ET: 5.12.2020).
- ¹⁷ Sarkar, Chinmoy, Chris Webster, and John Gallacher. *Healthy Cities: Public Health Through Urban Planning*. Edward Elgar Publishing, 2014.
- ¹⁸ Rayner G. and Lang T., 2012. *Ecological Public Health: Reshaping the Conditions for Good Health*. Abingdon, UK: Routledge.
- ¹⁹ Mallapaty, Smriti. "Coronavirus Lockdowns Have Changed The Way Earth Moves." *Nature Ecology & Evolution* 4,1155 (2020 July): 176-177. (ET: 5.12.2020).

Seda Zafer

Seda Zafer 1994 yılında Eskişehir’de doğdu. 2017 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nden mezun olduktan sonra Institute for Advanced Architecture of Catalonia, Barcelona’da staj yaptı. 2019’da Kolektif Hafıza ve Mekânsal Pratiklerin Dijital İletişim Araçları Etkisinde Dönüşümü adlı tez ile İstanbul Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programından mezun oldu. 2020 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi’nde başladığı Mimari Tasarım Doktora programına devam etmekte olup, 2019 yılında beri Nişantaşı Üniversitesi Mimarlık Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları mimari tasarım, teknoloji, kent, doğa gibi konu başlıkları etrafında gelişmektedir.

Doğa-İnsan İlişkisinde Salgın ve Kent

Günümüzde sanayi ve teknolojideki insan faaliyetleri, kentlerin doğal çevresini derinden değiştirmektedir. Sağlıklı ve yaşanabilir doğal bir kentsel çerçevenin sağlanması adına yıllardır çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. COVID-19, kentle insan arasındaki ilişkiyi değiştirmekte ve küresel olarak kentsel yaşamı yeniden şekillendirmektedir. Kentlerin daha sürdürülebilir ve yaşanabilir olması adına COVID-19'un kentsel dünyadaki etkileri önemli olmaktadır. COVID-19'un "yeni normal"i, sağlık, ekonomi, politika, kent gibi kesişen gündemler içerisinde yalnızca sağlık sorunları çerçevesinde değil aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve "yeşil" ekonomik iyileşme bağlamında da değerlendirmek mümkündür. Bu durum şehirlerde yaşama biçimlerimizi yeniden şekillendirmek üzerinde tartışmaları ve araştırmaları yönlendirmektedir. Bu makale doğaya dair insan odaklı düşünceye eleştirel yaklaşmakta, tarihsel süreçlerdeki salgın hastalıkların kent üzerindeki etkilerinden çıkarımlarda bulunmakta ve insanla birlikte dönüşen doğayı anlamaya çalışmaktadır. Halk sağlığı bağlamında COVID-19 pandemisinin bizi doğanın kusurlu yönleri ile daha da yaklaştırmış olabileceği savı üzerinden kent ve doğa ilişkisini sorgulamaktadır.

Anahtar sözcükler: COVID-1, pandemi, kent, halk sağlığı, doğa.

Pandemic and City in Relationship of Human and Nature

Today, human activities in industry and technology profoundly change the natural environment of cities. Various researches have been carried out for years to provide a healthy and livable natural urban understanding. COVID-19 is changing the relationship between the city and human and reshaping urban life globally. The effects of COVID-19 in the urban area are important in order to make cities more sustainable and livable. The "new normal" of COVID-19 has come to the forefront not only in terms of health issues, but also in terms of environmental sustainability and "green" economic recovery among the intersecting issues such as health, economy, politics and the city. This situation directs discussions and research with the focus of reshaping the way we live in cities. This article takes a critical approach to human-centered thinking about nature, makes inferences from the effects of epidemics on the urban area in historical processes and tries to understand the nature that transforms itself with human being. In the context of public health, this essay questions the relationship between city and nature, with the argument that the COVID-19 pandemic may have brought us closer to the flaws of nature.

Keywords: COVID-19, pandemic, urban, public health, nature.

KÜRESEL KAMU SAĞLIĞI KRİZİNE MEKÂNSAL ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: BİYOMİMETİK MEKÂNSAL TASARIM

Cansu Güller, Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama, Melis Sıla Çiçek, Öğrenci, École Nationale Supérieure d'Architecture Paris-Val de Seine, Çiğdem Varol, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Pandemi, yaşamlarımızı zaman içerisinde derinden etkileyerek, yeni yaşam biçimleri geliştirmemize sebep olmuştur. Bu süreçte zaman-mekân-teknoloji yeni yaşam biçimlerinin şekillenmesinde temel oluşturmuşlardır. Bir yandan “sosyal mesafe” kavramsallaştırması ile evden çıkamama ve örgün eğitim faaliyetlerine devam edememe sorunları, diğer yandan da bilgi ve iletişim teknolojilerinin aktif kullanımıyla evden çıkmadan alışveriş yapabilme, uzaktan eğitim alma ya da evden iş yapabilme (*homeoffice*) olanakları, kentsel mekânların kullanılabilirliğini azaltmıştır (Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020). Bu dönemde nelerden vazgeçtik? Neleri yaşamımızın odağına getirdik? Kentsel mekân kullanımımız ne yönde değişti? Tüm bunlara verilecek cevaplar, pandemiye karşı alacağımız önlemleri ve belirleyeceğimiz stratejileri de şekillendirecektir.

Pandemi sosyo-mekânsal bir süreç olarak tanımlanabilir (Tekeli, 2020). Bulaşmayı tetikleyen sosyal ve mekânsal yakınlık, hastalıkla pozitif yönlü ilişki içindedir. Mekânsal olarak yakınlığın artması, hastalığın yayılma hızını da o ölçüde artırmaktadır. Bu durumda hastalığın yayılmasının önlenmesi yüz yüze sosyal ilişkilerin kısıtlanması ile sağlanmaya çalışılmakta, ancak bu da davranış kalıpları,

değerleri ve yaşanan deneyimleri farklılaştırarak, toplumlarda sosyalleşememenin yarattığı psikolojik travmalar oluşturmaktadır. Pandemi sadece insanlar üzerinde sosyo-psikolojik etki bırakmamakta, aynı zamanda mevcut kentsel sorunları daha da karmaşıktırıp, yeni sorunları planlama alanına dahil etmektedir. Sosyal yaşamın derinden sekteye uğraması, istihdam kaybı, ekonomik küçülme gibi sorunlar yanında, zaten yetersiz olan yerel kalkınma politikalarını ve pratiklerini devre dışı bırakarak sağlığa, eğitime ve dijital kaynaklara erişimdeki eşitsizlikleri gündeme getirmektedir.

Son yıllarda kamu hizmetlerine yetersiz yatırım yapılması ve birçoğunun özelleştirilmesi, salgın karşısında hükümetleri daha zayıf hale getirmiş ve herkes için yeterli kamu hizmetlerinin sağlanması gerekliliğini bir kere daha göstermiştir. Kamusal alanların ve kentsel teknik ve sosyal altyapı eksikliğinin çokça hissedildiği bu dönemde, mekândan eğitime, teknolojiden ulaşım ve sosyal birliktelik yaratan parklara, oyun alanlarına ve diğer açık kamusal mekânlara erişim eşitsizliği gözler önüne serilmiştir. Toplamların yaşadığı bu felaket durumuna karşı doğa ise, kendisine verilen bu kısa süreli yenilenme fırsatı ile ihtiyaç duyduğu kazanımları elde etmiştir. Tüm büyük şehirlerin karbon emisyonlarında yaşanan hızlı düşüşler, doğanın

ve denizlerin kendini yenilemesi, canlıların yaşam alanlarının genişlemesi gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte salgın en fazla, nüfusun yığılma alanları olan metropollerini etkilemiştir. Metropoliten alanlarda, oldukça yüksek sayıda nüfusun çalışmak zorunda olması, en temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet almaları veya sosyalleşmek için buluşmaları, insanları ister istemez bir araya getirmiş ve bulaşma riskini artırarak salgının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Metropollerde salgından etkilenme, her ölçekte farklılaşan bir durum yaratmakta, metropoliten alan bütününden, ilçeye, mahalleye, sokağa, yapıya kadar farklı ölçeklerde farklı müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Avrupa Kentsel Şartı'nda, yerel yönetimlerin iyi planlanmış bir kentsel sistem ve çeşitli ölçeklerde demokratik ve katılımcı bir yöntemle, vatandaşlara hizmet sunumu ve kentsel yaşam kalitesinin artırılmasının ilkeleri sunulmaktadır. Tüm vatandaşlara sağlıklı ve nitelikli bir çevrede yaşama hakkının sunulması, iyi sağlık koşullarının sağlanması, temel ihtiyaç maddelerine güvenilir ve sağlıklı biçimde erişilmesi, doğayı ve yeşili koruma sorumluluğu, herkesin yerel hizmetlere erişim kolaylığı, kentte açık alanların oluşturulması, sokağın sosyal bir mekân olarak algılanması gibi ilkeler pandemi gibi kentleri derinden etkileyen felaketlerde, kentsel direncin artırılması ve gerekli önlemlerin alınmasıyla doğrudan bağlantılı görülmektedir. Tarih boyunca salgınları kontrol altında tutma stratejilerinde mahalle, kentsel planlama pratiklerinin ilk basamağı olarak ele alınmıştır. Mahalle, risk altındaki toplumsal gruplara yaşamsal bir süreklilik sağlayabilmek, mekânları ise güvenli bir kamusal alan içerisinde sürdürülebilir kılmak için değerli ve gerekli bir kaynak haline gelmiştir (Çılgın, 2020). Mahalleler kamusal alanının gücünü daha da belirginleştirmiş, mahallelerdeki her bir park, meydan ve sokakla kurulan ilişkilerin kısıtlanması, kamusal alanların insanlarca şekillenen yumuşak yüzeylerini silikleştirmiştir (Oda Projesi, 2020).

Sosyal bir varlık olan insanın en önemli sosyalleşme kanalı olan kamusal alan fikrinin "ev" mekânının içerisine doğru kayması, yapı ölçeğinde de hem fiziksel hem de sosyal bazı dönüşümlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Konut mekânı, kimi zaman birçok insanı bir araya getirmek yerine, herkesin evinden katıldığı toplantı alanlarına, kimi zaman da hayat koşturmacası içinde bir araya gelemeyen aile bireylerinin birlikte vakit geçirdiği mekânlara evrilmiştir. Bu deneyim, evler ya da

özel alanlar konusundaki beklentileri ve yapının değişik bölümlerinin önemi konusundaki farkındalıkları değiştirmiştir. Örneğin açık balkonların önemi anlaşılmış, normal süreçte geçiş görevi taşıyan yapı girişlerinin anlamı değişmiş, kullanılmayan küçük bahçelerin gündelik yaşama katkılarının farkına varılmıştır.

Pandemiden en çok etkilenen metropollerde yaşanan özgün deneyimlerin karşılaştırılması ve çeşitli ölçeklerdeki yapı çevrenin buna verdiği cevaplar, pandeminin kentsel mekândaki etkilerinin tanımlanabilmesi, olumsuz etkilerine yönelik tedbirler alınabilmesi ve yenilikçi mekânsal tasarım yaklaşımları geliştirilebilmesi için önem taşımaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada Ankara, Bursa ve Erzurum kentlerinin yaşadığı deneyimler görselleştirilerek yaşanan sosyo-mekânsal riskin karşılaştırılması yapılmaktadır.

2. Covid-19 Pandemi Sürecinde Yaşadığımız Mekânların Salgına Dayanıklılığı: Ankara, Bursa ve Erzurum Kentlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Holling (1973) dayanıklılığı "bir sistemin, değişime uğrarken, aynı işlevi, yapıyı, kimliği ve geribildirimleri koruyacak şekilde, rahatsızlığı emme ve yeniden düzenleme kapasitesi" olarak tanımlamaktadır. Sistemin dayanıklılığını artırabilmek için sistem içindeki öğelerin özelliklerini bilmek ve kırılabilirlikleri aramak gerekir. Örneğin, kentsel mekânın hangi özellikleri onu salgına karşı kırılabilir hale getiriyor? Bulaş riskini artıran mekânsal unsurlar nelerdir? Bu unsurları mekânsal olarak hangi özellikler belirler? Sokak genişlikleri, ada/parsel büyüklükleri, yapı yoğunlukları, açık ve yeşil alan kullanımları salgının yayılma hızını etkiler mi? Mekânsal doku niteliklerini tanımlamak kentleri salgına karşı dayanıklı hale getirebilir mi?

Çalışma kapsamında bu sorgulamalar farklı nüfus büyüklüklerine sahip Ankara (4.372.494 kişi), Bursa (2.161.990 kişi) ve Erzurum (422.832 kişi) metropoliten kentleri üzerinde yapılmıştır. Metropoliten alanların aylara göre Covid-19 yayılımı ve toparlanma kapasiteleri ele alındığında, Nisan ayında en fazla riskli alan dağılımının Bursa'da olduğu ve aylara göre yayılımda artış yaşandığı görülmektedir (**Görsel 1**). Diğer metropoliten alanlara kıyasla Bursa'nın Covid-19'dan en hızlı etkilendiğini söylemek mümkündür. Bunun önemli bir sebebi Bursa metropoliten alanının kompakt biçimde gelişmesi ve kentsel nüfus yoğunluğunun diğer bölgelere göre daha fazla olmasıdır. Ankara metropoliten alanında ise Eylül ayında hızlı bir

artışın yaşandığı ve bu seyrin hala devam ettiği görülmektedir. Ankara'da herhangi bir toparlanma evresi yaşanmamakla beraber, Bursa'ya benzer bir yayılma da söz konusu değildir. Ankara'nın geçmişten günümüze planlı bir kentsel gelişim süreci yaşaması Bursa'dan farklılaşmasını, risklere karşı daha dirençli bir yapı sergilemesini sağlayan önemli bir etkidir. Erzurum'da ise metropoliten alan nüfusunun az olmasının etkilerini, virüsün yayılım hızında izlemek mümkündür. Eylül ayında hızlı bir Covid-19 yayılım süreci yaşanmasına rağmen, Ekim ayında benzer hızda bir toparlanma sürecinin yaşandığı görülmektedir. Orta ölçekli ve küçük kentlerde nüfusun az olması ve sosyo-mekânsal ayrışmaların büyük metropoller kadar belirgin yaşanmaması, kentlerin virüse karşı daha hızlı cevap verebilme kapasitelerini artırmaktadır.

Çalışma kapsamında seçilen metropoliten alanların Covid-19 yayılımına farklı tepkiler vermesini mekânsal olarak detayda irdelemek adına, kentsel doku özellikleri taban alanı kat sayısı (TAKS), yapı yüksekliği, açık-yeşil alan oranı ve nüfus yoğunluğu parametreleri analiz edilmiştir. Farklı kentsel dokulara sahip bölgelerde, Covid-19'un Nisan ve Kasım ayları arasındaki riskli alan dağılımları birleştirilerek pandemi skorları hesaplanmıştır. Pandemi skoru kentsel dokudaki pandemi yoğunluğunun %5'in altında olduğu yerlerde düşük, %5-40 oranında orta, %40-70 oranında yüksek, %70 ve üzeri için çok yüksek olarak belirlenmiştir.

Ankara metropoliten alanında Covid-19'un mekânsal dağılımı incelendiğinde nüfus yoğunluğunun düşük, açık ve yeşil alan oranının yüksek olduğu az katlı bölgelerde pandemi skorunun düşük olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluğunun artması temas düzeyini de artırmakta, virüsün yayılma yoğunluğunu etkilemektedir. Nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde pandemi skorunun yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Açık ve yeşil alan oranı hem yapıli kentsel doku içerisinde doğal çevre sağlamakta hem de pandeminin yayılma yoğunluğunu azaltmaktadır. Açık yeşil alan oranı yüksek olan kentsel dokularda çok katlı yapılar olmasına rağmen pandemi skorunun düşüğü görülmektedir. Covid-19'un en fazla yayılma eğiliminde olduğu kentsel dokular açık yeşil alan oranının düşük, yapılaşma yoğunluğunun ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerdir (**Görsel 2**).

Kentsel doku özellikleri ve pandemi dağılım alanları arasında ilişkinin varlığından söz edilebilir; ancak bu ilişki doğrudan bir neden sonuç ilişkisi olarak ele alınmamalıdır. Bunun yanında Covid-19

yayılımını etkileyen sosyo-ekonomik sebepler de bulunmaktadır. Örneğin; Ankara metropoliten alanında eğitim durumu düşük olan doğu, kuzey-doğu ve kuzey-batı bölgelerinde pandeminin yayılma eğilimi artmaktadır. Eğitim durumunun yanı sıra, emek gücü gerektiren mavi yakalı işlerde çalışanların yoğunlaştığı mahallelerde de pandemi skorunun yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda toplumsal çeperin mekânsal çeperle örtüştüğü bir gerçektir. Toplumsal eşitsizlik pandemi yayılımında da kendini göstermektedir (**Görsel 3**).

Bursa metropoliten alanında pandemi risk yoğunluğunun farklı kentsel dokulardaki mekânsal dağılımı incelendiğinde kat sayısının beş ve üzeri olduğu, açık yeşil alan oranının %10'un altına düştüğü kentsel mekânlarda risk yoğunluğunun arttığı görülmektedir. Bursa gibi yüksek nüfus yoğunluğuna sahip metropoliten alanlarda açık yeşil alanın önemi çok daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Yaşam alanlarına yakın mahalle parklarının varlığı pandemi skorunu azaltmaktadır. Ayrıca TAKS değerinin azalması kentsel dokuda doluluk-boşluk dengesini sağlamada önemlidir. Konut bahçeleri, kent sakinlerine günlük yaşamlarında sosyal mesafelerini koruyarak sosyalleşme imkânı vermektedir. TAKS'ı yüksek ve açık yeşil alan oranı düşük olan kentsel dokular pandemi skorunun artmasına sebep olmaktadır (**Görsel 4**).

Bursa metropoliten alanında nüfusun yükseköğretim durumuna bakıldığında, yükseköğretim mezunu oranının en düşük olduğu bölgeler pandeminin en yoğun yaşandığı alanlar haline gelmiştir. Eğitimli nüfusla birlikte bilinç düzeyinin artması, Covid-19'un yayılmasını engelleyen maske, mesafe ve hijyen kurallarına farkındalığını artırmaktadır. Nüfusun ekonomik yapısı incelendiğinde en fazla etkilenen alanların, göçmen işçilerin de içerisinde yer aldığı gecekondu bölgeleri olduğu görülmektedir. Kent merkezi çeperinde yer alan bu mahalleler sosyal ve teknik altyapı bakımından yetersiz, konut kalitesi düşük yapılardan oluşmaktadır (Mutlu, 2015). Kentin kuzeyine doğru alt gelir grubunun yaşadığı teknik ve sosyal altyapısı yetersiz konut alanlarında da benzer şekilde Covid-19 yoğunluğu fazladır. Bursa metropoliten alanının kuzey batısındaki Mudanya aksında yer alan üst gelir grubunun yaşadığı konut alanlarında ise pandemi skorunun çok daha düşük olduğu görülmektedir. Bursa metropoliten alanının sosyo-ekonomik yapısına göre doğusunun ve batısının net olarak birbirinden ayrıştığı, bu ayrışmanın Covid-19 yayılımında da benzerlik gösterdiği görülmektedir (**Görsel 5**).

Erzurum metropoliten alanında Covid-19'un mekânsal dağılımı Ankara ve Bursa'ya göre farklılaşmaktadır. Erzurum'da kırsal nitelikli alanlardaki nüfusun, sadece yılın belirli dönemlerinde bu alanlarda bulunması sebebiyle kırsal nitelikli alanlarda pandemi skoru düşüktür. Kentin diğer bölgelerinde ise belirgin bir sosyo-ekonomik ayrımın olmaması Covid-19 risk yoğunluğunu kent geneline benzer şekilde yaymıştır. Kent genelinde de nüfus yoğunluğunun yüksek, açık ve yeşil alan oranının az olduğu yerlerde pandemi skoru artmaktadır. Erzurum'da Covid-19, kentin geneline yayılmış olsa da nüfusunun az olması toparlanma hızını artırmıştır. Bu durum, metropoliten alanlara kapasitesinden çok daha yüksek nüfusların yığılması yerine daha orta ölçekli kentsel alanlar yaratılmasının, risklere karşı kırılabilirlikleri azalttığını göstermektedir (**Görsel 6**).

Yapılan karşılaştırmalı çalışmada, her üç metropoliten alanda hem yapılaşmanın niteliği, hem de sosyo-ekonomik yapının niteliklerinin Covid-19'un yayılma riskini etkilediği anlaşılmaktadır.

3. Doğanın Oyununa Doğayla Yanıt Vermek: Kentsel Mekân Tasarımında Biyomimikri

Yaşadığımız pandemi sürecinde doğa kendi oyununu oynamaktadır. Ona karşı koymak yerine, doğanın oyununu öğrenebilmek ve alınan önlemlerle risklerden kaçınmak dayanıklılığı artırabilir (Tekeli, 2020). Dayanıklılık bir yandan da bağışıklıkla sağlanabilmektedir. Vücuda giren her virüs bağışıklık sistemleri sayesinde doğrudan hastalık yaratmamakta, bağışıklık sistemi zayıfsa hastalık ortaya çıkmakta, güçlüyse hastalık oluşmamaktadır.

3.8 milyar yıldır yaşadığı deneyimlerle bağışıklık sistemlerini güçlendirmiş, çevresine zarar vermeden ve hatta onunla işbirliği içerisinde risk üretmeyip aksine riskten kaçınarak etkili hayatta kalma stratejileri geliştirmiş olan canlılar bugün salgınla mücadele kapsamında bizlere önemli bir ilham kaynağı olabilir (Çiçek, 2020). Yeni yeni gelişmekte olan ve sağlık sektöründen mimarlığa kadar birçok dala esin kaynağı olan biyomimikri, insan toplumlarını biyosferle uyumlu hale getirmek ve sürdürülebilir bir şekilde mal ve hizmet üretmek için canlı organizmalar ve ekosistemler tarafından geliştirilen ilke ve stratejilerin aktarılmasını ve uyarlanmasını içeren inovasyon yaklaşımıdır (Janine, 2011). Biyomimikri, canlı sistemlerin ve özellikle ekosistemlerin anlaşılması ve taklit edilmesi yoluyla, yarının şehirlerini yeniden düşünmek ve kentsel ekosistemi kurmak için önemli bir fırsattır.

Doğayı taklit etmek doğada gözlemlenen formların yeniden oluşturulması olarak özetlenmektedir.

Biyomimikri yaklaşımında hayvanlar, bitkiler ve mikro organizmalar sadece şekilsel boyutta değerlendirilmemelidir. Çok geniş bir ölçekte kendi kendini oluşturan ve gerekli enerjinin optimum şekilde kullanıldığı, biyolojik türlerin karşılaştığı sorunların zekice çözüldüğü ve herhangi bir kirlilik ve atık kavramının varolmadığı bir ekosistemi oluşturan daha geniş kapsamlı bir sistemde rol oynarlar. Bu nedenle, tüketimi azaltmak, yeniden kullanımı artırmak veya depolamayı optimize etmek üzere biyo-esinlenmiş stratejiler, akış yönetimi, yeni mobilite konseptleri ve hatta verimli enerji yönetimi için kullanılabilir. Ek olarak, şehir ekosisteminin unsurları olan binalar, yollar, meydanlar ve diğer insan yapımı yapılar, canlı organizmalar gibi tasarlandığında, iyi hava kalitesi sağlama, arındırma, yağmur suyunu depolama veya güneş ışığını kullanılabilir enerjiye dönüştürme gibi ekosistem hizmetleri sunma kabiliyetine sahip olabilir. (Spiegelhalter ve Arch 2010, Wahl 2006). Biyomimikri sayesinde kentlerin yeniden doğallaştırılması (*re-naturing*) sağlanarak doğadan elde edilen çoklu faydaların kentsel alanlara entegrasyonu sağlanabilir. Ayrıca kentleri yeniden doğallaştırmanın insanın doğayla bağlantı kurma ihtiyacı, sağlık ve esenlik, ekoloji, iklim değişikliği ve dayanıklılık üzerinde faydaları olacaktır (Lemes de Oliveira 2019, Beatley 2000).

Salgınların daha çok bağışıklık sistemi düşük olanları etkilediği varsayımından yola çıkarak, kentsel bağışıklık sistemini güçlendirici planlama yaklaşımı, bu bağlamda kente etkin müdahale için uygun bir ölçek olan mahallelerin biyomimetik tasarımında bazı öğeler ön plana çıkarılabilir. Yapılan alan çalışmasında görüldüğü üzere kentlerde bu bağışıklığı sağlayan en önemli özellik yapıların ve dokuların arasındaki boşluklardan oluşan ve bir nevi akciğerlerdeki bronşları temsil eden iyi havalandırma sistemleridir. Kentsel doku içerisinde sosyal mesafeyi koruyarak sosyalleşmeye imkân sağlayan açık ve yeşil alanlar kentsel dokuların virüse karşı dayanabilme kapasitesini artırmaktadır.

Yapılan alan çalışmasında görüldüğü gibi yüksek yoğunluklu kentsel dokular bölgenin toparlanma ve iyileşme sürecini geciktirirken, az yoğun ve yerelde kullanım çeşitliliği bulunan dokularda kentin toparlanma ve kolay atlatma süreci hızlanmaktadır. Dolayısıyla nüfus yoğunluğunun dengeli dağılmasını sağlayan çeşitliliklerin üretildiği, yürüme mesafesinde sağlık hizmetleri, eğitim ve açık

yeşil alanlar gibi birçok kentsel hizmete erişimin sağlandığı yaşam alanları kurgulanmalıdır. Tıpkı canlı ekosistemlerinde olduğu gibi konut/işyeri ve kamusal alanlar gibi işlevleri her bir mahallenin kendi içinde bir araya getirerek kentlerin ekosistemi desteklenmelidir. Sokaklardaki kaldırımların genişletilmesi ve bazı sokakların motorlu trafiğe kapatılarak yaya ölçeğinde erişim ve bisiklet gibi ulaşım biçimleriyle sosyal mesafenin daha rahat korunması sağlanabilir. Benzer bir yaklaşımı Paris Belediye Başkanı Anne Hidalgo'nun seçim kampanyasında öne çıkardığı "15 dakikalık şehir" vurgusunda görmek mümkündür. Bu kampanya Başkent'in her bölgesinde marketlere, parklara, kafele, spor tesislerine, sağlık merkezlerine, okullara ve hatta iş yerlerine sadece bir yürüyüşle veya bisiklet yolculuğuyla ulaşabilen, kendi kendine yeten toplulukları hedefleyen "ekolojik dönüşümü" Parislilere sunmayı hedeflemiştir. Bu şekilde, mahallenin genel yaşam kalitesini artırmak, sosyal ve ekonomik olarak heterojen bölgeler yaratarak kirliliği ve stresi azaltmak vadedilmiştir (URL1). Bu yaklaşım pandemiyle birlikte sorgulanmaya başlanan kent merkezlerinin baskın işlevlerini diğer kentsel alanlara dağıtarak mahalle ölçeğinde kentsel kullanım çeşitliliğinin oluşmasını sağlayacaktır (Jacobs, 2011). Kentsel işlevler arasında erişimi sağlayan toplu taşıma sistemleri ise yeni kurallara göre işler hale getirilmeli, toplu taşıma talebini azaltmaya yönelik bisiklet ve yaya yolculuklarını artırıcı yaklaşımlar benimsenmelidir.

Mahalle tasarımında doğa ile uyumlu tasarım ilkelerinin kullanılması yerel çevre kalitesini korumanın önemli bir aracıdır. Bu bağlamda habitat alanları, sulak alanlar, su kütleleri, başlıca tarım arazileri ve taşkınlar göz önüne alınarak doğaya duyarlı mahalle gelişimi sağlanabilir (Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020). Salgın sürecinde daha yoğun uygulanan evden çalışma modelleriyle işe gidiş gelişin azalması, mahalle parklarına ve yerel yeşil altyapıya olan ihtiyacı artırmıştır. Yayalar, bisikletliler ve araçlar için mahallenin çevre ile erişim bağlantıları iyi kurgulanması, mahalle içi ve mahalleler arası iyi kurgulanan parklar, çocuk oyun alanları ve açık alanlardan oluşan yeşil alan sistemi (Jacobs, 2011) bireylerin egzersiz yaparak başlıca sağlık ve yaşam kalitesine olanak sağlayacaktır. Açık alanların az olduğu yoğun kentsel dokularda ise oyun alanlarının gündelik yaşama entegre edildiği, erişim eşitliğini sağlayan "her yerde oyna" (*play everywhere*) tasarım fikirleri güçlendirilmiştir (Greenberg, 2019).

Yapı ölçeğinde ise pandemiyle birlikte geleneksel kullanım biçimlerinin değişmesi, konutlarda çok işlevliliği beraberinde getirirken havalandırma sağlayan kullanımlara ihtiyacı artırmıştır. Yapılarda Covid-19'a karşı dayanıklılığı sağlayan tıpkı termit yuvalarının, havalandırma sistemleri sayesinde yuvalarındaki dış sıcaklık ve iç sıcaklık farklarını dengelemeyi başardığı gibi iyi havalandırma sistemleri, balkonlar ve teraslar gibi binalardaki açıklıklar günlük yaşamda daha belirgin bir rol oynamaya başlamıştır. Günlük yaşantımızın çoğunu kapalı alanda geçirdiğimiz bu dönemde, salgınla mücadele kapsamında yapı ölçeğindeki stratejiler önem kazanmıştır. Doğadaki yaprak dizilimlerinden veya imparator penguenlerin vücut ısılarını belirli bir seviyede tutan morfolojik yapılarından etkilenen güneş enerjisi sistemleri, meyve kabukları ve kozalaklardan esinlenen ve ısıyı, nemi ve ışığı iç cepheye dengeli biçimde ileten duyarlı cephe uygulamaları gibi doğadan yapılan adaptasyonlar, binalardaki iç ortam ve çevre kalitesini artırmaktadır. Bina kullanıcılarına odaklanan bu tür yaklaşımlar, temizlik, hava, su, beslenme, ışık, konfor, yenilikçi malzemeler, işletme ve risk yönetimi, binalardaki bulaşıcı hastalığın yayılmasını ve çoğalmasını önlemeye yardımcı olabilir. Bina ve daire girişleri gözden geçirilerek, fonksiyon dağılımı yapılırken giriş holü, mutfaklardaki yemek köşeleri ve balkonların konumunun yeniden tasarlanması ve günlük yaşam alanı olan salonlarda çapraz havalandırma yaratılması, pencere boyut ve açılımlarının rüzgâr yönüne uygun olarak tasarlanması da sağlıklı bir ortama katkı sağlayabilir. Son olarak, kentsel dönüşüm, sıralanan iyileştirmeler ve benzerleri ile, yeşil ve sürdürülebilir dönüşümün sağlanmasında iyi bir fırsat olarak görülebilir.

2. Sonuç ve Tartışma

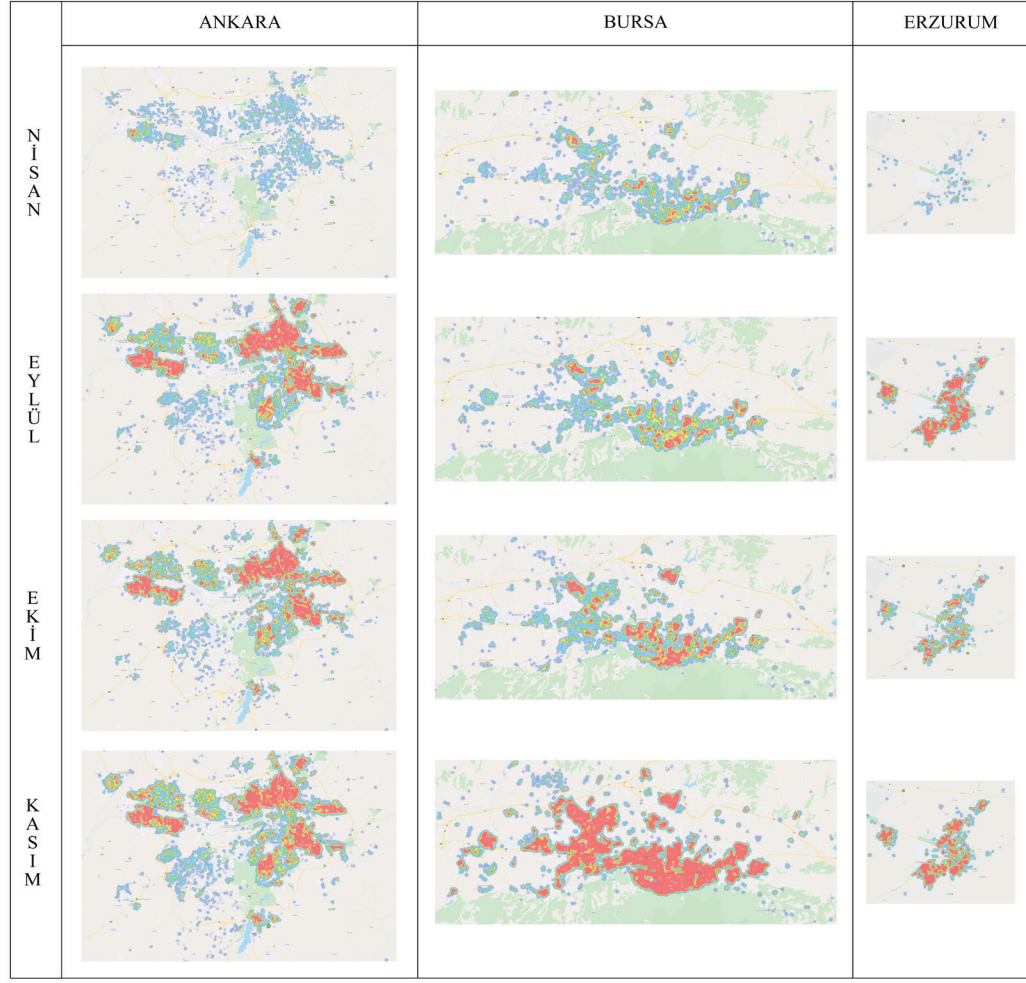
Ulrich Beck (2011), risk toplumu (*risk society*) kavramsallaştırması ile, modern sonrası dönemin risklerle bezenmiş bir sosyal yapıyı doğurduğunu iddia etmekte ve risk toplumunun kendi ürettiği riskleri tartışarak onları önlemeye ve yönetmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Covid-19 salgını ile karşı karşıya kalınan bu dönemde risklerle mücadele etmek için öncelikle bu riskleri tanımanın önemi anlaşılmıştır. Çalışmada, Covid-19'un yayılma riskini yapılaşma niteliğinin yanı sıra toplumun sosyal ve ekonomik yapı özelliklerinin etkilediği görülmüştür. Pandeminin etkisi her kentin krizler karşısında etkilenme, toparlanma kapasitesinin ve işlevselliğinin ne kadar olduğunu göstermiştir. Kentin işlevsel olması yönetim ve hizmet sunum sistemlerinin birlikte ve sorunsuz çalışması, kent-

teki bütün sosyo-ekonomik gruplara yüksek kaliteli kamu hizmeti sunması demektir (Wahba ve Vapaavuori, 2020).

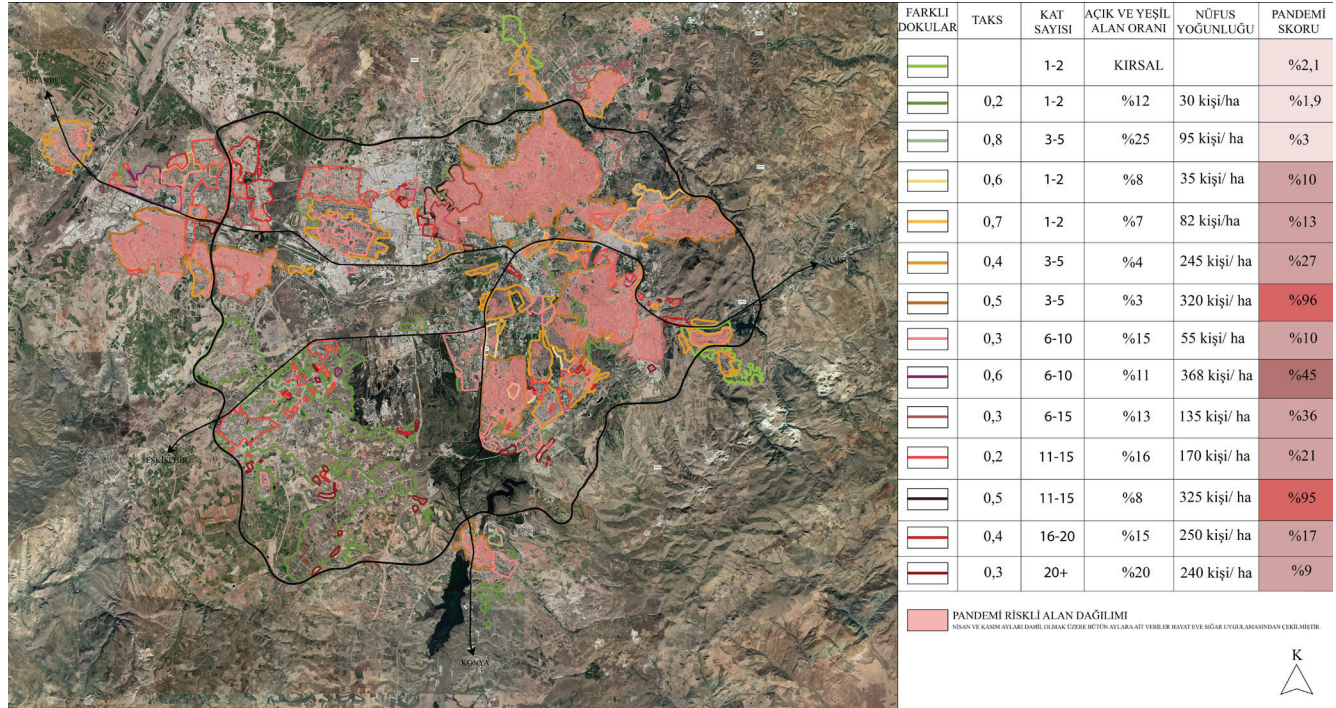
Covid-19’la kentsel alanlardaki çevresel tehlikelerin orantısız bir şekilde düşük gelirli insanları ve azınlık grupları etkilediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine erişimleri daha az ve kendi kendilerini izole etme güçlükleri daha fazla olan ekonomik durumu düşük mahallelerde mevcut eşitsizlikler salgınlarla birlikte daha da şiddetlenmektedir. Bu tür alanlarda kamusal hizmet sunumu ve kamusal mekan kullanımların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bulaşıcı hastalıkların ağırlaşan etkisi, sadece doğal bir felaket değil, barınma, sağlık, eğitim veya finansal kaynaklardaki sosyal ve mekânsal eşitsizliklerin bir sonucudur. İnsanlar ve çevreleri arasındaki ilişkilerin merkezinde politikanın yer alması, yönetim konularını ele almanın önemini göstermektedir. Yönetişim, küresel sağlık konusunda klasik ulus-devlet merkezli yaklaşımlar yerine, hem daha çok uluslararası, hem de daha yerel bir dünyada değişen gerçeklere adapte olmak zorundadır.

Kentte eşitsizliklerin azaltılması, sunulan hizmetlere herkesin erişiminin sağlanması, mesafelenme ve sosyalleşme gereksinimlerini karşılayan kamusal mekanların tasarlanması, mevcuttaki boş kentsel alanların değişim değeri yerine kullanım değerini ön plana alan uygulamalarla kentsel açık alanlar olarak değerlendirilmesi, kullanım çeşitliliği olan az yoğun, yürünebilir, ve en önemlisi doğayla uyumlu ve doğayı taklit eden kentsel yaşam alanlarının kurgulanması risklere karşı direnç kapasitesi yüksek, güvenli ve sağlıklı kentler yaratmamızı sağlayacaktır. Kentsel mekanı üreten tasarım faaliyetlerinde, kentleşmenin doğa ile bütünleşmesini ve kentlerin yeniden doğallaştırılmasını sağlayacak uygulamaların daha fazla dikkate alınması gerekir.

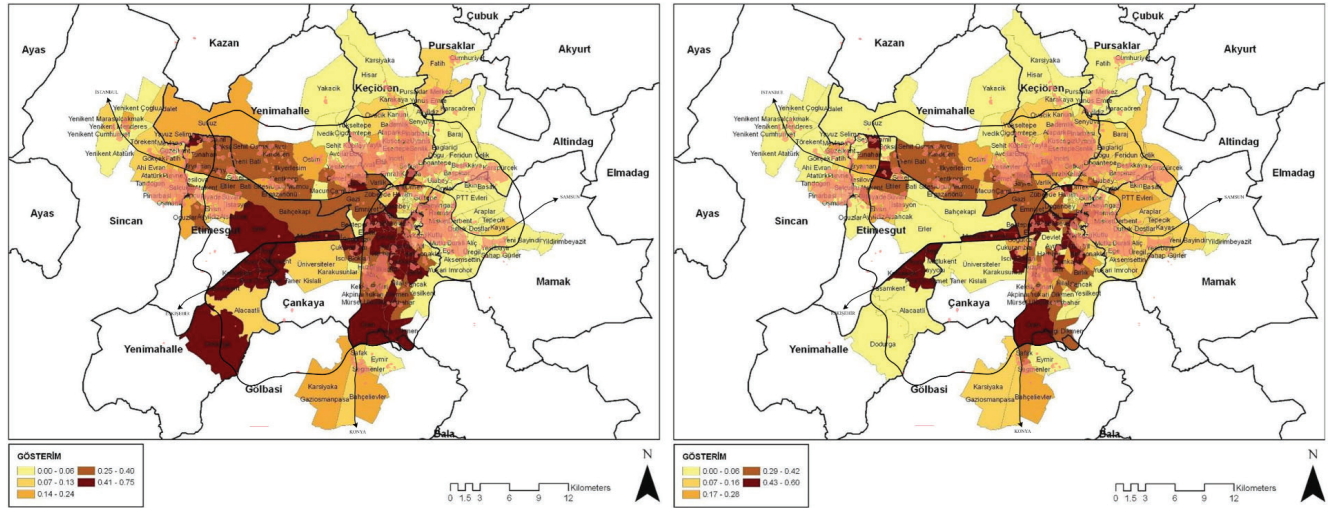
En uç olay ne kadar aşırı olursa olsun, her zaman bundan daha da aşırı bir olayın yaşanma ihtimali unutulmamalıdır. Karşı karşıya olduğumuz büyük riskleri hafifletmek için etkili uygulamalar hayatta kalmamızın anahtarı olabilir (Flybjerg, 2020). Bunun çözümü ise doğadadır. Leonardo da Vinci’nin de dediği gibi “Derslerinizi doğada alın, çünkü geleceğimiz ondadır”.

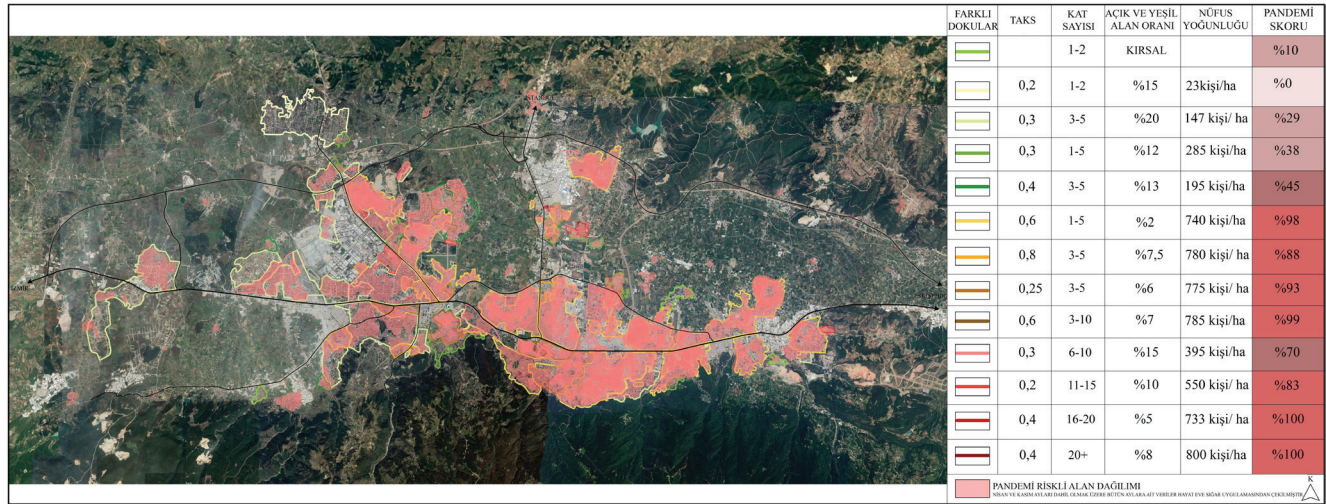
Görsel 1: Ankara, Bursa ve Erzurum metropoliten alanlarının aylara göre Covid-19 risk yoğunluğu, Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Hayat Eve Sığar Uygulaması 2020

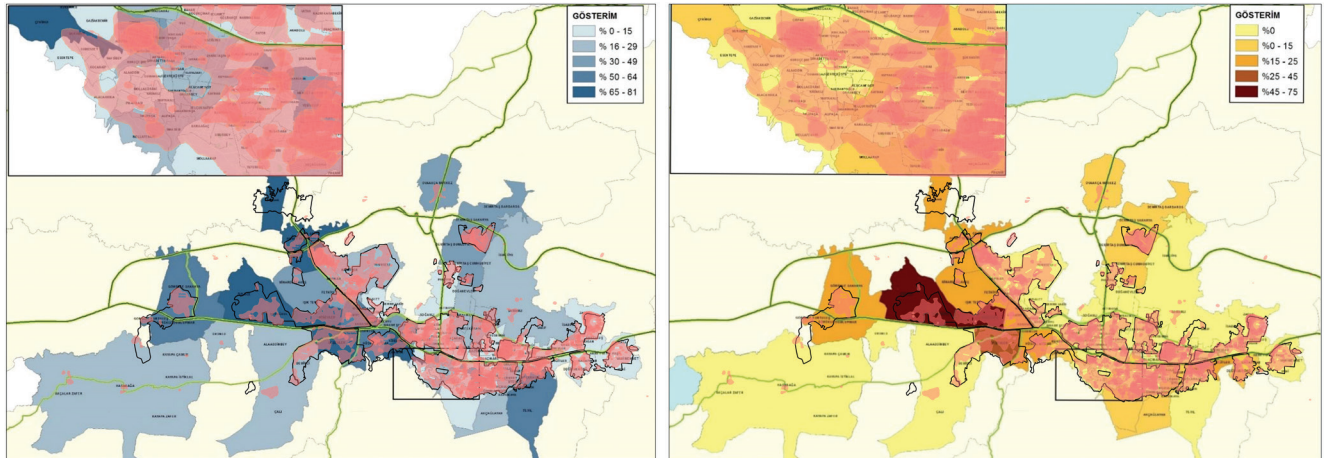
Görsel 2: Ankara metropoliten alanında farklı nitelikli kentsel dokularda Nisan ve Kasım ayları arasındaki Covid-19 dağılımı

Görsel 3: Ankara metropoliten alanında (a) yüksekokul ve üniversite mezunlarının toplam nüfusa oranı ve Covid-19'un dağılımı; (b) müteşebbis, direktör ve üst düzey yöneticileri ile ilmi, teknik personelin toplam istihdam edilen nüfusa oranı ve Covid-19'un dağılımı
Kaynak: Varol ve Özüdü 2013

Görsel 4: Bursa metropoliten alanında farklı nitelikteki kentsel dokularda Nisan ve Kasım ayları arasındaki Covid-19 dağılımı

Görsel 5: Bursa metropoliten alanında (a) yükseköğretim mezunu hane oranı ve Covid-19'un dağılımı; (b) aylık geliri 3000 TL'den fazla olan hane oranı ve Covid-19'un dağılımı
Kaynak: Mutlu 2015

KAYNAKÇA

- Beatley, Timothy. *Green Urbanism Learning from European Cities*, California: Island Press, 2000.
- Beck, Ulrich. *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. Çev. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Benyus, Janine. *Biomimétisme*. Paris: Rue de l'échiquier, 2011.
- Çılgın, Kumru. "Yerelliğin Pandeminin Etkileri Karşısında Artan Önemi ve Mahalle Parantezinde Dayanışma ve Planlamanın Geleceği." *Spektrum Tasarım Rehberleri*. 1 (2020): 11-14.
- Çiçek, Melis S. *Biomimétisme. La nature une source d'inspiration pour l'architecture*. EN-SAPVS, Master tezi, Paris, 2020.
- Flyvbjerg, Bent. "The Law of Regression to the Tail: How to Survive Covid-19 The Climate Crisis, and Other Disasters." *Environmental Science and Policy*. 114 (2020):614-618. (ET: Kasım, 2020). <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.08.013>
- Fullan, Josh. "KidScore: Towards a more Child-friendly, Post-pandemic City." *Spacing Toronto*. (SGT: 07,04,2020 / ET: Mayıs, 2020). <http://spacing.ca/toronto/2020/04/07/kidscore-towards-a-more-childfriendly-post-pandemic-city/>
- Greenberg, Shaina M. "Play Everywhere: An Evaluation of the Wide Ambitions of KaBO-OM! and Some Barriers to Access and Equity in Programs." *VA Engage Journal*, 7 (2019): 1-14.
- Holling, Crawford S. "Resilience and Stability of Ecological Systems." *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4 (1973), 1-24.
- Jacobs, Jane. *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Lemes de Oliveira, Fabiano. "Towards a Spatial Planning Framework for the Re-naturing of Cities." *Planning Cities with Nature Theories, Strategies and Methods*, Switzerland: Springer, 2019.
- Mutlu, Esra. *Bursa Metropolitan Alanının Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Mekansal Farklılaşması*. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
- Oda Projesi. "Engin Sular Çekildi ve Elimizdekilerle Başbaşayız." *Spektrum Tasarım Rehberleri*, 2 (2020), 7-10.
- Öztaş Rukiye G. ve Çelikyay, Selma. "Akıllı Kentlerin Gelişiminde Covid-19 Etkisi." *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı (2020), 321-338.
- Tekeli, İlhan. "Covid- 19 Krizi Bizim Yaşamımızı ve Kentlerimizi Nasıl Etkiliyor ve Etkileyecek?." (SGT: 20.09.2020 / ET: Ekim, 2020). <https://noktahaberyorum.com/covid-19-krizi-bizim-yasamimizi-ve-kentlerimizi-nasil-etkiliyor-ve-etkileyecek-ilhan-tekeli.html#.X7exWS8Ro1I>
- Sağlık Bakanlığı. *Hayat Eve Sığar Uygulaması* (ET: Nisan-Kasım, 2020).
- Spiegelhalter, Thomas ve Arch R.A. "Biomimicry and Circular Metabolism for the Cities of the Future." *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 129 (2010), 215-226.
- URL1.<https://www.theguardian.com/world/2020/feb/07/paris-mayor-unveils-15-minute-city-plan-in-re-election-campaign> (ET: Ekim, 2020).
- Varol, Çiğdem ve Özüduru, Burcu. "Mekansal Ayırışma: Ankara'daki Perakende Birimlerinin Yer Seçiminde Mahallelerin Sosyo-Ekonomik Statüsünün Etkisi." *Coğrafya: Yeni Yüzyılda Fırsatlar ve Tehditler, Türkiye Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi 19-21 Haziran 2013*, Fatih Üniversitesi, İstanbul, 153-163.
- Wahba, Sameh ve Vapaavuori, Jaana. "A Functional City's Response to the COVID-19 Pandemic." *World Bank Blogs*. (SGT: 27.04.2020 / ET: Nisan, 2020). <https://blogs.worldbank.org/sustainablecities/functional-citiesresponse-covid-19-pandemic/>
- Wahl, Daniel C. "Bionics vs. biomimicry: from control of nature to sustainable participation in nature." *Design and Nature III*, England: Wit Press, 2006.

Cansu Güller

2013 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde lisans eğitimini onur derecesiyle tamamlamış, yüksek lisans derecesini KTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden "Kentsel Yayılma Baskısı Altındaki Kent Çeperlerinin Gelişimi ve Sermaye Birikim Aracı Olarak Kentsel Rantlar" başlıklı tez çalışmasıyla almıştır. 2019 yılından itibaren Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde doktora eğitimine ve Atatürk Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak mesleğine devam etmektedir.

Melis Sıla Çiçek

2019 yılında Paris'te bulunan École Nationale Supérieure d'Architecture Paris-Val de Seine (ENSAPVS)'de lisans eğitimini tamamlamıştır. 2020 yılında "Biyomimikri. Doğa: Mimari Tasarım için İlham Kaynağı (*Biomimétisme. La nature : Une source d'inspiration pour l'architecture*)" başlıklı tez çalışmasını tamamlayarak kabul almıştır. Halen aynı üniversitede, Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.

Çiğdem Varol

Halen Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesidir. Lisans derecesini Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden, Yüksek Lisans derecesini ODTÜ Bölge Planlama Programı'ndan ve Doktora derecesini ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Programı'ndan almıştır. Eğitim süreci içerisinde yurtdışında kısa dönemli diploma ve araştırma programlarında yer almıştır. Başlıca ilgi alanları bölge planlama, yerel/bölgesel ekonomik kalkınma, kent ekonomisi, sosyo-ekonomik coğrafya, girişimcilik ve ağ analizidir. İlgi alanlarıyla bağlantılı ulusal ve uluslararası pek çok dergi ve kitapta yazıları ve araştırma projeleri bulunmaktadır.

Küresel Kamu Sağlığı Krizine Mekânsal Çözüm Arayışları: Biyomimetik Mekânsal Tasarım

Küresel salgınlar, tüm dünyada gündelik yaşam ve davranış biçimlerinde beklenmedik değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Salgınla mücadelede, daha sağlıklı yaşam alanı arayışları ivme kazanmakta, kent ölçeğinde insan ve insan dışı (doğa-yapılı çevre) ilişkileri anlama ve yaşam ortamlarının hem ekolojik sistemleri nasıl barındırabileceğini hem de farklı ölçeklerde yenilikçi bir bakış açısıyla insan sağlığını nasıl destekleyebileceğini sorgulama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada sağlıklı kentsel alanlar ve yaşam mekânlarının üretilmesi için farklı stratejiler ve müdahalelerin neler olması gerektiği, insan-doğa ve yapılı çevrenin birbirlerine adapte olabilme kabiliyetleri üzerinden tanımlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, kamu sağlığının salgından en fazla etkilendiği metropoliten kent ölçeğinde yaşanan özgün deneyimlerin ön plana çıkarılması ve yapılı çevrenin buna verdiği cevabın irdelenmesi hedeflenmiştir. Çalışma alanı olarak Ankara, Bursa ve Erzurum metropoliten alanları seçilmiş, her bir metropoliten alanda taban alanı kat sayısı, yapı yükseklikleri, nüfus yoğunluğu, açık ve yeşil alan kullanımları gibi parametreler üzerinden benzer nitelikli yapılaşma dokuları matrisi oluşturulmuştur. Mahalle detayındaki sosyal ve ekonomik yapıya ilişkin veriler kullanılarak, kentsel doku ve sosyo-ekonomik yapı özellikleri ilişkisi tartışılmıştır. Elde edilen mekansal sonuçlar, kentsel yaşam alanlarının kent, mahalle ve yapı ölçeğinde yeniden nasıl biçimlendirilmesi gerektiğine ilişkin ipuçları sunmaktadır. Sadece salgınla değil, doğa ve insan eliyle üretilebilecek bu türden pek çok riskle başa çıkabilmek, adaptasyon kapasitesi yüksek bir çevre üretebilmekle mümkün olacaktır. Çalışma sonucunda, doğadan gelene doğayla cevap veren biyomimetik tasarım anlayışıyla yapılı çevrenin doğaya adapte edilmesine ve yaşanabilir, erişilebilir ve daha eşitlikçi yaşam alanları üretilmesine rehberlik eden stratejiler ortaya konulmaktadır.

Anahtar sözcükler: Covid-19, kamu sağlığı, sosyo-mekansal farklılaşma, biyomimetik tasarım.

Spatial Resolutions to the Global Public Health Crisis: Biomimetic Spatial Design

Global epidemics bring unexpected changes in daily life and course of action in all over the world. In the struggle against the epidemic, the search for a healthier living space gains momentum, and the need to understand human and non-human (nature-built environment) relationships at the urban scale and to question how living environments can both accommodate ecological systems and support human health with an innovative perspective at different scales arises.

In this study, it is aimed to define different strategies and interventions to produce healthy urban areas and living spaces, through the adaptability capacity of human-nature and built environment to each other. In this context, it is intended to highlight the unique experiences in the metropolitan city scale, where public health is most affected by the epidemic, and to examine the response of the built environment to this. Ankara, Bursa and Erzurum were selected as the metropolitan study areas, and a matrix of similar structural patterns was created based on parameters such as the number of floors, building heights, population density, open and green areas in each metropolitan area. The relationship between urban patterns and socio-economic characteristics was discussed by using the data related to the social and economic structure of the neighborhoods. The spatial results obtained provide clues about how urban living spaces should be reshaped at the city, neighborhood and building scale. It will be possible to cope not only with the epidemic, but also with many such risks that can be produced by nature and human beings, by producing an environment with a high adaptation capacity. As a result of the study, strategies that guide the adaptation of the built environment to nature and the creation of livable, accessible and more equitable living spaces are put forward with the understanding of biomimetic design that responds to what comes from nature with nature.

Keywords: Covid-19, public health, socio-spatial differentiation, biomimetic design.

KENTLER VE SALGINLA İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE SAĞLIKLI KENT KAVRAMINA BİR YAKLAŞIM

İstanbul Beylikdüzü ve Esenyurt İlçelerine Dair Bir İnceleme

Eylem Deniz Yıldırım, Mimar, Beylikdüzü Belediyesi Yapı Kontrol Müdürlüğü, Mohamad Damlakhi, İç mimar.

Giriş

21. yüzyılda altı milyar nüfusu olan dünyanın yarısı kentlerde yaşam mücadelesi içerisinde. Dünya nüfusunun büyük bir bölümünün şehirlerde olmasının pek çok olumlu ve olumsuz özellikleri oluşturduğu görülmektedir. Günümüzde tartışılan konu, şehirlerin ve halk yerleşim alanlarının nasıl yapılandırılacağı ve sağlıklı çevre şartlarının nasıl oluşturulacağıdır.

Yoğun nüfuslu çalışma ortamı, ev ve işe gidip gelmek için toplu taşıma, her kentin ortak özellikleridir. Kırsal alanlardan gelen insan akını, sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu konut koşullarında yetersizlik, yetersiz su kaynağı ve etkisiz havalandırma sistemleri ile sonuçlanmakta ve bu da salgın risklerini artırmaktadır. Hızlı kentleşme, doğal yaşam alanlarının zarar görmesine yol açabilir. Dünya Sağlık Örgütüne göre sağlık; sağlıklı bir yaşam tarzı, sosyal birlik, konut kalitesi, istihdam edilebilecek iş, ulaşılabilirlik, gıda, emniyet, hava kalitesi, su ve sağlık önlemleri, toprak ve katı atıklar, iklimin istikrarı konularını kapsamaktadır (Başaran, 2007). Dünya Sağlık Örgütü 2000 yılında olduğu gibi 21. yüzyılda da sağlık konusunda hiçbir ülkenin kendine yeter olmayacağını ve sağ-

lığın geliştirilmesinde uluslararası dayanışmanın zorunlu olacağını vurgulamıştır. Tüm üye ülkeleri yaşam tarzı, çevre ve sağlık hizmetlerini bir denge içinde ele alan bir anlayışla herkes için Sağlık kavram ve prensipleri çerçevesinde politika geliştirme ve uygulamaya geçmeye çağırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü bu doğrultuda, Avrupa kentleri karar vericilerinin gündeminde ve kent sağlığının gelişim sürecinde en üst sıraya yerleşmesi amaçlanan uzun dönemli uluslararası bir gelişim projesi olarak "Sağlıklı Kentler Projesi"ni başlatmıştır (Yoloğlu vd., 2020).

Dünya'da kentsel gelişmelerde yoğun yapılaşma sonucunda sağlıklı kent kavramı ortaya çıkmıştır. Hancock ve Duhl (1988) sağlıklı kent için tanımlarını; "Sağlıklı bir kent, fiziksel ve sosyal çevresini sürekli geliştiren ve kamusal kaynakları arttırarak, insanların, azami potansiyellerini ortaya çıkarmasını ve karşılıklı destek ile hayatın tüm fonksiyonlarını yerine getirmelerini sağlayan bir kenttir" (Dinçer ve Çevik). Hancock ve Duhl'un belirlediği sağlıklı kent yaklaşımının unsurları olan fiziksel çevre, eko sistem, güçlü toplum, kamu katılımı, temel ihtiyaç karşılanması, geniş ulaşım ve kent ekonomisidir. Kent yapısının kalitesi insan sağlığı için bir temel niteliktedir. Bugünün kentlerindeki problemler fakirlik, eşitsizlik, kirlilik, işsizlik, işe,

mallara ve hizmetlere erişim zorlukları, toplumsal bağlılığın azlığı, konut ve diğer alanlardaki düşük kalite ile ilişkilidir (Leeuw, 2011). Sağlıklı kentler projesi sadece medikal anlamda sağlık seviyesinin yükseltilmesi, daha fazla sağlık merkezi daha fazla hastane değil; eğitim, planlama, ulaşım, altyapı, sanayi vb. bütün sektörleri içine alan bir kalkınma projesidir. Proje, tam yerel yönetimlerin sorumluluk alanında olan çalışmaları kapsadığı, yerel yönetimlerin kentin sağlığından da sorumlu olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Dünyamızda yaşanan pandemi sürecinde sadece insanlar salgından etkilenmemiş olup kentlerde etkilenmiştir. Bununla birlikte, bu insanlık tarihinde pandemik etkiler, sınırlı literatürle ilişkili şehirler ve COVID-19 pandemisinin ortaya çıkmasından önce pandeminin görüldüğü ilk zaman değildir. Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), ilk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüstür (URL 1). COVID-19 krizi, planlamacıların ve politika yapıcılarının daha adil, dirençli ve sürdürülebilir şehirler yaratmaya yönelik dönüştürücü adımlar atmaları için mükemmel bir fırsat sunmaktadır. Devasa boyutlarda salgın hastalıkların ortaya çıkışı ve çok hızlı bir biçimde yayılmasında insan unsuru birincil etkindir. İnsanların üst üste yığıldığı yerleşim yerleri, mikropların gelişmesi için son derece uygun ortamlardır. Kentsel araştırmayla ilgili daha önceki pandemiler esas olarak eşitsizlikler gibi konulara odaklanır, daha çok savunmasız ve sınırlandırılmış gruplar bulunmaktadır. Bir pandemi, kentsel güvenlik açığı konusunu gündeme getirdi ve bu konuya olan ilgiyi yeniden canlandırdı. İklim değişikliği ve insan müdahalesi gibi çeşitli işlemler, doğal vahşi yaşamın gelecekte pandeminin sıklığını artırabileceğinden, pandeminin altta yatan modelleri ve dinamikleri, şehirler üzerindeki etkileri ve gerekli hazırlık, yanıt ve uyum önlemleri hakkında daha iyi bilgi sahibi olunması gerekmektedir.

Materyal ve Yöntem

Beylikdüzü ve Esenyurt örneklem alanları aynı dönemlerde gelişmekte olan ilçeler olmasına rağmen neden pandemi sürecinde farklı sonuçlar vermektedir? İstanbul'da yakın ilçeler olarak sadece Beylikdüzü ve Esenyurt pandemi sürecinde farklı sonuçlar vermemiştir. Ataköy ve Şirinevler de yakın ilçeler olarak farklı sonuçlar vermiştir. Ancak Esenyurt ve Beylikdüzü

kentsel tasarım açısından aynı süreçte inşa edildiği ve çok yakın noktalarda bulunduğu için seçilmiştir. Aralarında D-100 karayolu olan iki komşu ilçe Tablo 1'de görüldüğü gibi hemen hemen aynı yüz ölçümüne sahip olmakla birlikte nüfus ve sanayi alanı oranı Esenyurt'ta 3 kat fark etmektedir. Bu duruma bağlı olarak Esenyurt'un yaşam kalitesi, kamu hizmetleri kullanımı, sağlık hizmetleri, park ve yeşil alan oranı, eğitim nüfusa yetmemekte olup, olumsuz sonuçlar yaşanmaktadır özellikle pandemi döneminde vaka sayısının fazlalığı ile kendini göstermiştir. Esenyurt sanayi alanı çok yoğun bir ilçedir. İlçenin hızlı nüfus artışı kontrol edilmesi güç olan yeni kentsel sorunlara sebep olmaktadır. Bu bağlamda örneklem alandaki Esenyurt ilçesi yoğunlaşan nüfusu ile göze çarpmaktadır. İki ilçe ile ilgili literatür çalışmaları yapılarak, kaynaklar taranmış, basılı yayınlar, web sayfaları, makale, tez, sunum çalışmaları incelenmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ilgili Belediyeler ve Büyükşehir Planlama Müdürlüklerine gidilip gerekli bilgiler alınmıştır. Bunlara bağlı olarak Esenyurt ve Beylikdüzü yerleşim alanlarına gidilerek çalışma alanında kalan tüm bölümler yerinde incelenerek, gerekli tespitler yapılmıştır.

Beylikdüzü İlçesi

Beylikdüzü İlçesi, Marmara Bölgesinde Çatalca Yarımadası'nın batısında yer almaktadır. İlçe doğusunda Avcılar, batısında Büyükçekmece kuzeyinde Esenyurt, güneyinde ise 12.4 km kıyı uzunluğu ile Marmara Denizi'ne komşudur. Yüzölçümü 37.38 km² olan ilçenin en kuzeyi ile en güneyi arası 6.37 km, en doğusu ve en batısı arasındaki mesafe ise 8,65 km'dir (Kapan, 2014).

Beylikdüzü asıl gelişimini 1990'lı yıllardan sonra ulaşım faaliyetlerindeki gelişmelerle (E-5) gerçekleştirmiştir. Ulaşımın gelişmesiyle daha önce İstanbul'un değişik kesimlerindeki sanayi tesislerinin buraya taşınmış ve yeni toplu konut alanlarının oluşturulması ile gelişimini sürdürdü. Beylikdüzü İlçesi sanayi alanında kalan bir ilçe olmamakla birlikte toplu konut yapılaşmasının çok olduğu bir bölge olarak konumlanmıştır. Coğrafi özellikler bakımından da gerek denize yakın olması, alanın genel olarak düz olması, alanın yarısının konut olması sebebiyle yaşama daha uygun bir yer olduğu görülmektedir. Toplu konut projelerinden dolayı planlı yapılaşmanın etkileri yollarda ve yeşil alanlarda kendini hissettirmektedir. Bu durum, yaşa-

duğumuz pandemi sürecinde erişilebilirlik anlamında kendini göstermiştir. Toplu konut alanlarının arasından geçen çamlık hat ve ormanlar da insanların spor ve piknik yaptıkları alanlara dönüşmektedir. Konut alanlarının yoğunluğuna rağmen her apartmanın kendine ait bahçesinin olması ve otoparkının olması bitişik nizam yapılaşmanın az bulunması ve site yapılaşmasının yaygın olması ilçeyi güzel yapan faktörlerdendir. Beylikdüzü İlçesi sanayi alanları yerleşime uzak alanlarda kaldığı için konutlara sorun teşkil etmediği tespit edilmiştir. Beylikdüzü İlçesinde eğitim alanları sayısı bakımından diğer ilçelere göre çok geliştirmektedir. İlçede yeni yapılan konut alanları, kaliteli ve yaşam şartlarına daha uygun olarak inşa edilmektedir. Bu nedenden dolayı yeni yapılan konutların değerini daha da yükseltmiştir. Yeni konut alanlarında ağırlıklı olarak orta ve üst gelir grubu ikamet etmektedir. Müstakil evler ya da üçer-dörder katlı konutlardan oluşan eski yerleşme alanlarında (Gürpınar, Yakuplu, Kavaklı Mahallelerinde) ise orta ve alt gelir grubundan insanlar barındırmaktadır. Beylikdüzü'nde 2.3 km² 'lik alan yeşil alanlar ile kaplıdır. Bu alan içerisinde 100'den fazla park bulunmaktadır. Planlı şehirleşme sonucunda yeşil alanların sayısı her geçen artmaktadır. Son olarak devam eden Yeşil Vadi Projesi ile yeşil alanların oranının daha da artacağı açıktır.

Esenyurt İlçesi

Esenyurt yerleşim yeri bütünü, Marmara Bölgesinin Trakya alt bölgesinde, İstanbul Metropolitani alan sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu bölgenin doğusunda Avcılar, batısında Büyükçekmece, kuzeyinde Başakşehir ve Arnavutköy, güneyinde Beylikdüzü ve E-5 Karayolu bulunmaktadır. Esenyurt' un yüzölçümü 4311.86 hektardır. Esenyurt ilçesi Türkiye'nin en kalabalık ilçesi olmakla birlikte 2010-2015 yılları arasında nüfusu en çok artan ilçe konumundadır (Ayhan, 2017). Esenyurt'ta nüfusun gelişimini ve dağılımını etkileyen en önemli faktörler ilçedeki yoğun sanayi faaliyetleridir. 1980'li yılların başından itibaren Esenyurt'ta başlayan sanayileşme günümüzde önemli bir seviyeye ulaşmıştır.

İstanbul'daki ilçelerin kuruluş ve gelişmelerinde iklim, toprak, su ve jeolojik özellikler gibi doğal şartların büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kentsel tasarım anlamında

bakıldığında Esenyurt gerek coğrafya anlamında yerleşmenin zor olduğu bir bölge olduğu görülmektedir. İlçenin sokakları dar, çoğu konut alanları bitişik nizam olması, sağlıklı şartların gerçekleşmediği, güneş ve havalandırmanın zor olduğu, aktif yeşil alanların az olduğu görülmektedir. Bahçe kullanımlı yapılaşmanın az olması genel anlamda bitişik nizam mahalleler olmasına ve yeşil alan miktarının azlığına dikkat çekmektedir. Yeni yapılan siteler arasında yeşil alanlar bulunmadığında dikkat çekmektedir. Alçak katlı yapıların yanında yapılan çok katlı yapılaşmalar arasındaki geçiş alanlarının olmaması trafik, suç oranı fazlalığı anlamında sosyo-demografik anlamında ilçeye uygun olmadığı görülmektedir. Son dönemde Suriyeli göçmenlerin de uğrak mekânı haline de gelen Esenyurt, kültürel çeşitlilik bakımından da öne çıkmaktadır. Dikey yapılaşmadan dolayı ilçede yeşil alan miktarının azlığı dikkat çekmektedir. Sanayi alanı ve konutların bu kadar yakın olması planlama sorunu olmakla birlikte yaşamsal olarak zorluklar meydana getirmektedir. Bu durum hava kirliliği, trafik anlamında yerleşim sorunu olarak kendini göstermektedir. Yeşil alan ile ayrılması gereken kısımlar konut olarak planlamış sanayi ve konut alanında ayırım yapılmamıştır.

Sağlıklı kent yaklaşımı geniş kapsamlı bir sağlık modeline dayandığı için, toplumsal, çevresel, ekonomik ve kültürel meseleleri ve bunların bireylerin, toplulukların ve nüfusların yaşamlarını nasıl etkilediğini dikkate almaktadır. Sağlıklı bir kent çalışmalarındaki hedef, çevre ve insan sağlığını korumak, iyileştirmek ve çevre kirliliğine yol açan her türlü kirlenmeye karşı denetim yapıp, kente etkin hizmet sunmaktır. Kentte yaşayan tüm vatandaş çevreye ve kente duyarlı davranması ve çözüme yönelik katılımı, sağlıklı bir kent oluşturmada büyük katkı sağlayacaktır. (Başaran, 2007). Sağlıklı Kent kriterlerine göre Esenyurt ve Beylikdüzü yaşam koşullarının farklı olduğu iki ilçede yapılan karşılaştırılarda her iki ilçe belediyesinde çalışan mimarlarla görüşmeler yapılarak, 1-5 arası puanlama sistemi düzenlenmiştir. Değerlendirme sisteminde Honcock ve Duhl'un sağlıklı kent kriterleri esas alınarak tanımlanmıştır. Bu kriterlere göre en yüksek 5 en düşük 0 olarak verilen puanlardan oluşan puanlama sistemi ile kriterlerin aldıkları toplam puanın Sağlıklı Kent Kriterlerine ne oranda uyduklarını göstermesi hedeflenmiştir.

- Sağlıklı kent kriterleri bakımından değerlendirildiğinde Beylikdüzü İlçesinin bu kriterlere daha uygun olduğu ve yaşam kalitesinin daha iyi olduğu görülmektedir.
- Esenyurt nüfusunun yoğun olması ve nüfusa göre planlanmaması pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar eğitim, sağlık, istihdam, kültür vb. yetersizlik anlamında yansımıştır. Bu durum toplumsal eşitsizliğe hizmetlerden yeterli oranda yararlanmama ya neden olmuştur.
- Güvenlik kriteri bağlamında insanların kendilerini huzurlu, güvenli hissedeceği yaşam alanları olması gerekmektedir. Ne kadar adil, ve toplumsal eşitliliğin sağlandığı yerleşimler sürdürülebilir kentlere doğru gitmektedir.
- Esenyurt bölgesinin %23'ünün sanayi olması, hava kirliliği, gürültü ve yerleşim alanlarında trafik sorunu olarak yansımıştır. Sanayi alanları ve yaşam alanları arasında yeşil alan ayrımı olmadığı için sanayinin getirdiği sorunlar bölgeye yansımıştır.
- İki yerleşim alanlarından, alt gelir gruplarından insanların yaşadığı Esenyurt ilçesinde insanların kültürel faaliyetlerden yararlanması için mevcut yerel yönetimin daha çok etkin olması gerekir. Özellikle göç durumunun yoğun olması ve farklı kültürler oluşması bu anlamda özel sorunlar oluştuğunu göstermektedir.
- Beylikdüzü'nün yeşil alan miktarının çok olması yaşayanların bu alanlara erişilebilirliğini artırmış daha pozitif bir mahalle alanların yaratılmasına olanak sağlamıştır. Pasif yeşil alanlarda bu anlamda yaşayanlar için olumlu olmuştur. Komşu İlçede yeşil alan yetersizliği gözle görülür şekilde kendini hissettirmektedir.
- Esenyurt yerleşim alanında, yoğun nüfusa bağlı olarak, sınıf mevcutlarının çok olması, ve okullara erişim eğitim kalitesinin derecesini belirlemekte olup, eğitim seviyesinin azalmasına yol açmaktadır.

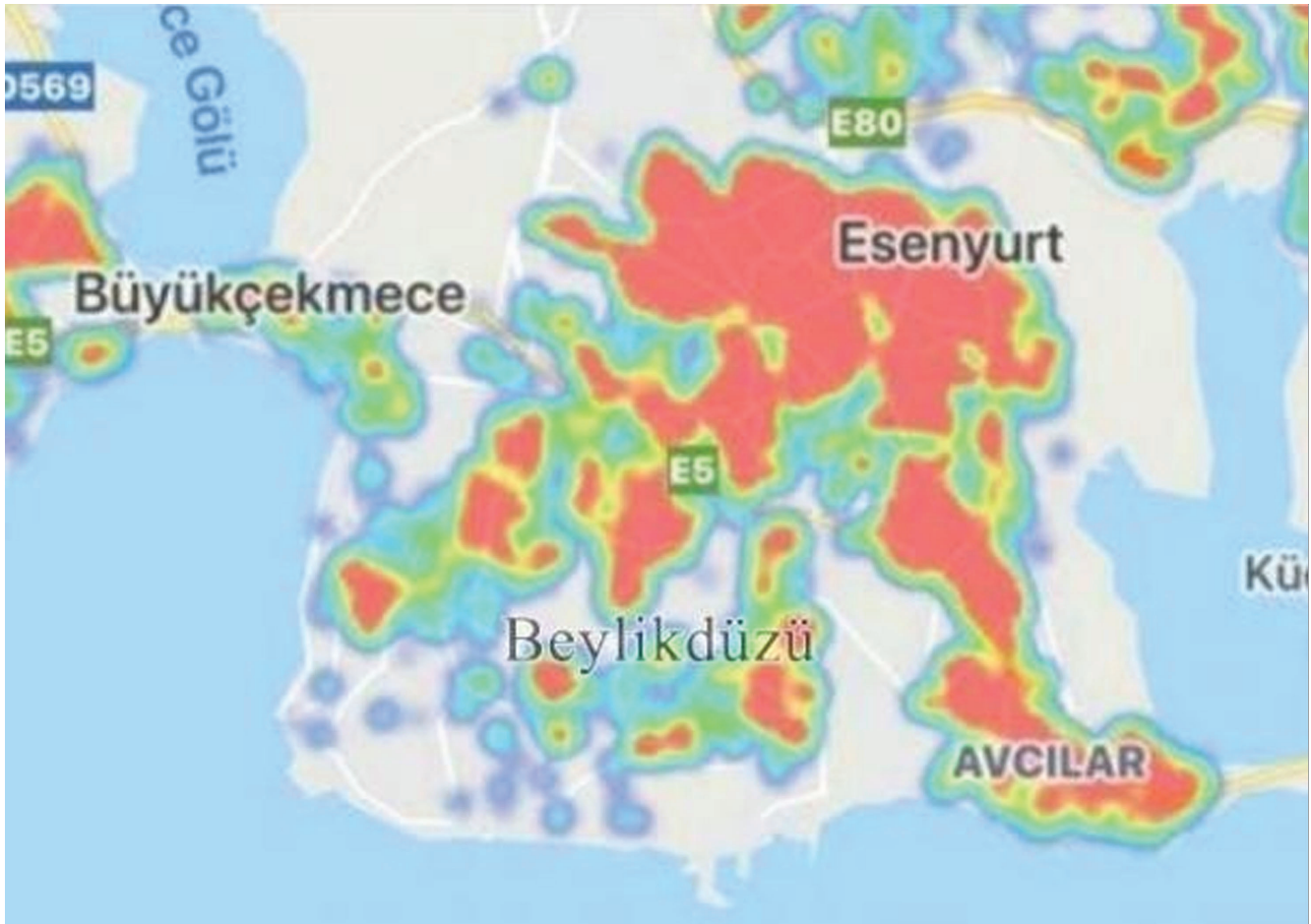
İstanbul'da Sağlıklı Kentler Hareketi'nin uygulanabilirliği için gerek Belediye Kanunu gerekse Büyükşehir Belediye Kanunu uygun bir zemin hazırlamaktadır. Sağlıklı Kentler Hareketi'nin ülkemizde yürütülmesini ve desteklemesini sağlamak amacıyla kurulan Sağlıklı Kentler Birliği üye belediyelerle birlikte sağlıklı kent çalışmaları yürütülmelidir. Yaşadığımız pandemi krizinde de görüldüğü gibi sağlıklı ortamlarda yaşamamızın getirdiği sorunları hepimiz halen yaşıyoruz. Sağlıklı çevreler sağlıklı insanları yaratacağından yaşadığımız yerlere sorumluluklarımız sadece bizim değil yerel yönetimlerinde sorumluluk alanındadır. Özellikle mevcut durumlarla ilgili Esenyurt Belediyesi'ne daha çok görevler düştüğü görülmektedir.

Sonuç

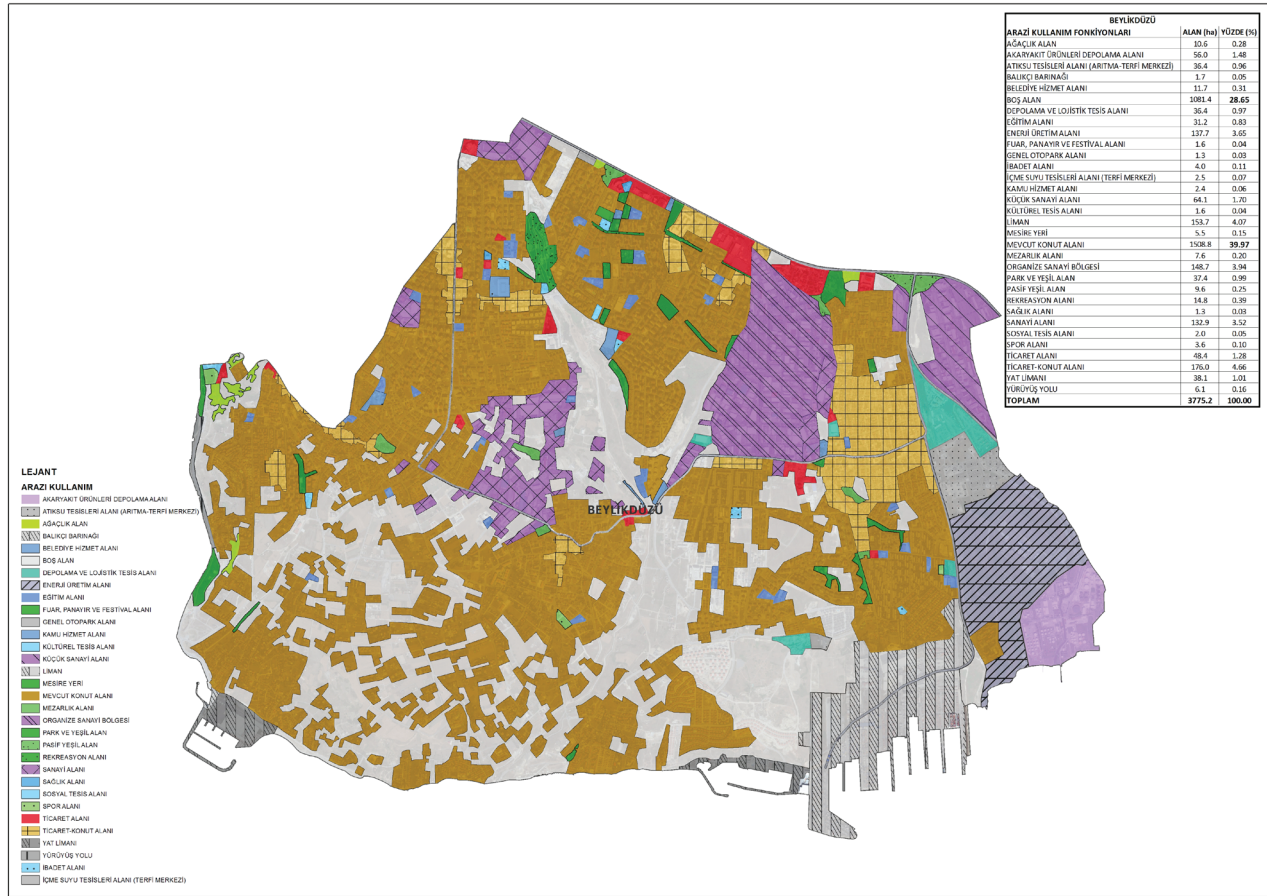
Sağlık sadece sağlık alanının değil, tüm çalışma alanlarının işidir. Bütün çalışma alanları sağlık konusunda katkı sağlamalıdır. Dünyanın birçok bölgesi COVID-19 salgınıyla mücadele etmeye devam ederken, bilim dünyası bu sürecin olumlu yanlarına bakmak ve ışık tutmak için çaba göstermiştir. Küreselleşen Dünya'da hızlı kentleşme sonucunda yoğun nüfus alanlarının oluşması ile meydana gelen, bölgelerde şehir sorunları uzun süredir konuşulan Sağlıklı Kent kavramı konusunun pandemi sürecinde bir kez daha ne kadar önemli bir konu olduğunu ortaya çıkmıştır. Beylikdüzü ilçesi, Esenyurt'a ile kıyaslandığında sağlıklı kent kriterlerine göre daha uyumlu olduğu ayrıca COVID-19 vaka sayısının daha az olduğu görülmüştür. Buna göre yerleşim alanları Sağlıklı Kent bağlamında planlanmalı ve gelecek şehirler için düzenlemeler yapılmamalıdır. Bu durum yeni yapılacak önlemlerle beraber mimarlık ve şehircilik için Sağlıklı Kent Kavramına dikkat çekmektedir. Kent planlaması ile sağlık arasındaki ilişki çok ve çeşitlidir. Kentlerdeki çevresel, sosyal ve ekonomik koşullar insan sağlığı ve esenliği üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerde bulunabilir. Kent planlama bu koşulların şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Nüfus ne kadar büyüksün, şehirlerdeki COVID-19 konsantrasyonu o kadar yüksek olduğu yapılan diğer çalışmalarda da görülmüştür. Bundan sonra daha adil daha insani şehirler yapılarak çalışmalarda özellikle sağlıklı bir şekilde planlanan şehirler gerek alt yapı gerek kamu hizmetleri, yeşil alanların ve konut yaşam kalitesini artırması beklenmektedir.

Kriterler	Beylikdüzü	Esenyurt
İlçe alan	37.75 km2	42.32 km2
Nüfus Oranı	352,412	954,579
Park ve Yeşil Alan Oranı	4%	1.5 %
Park Adeti	96	106
Eğitim Adeti	65	89
Sağlık	32	24
Sanayi Alanın Oranı	7%	%23.21
Daire fiyatları (2+1)	400.000 TL - 500.000 TL	250.000 TL - 300.000 TL

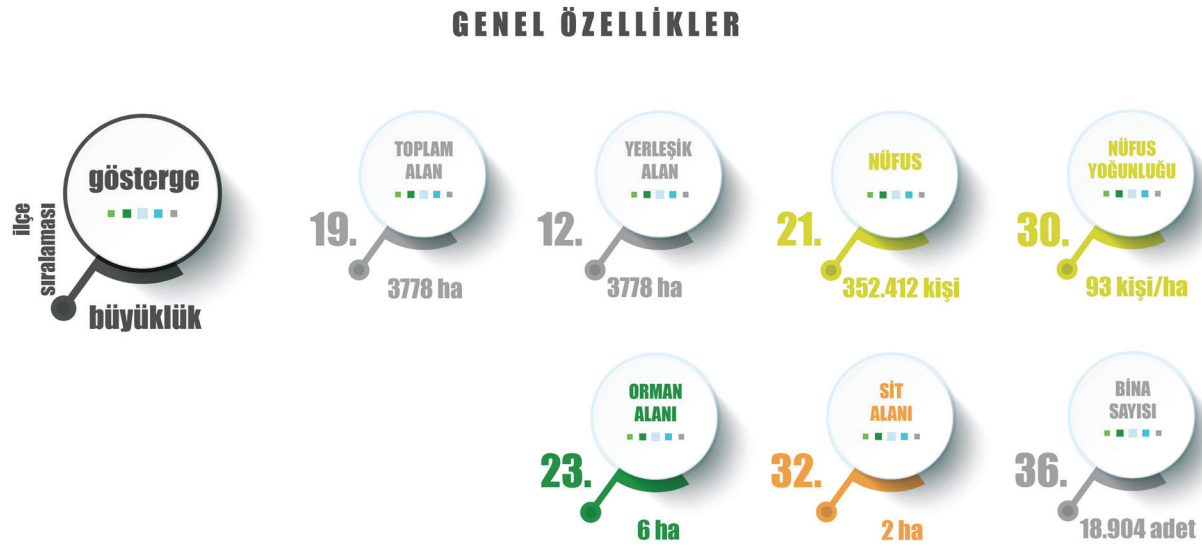
Tablo1 : Esenyurt ve Beylikdüzü bir karşılaştırma

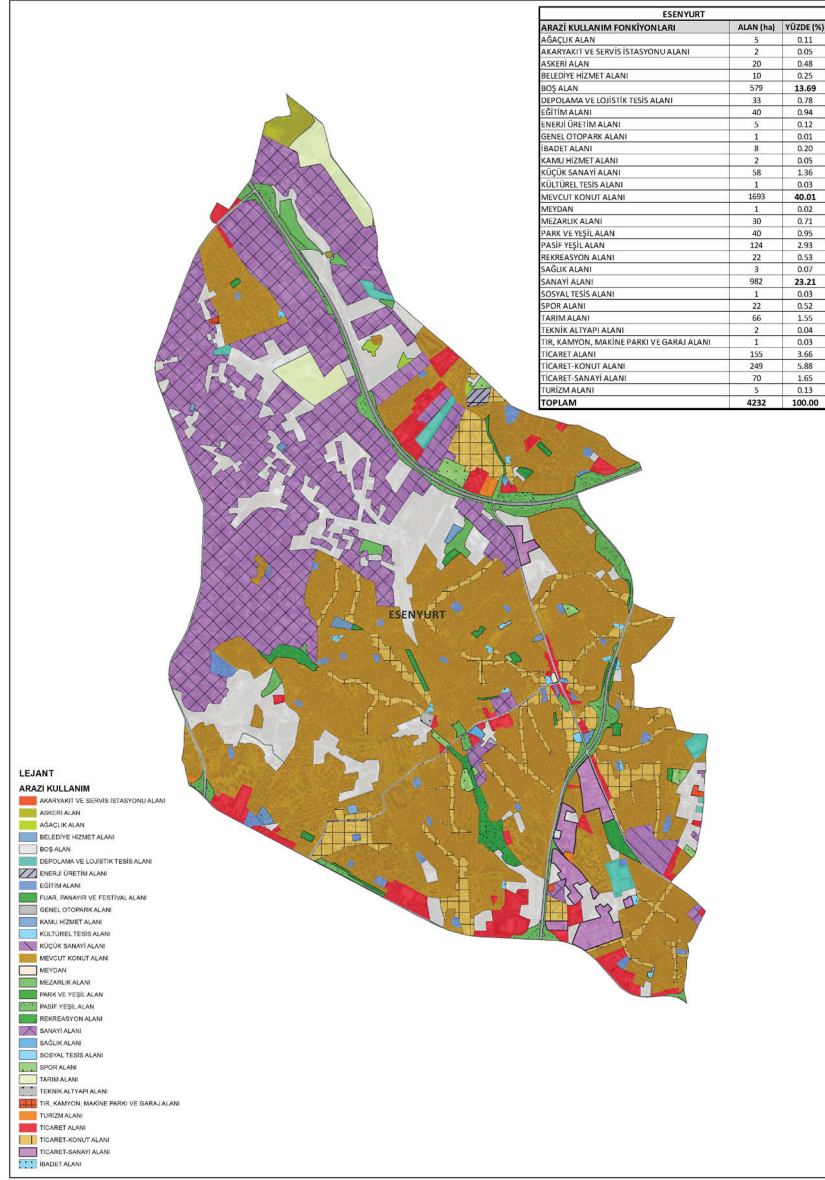
Görsel 1: COVID-19 Esenyurt ve Beylikdüzü'nde Sağlık Bakanlığı, Ekim 2020.

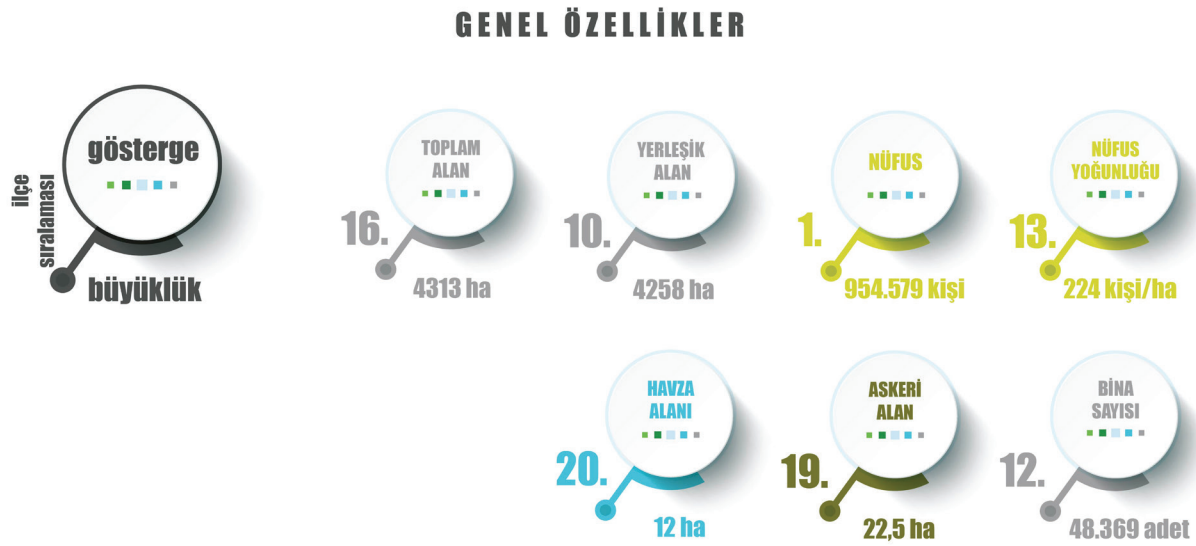
Görsel 2: Beylikdüzü haritası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2017. (E.T 24.12.2020)

Görsel 3: Beylikdüzü genel özellikleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2017. (E.T 24.12.2020)

Görsel 4: Esenyurt haritası. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2017. (E.T 24.12.2020)

Görsel 5: Esenyurt genel özellikleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2017. (E.T 24.12.2020)

	Sağlıklı Kent Kriterleri	Değerlendirme	Beylikdüzü	Esenyurt
1	Güvenlik	Yerel çatışmalar	1	3
		Toplumsal şiddet	1	3
		Yoksulluk	1	3
		Kişisel güvenlik ve sosyal istikrar.	4	2
		Göç hareketleri	2	5
		Suç oranı	2	4
		Uyuşturucu kullanması	1	3
2	Kirlenmemiş Sağlıklı Bir Çevre	Kirlilik dahil fiziksel çevrenin kalitesi. altyapı ve konut kalitesi.	4	2
		Gürlülüğü	2	4
		Doğal alanlar	2	2
3	İstihdam	Nüfus Patlaması	2	5
		Hızlı ve düzensiz kentleşme	2	4
		İşsizlik seviyeleri dahil olmak üzere yerel ekonominin durumu.	2	3
4	Konut	Yeterli konut	4	4
		Satın alınabilir	3	4
		Çevre estetiği ve yaşam kalitesi.	4	2
		Kamu hizmetlerinden yararlanma	4	2
5	Dolaşım	Toplu taşıma	3	3
		Yaya yolu	4	3
		Ulaşım alt yapı kalitesi	4	3
		Çevresel problem yaratılması	4	3
6	Sağlık	Sağlık hizmetlerinin kalitesi	4	3
		Herkesin ulaşabileceği, uygun seviyede sağlık hizmetleri	4	3
		Atıkların yönetimi	3	3
		Psikososyal stres düzeyleri ve sosyal destek hizmetlerinin nitelikleri ve entegrasyon dahil sosyal çevrenin kalitesi.	3	4
7	Eğitim	Okul sayısı ve okula erişilebilirlik	4	3
		Eğitimin Kalitesi	4	3
8	Spor ve Dinlenme	Çeşitli spor olanaklarının sağlanması	4	3
		Yeni sağlıklı geliştirme göstergeleri, örn. fiziksel egzersize katılım, beslenme alışkanlıkları	4	3
9	Kültür	Kültürel kimliğin gücü ve tarzı.	2	2
		Sosyal oluşumları	2	4
		Kültürel mirasın ve yaşanması	3	3
		Farklı kültürel ve inanç yapılarını barındıran topluluk barış içinde	4	2
10	Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre	Ortak aktif alanlar bulunması	4	2
		Çevrenin bir kimlik olgusunun korunması	3	3
		Bir kentin yakın çevresiyle birlikte dengeli büyümesi	4	2
		Çevresel kaynakların daha akılcı kullanımı sağlanır	4	2
11	İşlevlerin Uyumu	Kentteki tüm sosyal aktivite ve olanaklara yaş ırk bedensel ve zihinsel kabiliyetlerine bakılmaksızın kendi özgür iradeleriyle erişebilmesi	4	3
		Kentsel alanlarda yayaya yönelik tedbirler alınmalı.Yaya yürüyüş bölgeleri oluşturulmalı	4	3
		Planlı bir şekilde toplumda ulaşım kültürü bulunması	4	3
		Kamuya açık alanlar ve benzeri için güvenlik birimleri bulunması	4	4
12	Eşitlik	Topluluk gücü ve katılımının kapsamı; yönetim yapıları	4	4
		Aynı bölgede tüm vatandaşlara eşit hizmet götürmesi	4	3
		Katılım hakkı	4	4
13	Ekonomik Kalkınma	Sosyal kalkınma ve çevre koruması ile tüm kentsel alanlarda yaşam kalitesi yükseltilmesi	3	3
		Yeterli altyapı hizmetleri sağlanması	4	2
14	Sürdürülebilir Kalkınma	İnsanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam hakkının korunması	4	2
		Toplumsal ve kişisel refahın sağlanması	4	3

Tablo 2: Sağlıklı Kent Kriterlerinin Beylikdüzü ve Esenyurt İlçelerinde Değerlendirilmesi.

KAYNAKÇA

- Alkan. T, " Akıllı kentler ya da 21.yüzyıl şehirleri ", Bilişim Dergisi, Aralık, 2015, 69- 76.
- Ayhan, F, " Esenyurt İlçesinde Nüfusun Gelişimi ve Bu Gelişimde Rol Oynayan Etmenler", Kent Akademisi | Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi | Cilt: 12 Sayı: 1, Bahar , 2019.
- Başaran, İ. " Sağlıklı Kentler Kavramının Gelişiminde Sağlıklı Kentler Projesi", 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, Cilt 9, Sayı 3, 2007.
- Başaran, İ, "Sağlıklı Kent Planlaması Açısından İsparta", 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.
- Bilimsel Danışma Kurulu, " Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi ", 2020.
- Corburn, J. "Toward the Healthy City: People, Places, and the Politics of Urban Planning", 2011.
- Corburn, J. "Healthy City Planning: From Neighbourhood to National Health Equity", 2013.
- Çıtak N. " Covid-19 ve Sınıfsal Eşitsizlik", Türk Tabipler Birliği, Covid- 19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu, 2020.
- Dinçer E. ve Çevik Ö., "Kentli Hakkı Olarak Kent Sağlığı ve Şehir planlama", İstanbul Teknik Üniversitesi, 2010.
- Fatih Ayhan, "Esenyurt İlçesinde Nüfusun Gelişimi ve Bu Gelişimde Rol Oynayan Etmenler", Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi Cilt 12 Sayı "1, (2019, Bahar) s. 70.
- Güler Ç, ve Çobanoğlu Z, "Afetlerde Çevre Sağlığı Önlemleri, Çevre Sağlığı", Temel Kaynak Dizisi:39, Ankara, 1997.
- Hancock T, Duhl L, " Promoting Health in the Urban Context. WHO Healthy Cities Papers No. 1. Copenhagen, Denmark: FADL Publishers; 1988.
- İsmail Başaran, "Sağlıklı kent kavramının Gelişiminde Sağlıklı kentler projesi"

9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 3, S:208

- Jakson L, Landscape and Urban Planning 64, "The relationship of urban design to human health and condition", 191-200, 2003.
- Kapan, K. "Beylikdüzü'nde Şehirselleşme", T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014. S:3
- Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Kalkınma Bakanlığı 11. Kalkınma Planı, Ankara, 2018.
- Yoloğlu A.C ve ark., Sağlık Eşitsizlikleri: DSÖ Yaşam kalitesi Ölçeği Üzerinden Bir Değerlendirme, Planlama Dergisi, sayı 30, s. 67.

GÖRSEL KAYNAKLARI

- <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/esenyurt-ilcesi/#top>
- <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/beylikduzu-ilcesi/>

Eylem Deniz Yıldırım

Beykent Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık bölümünden mezun oldu. 2018 yılında başladığı İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık Yüksek Lisans programını tez aşaması öğrencisi olarak sürdürüyor. Yurt içi ve yurt dışı çeşitli projelerde çalıştı. 2015 yılından beri Beylikdüzü Belediyesi Yapı Kontrol Müdürlüğünde raportör olarak görev yapmakta.

Mohamad Damlakhi

İstanbul Aydın Üniversitesinde, Mimarlık bölümü yüksek lisans tez aşaması öğrencisi. Halep Üniversitesi Mimarlık Bölümünden mezun. İç mimar olarak çalışıyor.

Kentler ve Salgınla İlişkisi Çerçevesinde Sağlıklı Kent Kavramına Bir Yaklaşım İstanbul Beylikdüzü ve Esenyurt İlçelerine Dair Bir İnceleme

Sağlıklı kent neden önemli bir fikirdir? Yaklaşık 11.000 yıllık kentsel gelişmeden sonra 21. yüzyılda şehirler küresel olarak yaygın yerleşim biçimi haline gelmiştir. Fiziksel çevre sosyal çevreyi yaratacağından şehir planlama bağlamında ‘Sağlıklı Kent’ önemli bir kavramdır. Dünya çapında, COVID-19 salgınına ilişkin sorunlar küresel olarak arttığından acil ihtiyaçlar belirmiştir. Salgının hastalık riskini azaltmak için kent düzeyinde yeni yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir. İstanbul’un Esenyurt ve Beylikdüzü ilçeleri son yıllarda nüfus artışının yoğunluğu ile dikkat çeken ilçeler arasında yer almaktadır. Pandemi sürecinde bu iki ilçede farklı sonuçlar gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın sorusu iki ilçenin birbirilerine bu kadar yakın olmasına ve aynı özellikler taşımalarına rağmen neden salgın döneminde farklı sonuçlar yaşandığının araştırılması ve kapsamlı olarak sağlıklı kent kriterleri bağlamında kıyaslanarak yerinde gözlem ve alan çalışması yaparak değerlendirmesidir. Bunu sonucunda sağlıklı kent kavramı pandemi sürecinde ne kadar etkisi varsa belirlenmeli ve şehirlerin geleceği için uzun vadeli sürdürülebilir sağlıklı kentler planlamalıdır.

Anahtar sözcükler: Sağlıklı kent, kentsel tasarım, COVID-19, çevresel etkiler.

An Approach of “Healthy City” Concept in the Perspective of Urban and Pandemic Relation: A Survey of Istanbul's Townships Beylikdüzü and Esenyurt

Why a healthy city is becoming more as a fundamental idea? After about 11,000 years of urban development, cities have become the common form of settlement globally in the 21st century. “Health City” is an essential discipline in the context of city planning as the physical environment will create the social environment. Worldwide, urgent needs have arisen as problems related to the COVID-19 outbreak are increasing globally. It has been determined to develop new approaches at the city level to reduce the disease risk of the epidemic. Esenyurt and Beylikdüzü districts of Istanbul are among the districts that attract attention to the density of population increase in recent years. Different results were observed in these two districts during the pandemic process. The question of this study is to investigate why the two districts are so close to each other and have the same characteristics, but they have different results during the epidemic period, and to evaluate them by comparing them in the context of healthy urban criteria comprehensively by making on-site observations and field studies. As a result, the concept of healthy cities should be determined with its impacts on the pandemic process and long-term sustainable healthy cities should be planned for the future of cities.

Keywords: Healthy city, urban development, COVID-19, environmental effects.